

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА»

На правах рукопису

БЛАГУН ІВАН ІВАНОВИЧ

УДК 332.1: 658.152.012.16

**МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЙ УПРАВЛІННЯ
БАНКІВСЬКОЮ СИСТЕМОЮ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник:
Дмитришин Леся Ігорівна
доктор економічних наук, доцент

ІВАНО–ФРАНКІВСЬК–2015

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКОЮ СИСТЕМОЮ УКРАЇНИ	11
1.1. Сутність і місце банківської системи в економічній системі держави	11
1.2. Сучасний стан розвитку банківської системи України	30
1.3. Концепція механізму формування стратегій управління банківською системою України	52
Висновки до розділу I	68
РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКОЮ СИСТЕМОЮ	72
2.1. Інтегрована оцінка фінансової стійкості як необхідної умови ефективного функціонування банківської системи України	72
2.2. Аналіз чинників фінансової стійкості банківської системи	89
2.3. Ефективність алокації кредитних ресурсів банківської системи України	99
Висновки до розділу II	125
РОЗДІЛ III. ФОРМУВАННЯ І ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКОЮ СИСТЕМОЮ В УМОВАХ КРИЗИ	130
3.1. Когнітивна модель розвитку банківської системи України	130
3.2. Визначення інструментів управління банківською системою України	146
3.3. Вибір оптимальної стратегії управління банківською системою України	158
Висновки до розділу III	176
ВИСНОВКИ	179
ДОДАТКИ	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	204

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема активізації банківської діяльності з огляду на її значення для сталого та збалансованого розвитку економіки набуває особливої актуальності в період економічних потрясінь. На даний час відбуваються досить складні процеси, спрямовані на подолання кризових явищ, збереження банків із національним капіталом, посилення ролі банківського регулювання та нагляду, зміцнення фінансової стійкості банків у майбутньому. У зв'язку з цим виникає потреба у всебічному аналізі моделі банківської системи та у пошуку шляхів виходу з кризи і ліквідації її негативних наслідків.

Для гарантування національної безпеки, задоволення потреб національної економіки, запобігання кризи української банківської системи, зміцнення позицій вітчизняних банків на національному фінансовому ринку Україні потрібні міцні, стабільні та надійні банки, які складуть гідну конкуренцію іноземним. Для цього необхідно розробити і реалізувати такий механізм формування стратегічного управління банківською системою України в умовах інтегрованого світу, який визначить пріоритетні завдання щодо захисту банківської системи від негативного впливу зовнішніх факторів та зміцнить її позиції на фінансовому ринку з метою забезпечення успішних економічних перетворень і безпеки держави.

Науковці протягом різних періодів здійснили ґрунтовні теоретичні й практичні дослідження сутності, економічної ролі та місця банківської системи в економіці держави. Вагомий внесок у дослідження даних питань зробили відомі українські та зарубіжні вчені Б. Адамик, А. Колеман, В. Колесніков, М. Крупка, О. Лаврушин, А. Мороз, Н. Пайтра, О. Петрук, П. Роуз, М. Савлук, Т. Хаврілескі, Е. Долан, Р. Міллер та ін. Проблеми оцінки ефективності банківської системи є предметом наукового пошуку Т. Васильєвої, О. Дзюблюка, С. Дробишевського, А. Єпіфанова, В. Коваленка, О. Колодізева, В. Кочеткова, Д. Сінкі, О. Терещенко, О. Ширінської та ін. Теоретичним і

практичним аспектам розроблення стратегії організацій, у тому числі банків, присвячена значна кількість наукових напрацювань таких відомих зарубіжних і вітчизняних дослідників, як Г. Азаренкова, І. Ансофф, І. Бланк, О. Віханський, В. Вовк, О. Герасимович, Л. Дмитришин, Б. Карлоф, О. Кириченко, О. Криклій, І. Лютий, М. Мескон, Г. Мінцберг, С. Науменкова, М. Портер, А. Стрікленд, Л. Примостка, А. Томпсон, О. Тридід та ін. Проте аспекти управління банківською системою, впорядковані та відображені у сформованому цілісному механізмі, який би передбачав об'єктивне визначення її поточного й бажаного стану, скоординоване управління її фінансовими ресурсами, вибір таких управлінських рішень, котрі сприяли б забезпеченню її ефективного функціонування, поки що не набули достатнього висвітлення. В той же час діалектика формування й розвитку сучасної моделі національної економіки висуває нові питання, відповіді на які повинні бути адекватними нинішнім економічним умовам, що реально склались в Україні. У зв'язку з чим необхідне подальше дослідження проблеми формування стратегій управління банківською системою України.

Актуальність даної проблеми, її теоретичне та практичне значення, необхідність забезпечення ефективності розвитку банків як на макро-, так і на мікроекономічному рівні для їх належного функціонування та стабільного розвитку, з одного боку, а також створення базових передумов щодо виконання банками своїх функцій, реалізації ролі в економіці з іншого, що позначається на надійності банківської системи в цілому, на економічному розвитку країни та швидкості ринкових трансформацій у процесі суспільного відтворення, обумовили вибір теми дисертаційної роботи, її мету та задачі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Основні результати дисертаційної роботи отримані у межах виконання науково-дослідних робіт кафедри економічної кібернетики ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» і є частиною комплексної теми «Моделювання процесів управління в соціально-економічних системах» (номер державної реєстрації 0113U005083). Автором розроблено методичні

засади механізму формування стратегій управління банківською системою України.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретико-методичних положень і практичних рекомендацій щодо розробки механізму формування стратегій управління банківською системою України в умовах глобалізації національної економіки. У відповідності зі сформульованою метою дослідження визначено та вирішено наступні **задачі**:

- дослідити особливості функціонування банківської системи України в сучасних економічних умовах та визначити її місце та роль в економіці держави;
- розробити методичні аспекти механізму формування стратегій управління банківською системою України, визначити його структурні елементи, принципи та основні засади функціонування;
- визначити інтегровану оцінку фінансової стійкості як необхідну умову ефективного функціонування банківської системи;
- провести аналіз ефективності механізму управління банківською системою на основі визначення чинників фінансової стійкості;
- здійснити аналіз ефективності алокації ресурсів банківської системи України;
- розробити модель розвитку банківської системи України на основі когнітивного моделювання;
- визначити інструменти управління банківською системою України;
- розробити методику формування і реалізації стратегій управління банківською системою.

Об'єктом дослідження є процеси формування стратегій управління банківською системою України.

Предметом дослідження є теоретичні і методичні положення та відповідний інструментарій економіко-математичного аналізу і прогнозування стратегій управління банківською системою.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основами

дослідження є наукові праці вітчизняних і закордонних вчених з теорії фінансів, банківської справи, менеджменту і стратегічного управління. Теоретичні та практичні результати дослідження отримані за допомогою таких методів: когнітивного моделювання – для побудови моделі розвитку банківської системи України; Хельвіга, дендритів, кластерного факторного та дискримінантного аналізу – для визначення ефективності алокації ресурсів банківської системи; кореляційно-дисперсійного аналізу – для визначення чинників фінансової стійкості та взаємозв'язку між ними; таксономії – для визначення інтегрованої оцінки фінансової стійкості банківської системи; стратегічного управління – для формування і реалізації стратегій управління банківською системою; прогнозування – для розробки прогнозних стратегій управління банківською системою; порівняльного динамічного і структурного економічного та фінансового аналізу – для здійснення діагностики сучасного стану банківської системи України; дефініційного аналізу – для уточнення змісту понять «банківська система», «стратегія», «механізм», «фінансова стійкість» та ін.; графічного аналізу – для унаочнення емпіричних даних та схематичного зображення основних теоретичних і практичних положень дисертаційної роботи.

Інформаційну основу дослідження сформували законодавчі акти України, матеріали Національного банку України та Державної служби статистики України, дані фінансової звітності банків, довідково-інформаційні видання, дослідження та наукові публікації зарубіжних та вітчизняних авторів, матеріали науково-практичних конференцій та інформаційно-аналітичні матеріали дослідних установ, міністерств і відомств, рейтингових організацій.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в поглибленні існуючих та обґрунтуванні нових теоретико-методичних положень щодо розробки механізму формування стратегій управління банківською системою України, зокрема:

вперше:

– розроблено цілісний механізм формування стратегій управління банківською системою України з використанням технології моніторингу та побудови моделей розвитку банківського сектору, який дозволяє приймати комплементарні рішення щодо вибору норм, орієнтирів, напрямків, засобів і правил, що забезпечують ефективність управління системоутворюючими та взаємопов'язаними елементами банківської системи;

вдосконалено:

– методичний підхід до розробки когнітивної моделі розвитку банківської системи, в рамках реалізації якої проведено відбір чинників, найбільш значимих для стійкого розвитку й ефективного функціонування банків, проаналізовано їх вплив у системі причинно-наслідкових зв'язків на комплексну характеристику стійкості банківської системи, а також проведено узгодження індикаторів фінансової стійкості банківської системи у відповідності до її цілей, які запропоновано доповнювати макроекономічними і інституційними умовами її розвитку;

– систему інтегрованої оцінки фінансової стійкості банківської системи на основі обчислення таксономічного показника розвитку, який, на відміну від існуючих, дозволяє визначити ефективність управління банківською системою з метою розробки основних стратегічних напрямків її розвитку;

одержали подальший розвиток:

– класифікація чинників фінансової стійкості на основі структуризації причинно-наслідкових зв'язків між ними та основоположними функціями та цілями банківської системи України, яка тим самим дозволила визначити індикатори фінансової стійкості, що є важливими в управлінні банківським сектором, і в той же час, визнані міжнародними організаціями як необхідні критерії для аналізу фінансової системи національної економіки;

– модель оптимізації сукупності показників оцінки кредитоспроможності позичальників за допомогою комплексу економіко-статистичних методів, реалізація якої для суб'єктів господарювання дозволила визначити якість їх

фінансового стану, а для банківської системи – забезпечити ефективну алокацію кредитних ресурсів;

– методичний підхід щодо розробки інструментів управління банківською системою України, узгоджених з цілями і зовнішніми та внутрішніми чинниками її розвитку, що дозволило оптимізувати низку обмежень макроекономічного і інституційного характеру функціонування банківського сектору за рахунок залучення нових ресурсів з метою переходу до оптимальної моделі розвитку банківської системи;

– методичний підхід, щодо формування стратегій управління банківською системою, реалізація якої засобами стратегічного управління дозволила забезпечити перехід до оптимальної стратегії та можливості її коректування під впливом змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що теоретичні положення в дисертації доведені дисертантом до конкретних пропозицій щодо вдосконалення концептуальних положень ефективної організації управління банківською системою України.

Запропоновані рекомендації щодо формування цілісного механізму стратегічного управління банківською системою України використано у роботі Івано-Франківської обласної державної адміністрації при розробці Програми розвитку банківської системи Івано-Франківської обл. (Довідка № 1932/01-32/39 від 17 грудня 2014 р.).

Пропозиції щодо вирішення питань оцінки ефективності розподілу кредитних ресурсів банків використано в роботі банку АТ «ЗЛАТОБАНК» (Довідка № 244/11 від 18 листопада 2014 р.).

Методичні положення та результати дисертації впроваджені у роботі банку ОД ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» для аналізу, оцінки стану фінансової стійкості та подальшого розвитку на основі запропонованих стратегій управління (Довідка № 642/12 від 5 листопада 2014 р.).

Основні теоретичні положення та практичні рекомендації дисертаційної роботи використані в навчальному процесі Прикарпатського національного

університету імені Василя Стефаника при викладанні дисциплін «Банківська система», «Фінансовий ринок», «Фінансовий менеджмент», «Стратегічне управління» за напрямом «Фінанси та кредит» (Довідка № 01-14/03/1627 від 09 грудня 2014 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід щодо розробки механізму формування стратегій управління банківською системою України. Усі наукові результати, викладені в дисертації, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в дисертаційній роботі використано лише ті ідеї та положення, котрі отримані самим автором.

Апробація результатів дисертації. Результати наукового дослідження, висновки та пропозиції доповідалися, обговорювалися і схвалені на XII Міжнародній конференції молодих учених та студентів «Соціально-економічний розвиток України: європейський вибір» (м. Мелітополь, 11-12 травня 2012 р.), Науково-практичній інтернет-конференції молодих науковців, аспірантів, здобувачів і студентів «Актуальні проблеми і перспективи розвитку економіки України» (м. Луцьк, 12 листопада 2013 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми моделювання структури і процесів економічних систем» (м. Черкаси, 17-18 квітня 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Формування та ефективність використання фінансових ресурсів в економічній діяльності» (м. Чернігів, 11-12 квітня 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції для студентів, аспірантів та молодих учених «Аспекти розвитку фінансово-економічної системи в умовах глобалізаційних процесів» (м. Київ, 18-19 квітня 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Фактори впливу на формування та розвиток фінансової системи України» (м. Львів, 28-29 листопада 2014 р.).

Публікації. Основний зміст роботи опубліковано у 16 друкованих наукових працях загальним обсягом 6,27 друк. арк., з них особисто автора 5,92 друк. арк., серед яких: 2 статті у Scopus (1 – у співавторстві), 8 статей у

наукових фахових виданнях (1 – у співавторстві), 6 публікацій – за матеріалами конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертаційної роботи становить 222 сторінок, у тому числі на 60 сторінках розміщено 32 таблиці, 23 рисунка, 2 додатки та список використаних джерел із 189 найменувань.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКОЮ СИСТЕМОЮ УКРАЇНИ

1.1. Сутність і місце банківської системи в економічній системі держави

Функціональна специфіка діяльності банків зумовлює необхідність організаційно-правового виділення їх у самостійну, відносно замкнуту структуру, яка називається банківською системою.

Банківську систему в літературі часто ототожнюють з сукупністю банків, що функціонують в економіці країни. При такому підході до визначення сутності банківської системи вона являє собою суто механічне об'єднання банків, що не має заздалегідь окреслених цілей, своїх специфічних рис і не виконує самостійних функцій і ролі на фінансовому ринку.

Насправді банківська система має своє особливе призначення, свої специфічні риси і функції в економіці, які не просто повторюють призначення і функції окремих банків. Виникає банківська система не внаслідок механічного поєднання окремих банків у випадкову сукупність, а будується за заздалегідь виробленою концепцією, у межах якої відводиться певне місце кожному виду банків і кожному окремому банку [149].

У науковій літературі термін «банківська система» вживається в основному у випадках, коли описуються проблеми функціонування чи розвитку, що властиві діяльності усїєї сукупності банків держави. Ним позначається власне сукупність банків держави та організаційно-економічних відносин, у полі яких банки функціонують і розвиваються.

Науковці протягом різних періодів здійснили ґрунтовні теоретичні й практичні дослідження сутності, економічної ролі та місця банківської системи

в економіці держави. Вагомий внесок у дослідження даних питань зробили відомі українські вчені Б.П. Адамик [3, 5], А.С. Гальчинський [50], О.В. Дзюблюк [15], О.М. Колодізев [98], М.І. Крупка [14,106], А.М. Мороз, М.І. Савлук [149], О.М. Петрук [135], О.Б. Ширінська [175], а також зарубіжні дослідники А.В. Колеман, Дж.Х. Хемпел, Д.Дж. Сімонсон [185], В.І. Колесніков, Л.П. Кролівецька [18], О.І. Лаврушин [62], П.С. Роуз [147], Т.М. Хаврілескі [182], Е.Дж. Долан, К.Д. Кемпбелл, Р.Дж. Кемпбелл [74], Р.Л. Міллер [119] та ін.

Завдяки теоретичним розробкам, використанню досвіду діяльності банківських систем розвинених країн в Україні створено закони України, нормативні акти, які упорядковують діяльність банківської системи держави в цілому і кожної банківської установи зокрема [83-84].

Як відомо, система – це сукупність елементів, створених для досягнення певної мети (реалізації певної ідеї, місії) у взаємодії із зовнішнім середовищем, згрупованих у певні підсистеми, блоки тощо. Основними складовими елементами банківської системи є банки–юридичні особи, балансові філії та безбалансові відділення банків. Банківська система є, з одного боку, підсистемою фінансової системи України. На неї поширюються правила і норми діяльності, що характерні для всієї фінансової системи держави. В свою чергу, фінансова система є підсистемою соціально-економічної системи, оскільки обслуговує потреби фінансового забезпечення функціонування соціально-економічних процесів (рис. 1.1).

На сьогоднішній день в Україні створена і функціонує банківська система, особливості якої визначаються особливостями обслуговування діяльності і розвитку соціально-виробничого комплексу країни. Для розуміння сучасної ролі банківської системи у збалансованому розвитку національної економіки викликає інтерес порівняльний аналіз двох типів моделей фінансових систем, що мають місце в розвинених країнах: так званого континентального типу (країни ЄС: Франція, Німеччина та ін., Японія) і англосакського (США, Великобританія) [6]. Важливим критерієм при

віднесенні до тієї або іншої моделі є спосіб забезпечення діяльності і фінансування промислових корпорацій.

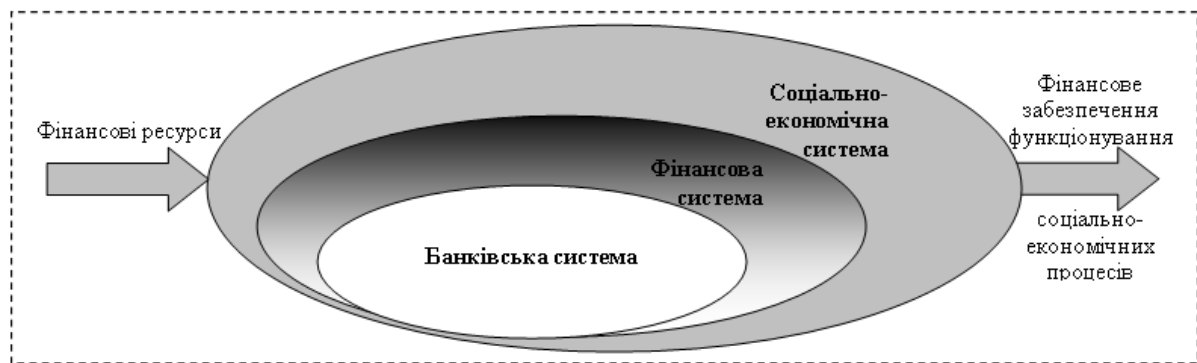

Рис. 1.1. Місце банківської системи у соціально-економічній системі України

У країнах з англосакською моделлю (ринковоорієнтованою фінансовою системою) на високорозвинутому ринку цінних паперів діяльність комерційних банків обмежується, в той же час поширена присутність спеціалізованих фінансових інститутів. У країнах з континентальною моделлю (банкоорієнтована фінансова система) кредитні організації поєднують функції довгострокового кредитування промислових підприємств з функціями контролю над діяльністю корпорацій в цілому і над ходом реалізації в ній окремих інвестиційних проектів. При цьому діяльність кредитних організацій носить універсальний характер, тобто ними одночасно здійснюються кредитні, фондові, розрахункові, валютно-обмінні комерційні операції, реалізуються різні банківські продукти і послуги при активному контролі і участі в діяльності кредитних організацій з боку держави [39].

Основним фінансовим посередником на фінансовому ринку України виступають банки. Роль, яку відіграють органи державної влади в економіці країни, та система права, що склалася, також відповідають критеріям континентальної моделі. Разом з тим в Україні дещо нижчий рівень капіталізації (79,8 %) та рівень залучення населення до участі у фондовому

ринку (35 % від загальної чисельності населення), але слід зауважити, вони не відіграють такої ролі, як в європейських країнах [130].

Таким чином, у країні сформована фінансова, а відповідно їй і банківська система, близька до континентальної моделі.

З іншого боку, вертикальна організація банківської системи в Україні, зафіксована на законодавчому рівні, засвідчує її дворівневість та фіксує концептуальні положення, згідно яких встановлено, які банки належать до кожного з рівнів і яким буде механізм зв'язків між ними [83-84].

Тому правомірним видається формулювання банківської системи як законодавчо визначеної, чітко структурованої та субординованої сукупності фінансових посередників, які займаються банківською діяльністю на постійній професійній основі і функціонально взаємопов'язані в самостійну економічну структуру [149].

Самостійність банківської системи як економічної структури має подвійне спрямування [50]:

- відносно окремих банків як її структурних елементів;
- відносно інших подібних великих систем, які функціонують в економіці паралельно з банківською.

Відносно окремих банків самостійність системи проявляється у її специфічних цілях та функціях порівняно з цілями та функціями банків. Головною ціллю діяльності окремих банків є одержання прибутку. Стосовно банківської системи ця ціль не просто не збільшується пропорційно кількості банків, що входять до системи, а взагалі переміщується на другий план, залишаючись лише ціллю окремих банків.

З іншого боку банківська система як складова органічної частини входить в надсистему – соціально-економічну систему країни. Це означає, що діяльність і розвиток банків слід розглядати в тісному зв'язку з виробництвом, обігом і споживанням матеріальних і нематеріальних благ. У своїй практичній діяльності банки органічно вплетені у загальний механізм регулювання економічного життя, тісно взаємодіючи з бюджетною та

податковою системою, системою ціноутворення, з політикою цін і доходів, з умовами зовнішньоекономічної діяльності. Це означає, що успіх соціально-економічних перетворень в країні багато в чому залежить від функціонування банківської системи, від вмілої синхронізації її зусиль з дією інших ланок економічного механізму.

Отже, банківська система з одного боку як сукупність фінансових посередників, які займаються банківською діяльністю, а з іншого як одна зі складових соціально-економічної надсистеми, покликана відповідати наступним цілям:

- I. Забезпечувати трансформацію внутрішніх заощаджень в інвестиції з якнайменшими трансакційними витратами;
- II. Сприяти ефективній аллокації ресурсів;
- III. Надавати механізми для реалізації базових соціальних функцій держави;
- IV. Забезпечувати зміцнення фінансового суверенітету.

Конкурентоспроможність банківської системи і економіки в цілому залежать від здатності системи надавати високоякісні і адекватні за вартістю послуги фінансового посередництва для всіх економічних агентів, від великого і середнього бізнесу до малих підприємств і фізичних осіб. Найважливіші послуги банківського сектора пов'язані саме з трансформацією ресурсів. Останнім часом банкам вдається акумулювати не більше 40% внутрішніх заощаджень [130]. Повна мобілізація внутрішніх заощаджень дозволила б збільшити темпи приросту активів банківського сектора в 1,5 рази і відмовитися від припливу іноземного капіталу. Не більше 70% ресурсів, що поступили в банківську систему, трансформуються в інвестиції нефінансових підприємств і кінцеве споживання домогосподарств [130]. Частина ресурсів відволікається на покриття підвищених ризиків банківського сектора і дотримання нормативів наглядового органу – НБУ [99]. Високі також трансакційні витрати, які вимушені сплачувати позичальники: невелика за світовими мірками потужність української банківської системи робить її

управлінські і адміністративні витрати значною частиною вартості кредиту.

Друга ціль банківської системи – ефективна аллокація залучених у фінансовий оборот ресурсів. Існуюча фінансова інфраструктура забезпечує лише перетікання капіталу в світові фінансові і офшорні центри, але не міжгалузеву аллокацію. В умовах, коли тільки 9-10% інвестицій поставляються банківським сектором, не дивно збереження істотної частки сировинного сектора в економіці, навіть при високому рівні оподаткування в добувних галузях. Відтак, існуючі структурні диспропорції економіки можуть бути подолані тільки за рахунок ефективної аллокації ресурсів за посередництвом ефективної банківської системи.

Національна банківська система повинна стати системоутворюючим елементом, важелем для проведення державної політики в області прискорення економічного зростання і структурної перебудови економіки. Ефективне функціонування кредитного ринку разом зі стимулюючою політикою держави – шлях до вирішення проблеми сировинної орієнтації української економіки [97].

Банківська система здатна ефективно сприяти державі в реалізації базових соціальних функцій за допомогою:

- підвищення доступності житла для громадян через механізми іпотеки, використання фінансових інструментів для стимулювання розвитку житлового ринку в цілому;
- створення можливостей для підвищення якості життя з використанням споживацького кредитування;
- створення можливостей для підвищення громадянами своєї професійної цінності через використання освітніх кредитів;
- підвищення відповідальності громадян за свій добробут через формування особистих накопичень.

Підвищення доступності фінансових послуг підвищить вертикальну мобільність в суспільстві, прискорить оновлення еліт, сприятиме розвитку людського капіталу. Одержавши, наприклад, іпотечний або освітній кредит,

громадянин дістає можливість підняти свій добробут і статус (т.з. «соціальний ліфт»). Людський капітал, у свою чергу, є базою інноваційного розвитку економіки.

Політична за формою ціль – зміцнення суверенітету – має і економічне обґрунтування. По-перше, суверенітет – це можливість максимізувати додану вартість, вироблену на території країни і розподілену на користь її резидентів. По-друге, суверенітет – це певна свобода в проведенні зовнішньої і внутрішньої політики. Зокрема, це можливість емітувати гроші відповідно до зміни внутрішнього попиту на гроші. За відсутності такої можливості національна валюта замінюється її сурогатами і іноземною валютою. По-третє, незалежна банківська система пом'якшує зовнішні шоки, не вимагаючи, на відміну від резервних фондів, вилучення ресурсів з національного обороту. Таким чином, забезпечується економічна безпека держави, знижується рівень ризиків, пов'язаних з дискримінацією національних компаній на світовому ринку. Нарешті, незалежна банківська система стане базою для інтеграції українського бізнесу в світове економічне товариство. Таким чином, банківська система сприятиме досягненню глобальної конкурентоспроможності української економіки в цілому.

Досягнення сформульованих вище цілей банківської системи необхідне для задоволення базових потреб економічних агентів, включаючи нефінансові корпорації, населення і державу (табл. 1.1).

Наприклад, сприяючи державі в реалізації базових соціальних функцій, фінансовий сектор здатний задовольнити попит населення на фінансові інструменти для захисту і підвищення досягнутого рівня життя.

Досягши цілей банківської системи, істотно полегшується проведення самостійної економічної політики, збереження макроекономічної стабільності при загальному підвищенні ефективності економіки. Для нефінансових корпорацій трансформація заощаджень в інвестиції означає, в першу чергу, підвищення доступності кредитних ресурсів для поповнення оборотних коштів, розширення виробничої бази, оновлення інфраструктури.

Таблиця 1.1.

Зв'язки між цілями банківської системи і потребами економічних агентів*

Цілі банківської системи	Економічні агенти		
	Нефінансові корпорації	Населення	Держава
Трансформація заощаджень в інвестиції	Кредитні ресурси для інвестицій і поповнення оборотного капіталу	Нові інструменти інвестування	Високі темпи економічного зростання
Ефективна аллокація ресурсів	Підвищення гнучкості ставок залежно від рівня ризику, властивого позичальникам. Забезпечення прибутковості інвестицій у фінансові інструменти	Підвищення гнучкості ставок залежно від рівня ризику, властивого позичальникам. Забезпечення прибутковості інвестицій у фінансові інструменти	Загальне підвищення ефективності економіки при збереженні макроекономічної стабільності
Сприяння в реалізації базових соціальних функцій	Інструменти підвищення лояльності працівників	Фінансові інструменти, що забезпечують соціальний захист і підвищення рівня життя	Підвищення ефективності без істотного збитку соціальної справедливості
Зміцнення суверенітету	Зниження ризиків, пов'язаних з дискримінацією на користь іноземних конкурентів (у тому числі при зарубіжній експансії)	Максимізація доданої вартості, розподіленої на користь українських резидентів	Фінансова інфраструктура для проведення самостійної економічної політики

* Розроблено на основі [50, 62, 135, 147, 149, 175, 185]

Як видно з табл. 1.1, жодна з перелічених цілей не під силу окремому банку, яким би економічно могутнім він не був. Тільки скоординоване об'єднання їх в систему, зорієнтовану на зазначені цілі, робить досягнення їх реальним.

Не менш виразно проявляється відмінність функцій банківської системи як самостійної структури від функцій окремих банків.

Банківська система виконує наступні функції [149]:

- трансформаційну;
- створення платіжних засобів та регулювання грошового обороту (емісійну);

– забезпечення стабільності банківської діяльності та грошового ринку (стабілізаційну).

Розглядаючи банківську систему відносно інших системних структур, з якими вона взаємодіє і створює як підсистема більш загальне утворення – соціально-економічну систему – можна виявити в ній риси, які спільні для них усіх, що підтверджує її системний характер, а також специфічні риси, які підкреслюють її банківську специфіку (табл. А.6 дод. А).

Еволюційний розвиток банківської системи України засвідчує, що вона є одним з найбільш динамічно розвинутих секторів національної економіки, де перехід до ринкових відносин відбувався досить швидко і де реально проходив процес демонополізації, проявилася конкуренція, гроші та кредит набули ринкового змісту. З іншого боку вона становить органічну частину загальноекономічного комплексу і безпосередньо взаємодіє з усіма сферами економіки країни, а тому повинна відігравати значну роль в економічних процесах, що проявляються в утворенні оптимального середовища для мобілізації й вільного переливання фінансових ресурсів, нагромадження коштів для структурної перебудови економіки, її інтеграції в світовий економічний простір.

Отже, банківська система – це не механічна сукупність багатьох окремих банків, але це і не єдиний банк, що керується з одного офісу (центрального банку), а специфічна економічна та організаційно-правова структура, що забезпечує своїми особливими цілями, методами та інструментами функціонування грошового ринку та економіки в цілому.

В сучасних економічних, політичних, соціальних – кризових для України – умовах ефективного функціонування банківської системи можливе лише на основі використання нових форм, методів і принципів управління. Стратегія управління повинна визначати як концепцію та пріоритети розвитку (перспективи і принципи поведінки), так і програму дій (план та засоби), які виступають з'єднуючою ланкою системи.

Слід зазначити, що в науковій літературі, яка присвячена стратегічному менеджменту, немає однозначної думки щодо категоріального апарату стратегій управління. Так, А. Томпсон та А. Стрікланд вважають, що система стратегічного управління повинна містити корпоративну стратегію, ділову стратегію, функціональну стратегію та операційну стратегію [167]. Коротко визначив стратегію Бенгт Карлофф: «Стратегія є узагальненою моделлю дій, необхідних для досягнення поставлених цілей, шляхом координації і розподілу ресурсів» [90]. Класичним прикладом широкого трактування стратегії є визначення, запропоноване Кеннотом Р. Ендрюсом: «Корпоративна стратегія – це патерн ухвалення рішень, який визначає і розкриває задачі і цілі фірми, задає її основну політику і сферу бізнесу, в якій зосереджена основна діяльність компанії, тип економічної і людської організації, якого дотримується або до якого схильна дана корпорація, а також природу економічних і зовнішньоекономічних досягнень, які вона намірена запропонувати акціонерам, найманим службовцям, покупцям і суспільству в цілому» [120].

Концепція Генріха Мінцберга базується на тому, що стратегія вимагає п'яти визначень (концепція п'яти «п»): план, прийом, поведінка (модель), позиція (стосовно інших), перспектива [121]. Наведена концепція являє собою вагомий вклад у теорію стратегічного управління, що дає можливість достатньо ґрунтовно розкрити зазначене поняття. Є багато визначень сутності стратегічного управління банківською системою, але найбільш прийнятна дефініція, згідно з якою стратегічний менеджмент – це процес ухвалення і реалізації стратегічних рішень, центральною ланкою якого є вибір, заснований на порівнянні наявного ресурсного потенціалу організації з можливостями і загрозами зовнішнього середовища [17].

Якщо систематизувати визначення категорії стратегічного управління відносно характеристики різних аспектів цього процесу, то їх можна подати так:

- процес, який передбачає визначення цілей, розробку стратегій, виділення необхідних ресурсів і підтримку відповідних взаємин із зовнішнім середовищем;
- теорія, яка складається з чітких принципів, норм і процедур щодо процесів планування, реалізації і контролю виконання стратегії організації;
- складна система поглядів, підходів і напрямків, в яких у різній пропорції поєднуються емпіричні дослідження, теоретичні узагальнення і методологічні принципи для вирішення конкретних завдань розвитку організації [17,118,160].

Характеризуючи системи стратегічного управління, які використовують сучасні банки, слід звернути увагу на наступні недоліки:

- 1) досить часто стратегію не формалізовано;
- 2) бракує концептуального і технологічного зв'язку між стратегією та організаційними рішеннями, які використовуються та запроваджуються;
- 3) ключові показники результативності незбалансовані й не зорієнтовані на стратегію [160].

На наш погляд, концепція стратегічного управління повинна становити основу стратегічного мислення. Її застосування характеризується такими особливостями [120]:

- вибір системного, ситуаційного та цільового підходів до елемента управління;
- вивчення позиції банків відносно їх ефективності на ринку банківських послуг для створення адекватної системи стратегічного управління;
- зосередження уваги та необхідності збирання і застосування баз стратегічної інформації;
- можливість прогнозувати наслідки рішень, що приймаються і впливають на ситуацію шляхом відповідного розподілу ресурсів, встановлення ефективних зв'язків та формування стратегічної поведінки;

– застосування певних інструментів і методів забезпечення ефективності банків як суб'єктів управління.

Необхідно зазначити, що існує кілька моделей процесу стратегічного управління, в яких три етапи є загальними для всіх, а саме: стратегічний аналіз, стратегічне планування (стратегічний вибір), стратегічна реалізація [167].

При проведенні стратегічного аналізу оцінюється ступінь впливу на теперішній та майбутній рівень розвитку банківської системи, зовнішніх та внутрішніх чинників, визначається їх специфічний вплив на стратегічне планування. Необхідність дослідження зумовлена тим, що зовнішнє середовище зазнає постійних змін, і перед банківською системою постають важливі стратегічні завдання щодо уникнення ймовірних загроз та перешкод. Внутрішній аналіз слід зосередити на визначенні сильних та слабких сторін банківської системи, внутрішніх можливостей впливу на процес стратегічного планування. Логічну побудову стратегічного аналізу розкривають такі структурні елементи [118]:

- визначення і формування мети або низки цілей, які ставить перед собою об'єкт стратегічного планування (банківська система), застосовуючи стратегічне управління;
- аналіз розвитку об'єкта та уточнення параметрів досягнутого рівня;
- визначення обсягу і структури потреб об'єкта стратегічного планування (банківської системи) для забезпечення розвитку в прогностичному періоді;
- узгодження, збалансування потреб і ресурсів соціально-економічних підсистем різного рівня шляхом уникнення часових суперечностей, невідповідності між ними на основі ранжування потреб і підготовки управлінських рішень у вигляді стратегічних прогнозів, програм, планів.

Наступним етапом стратегічного управління є забезпечення відповідності між завданнями та потенційними можливостями банківської

системи, тобто стратегічне планування. Стратегічне планування – це розроблення поточних та перспективних планів і контроль за їх виконанням [19]. Здійснюючи стратегічне планування, важливо врахувати максимальну кількість варіантів попри тенденцію брати до уваги лише найімовірніші варіанти. Оптимальний варіант стратегії повинен забезпечувати найкраще співвідношення між сильними та слабкими сторонами, можливостями та загрозами зовнішнього середовища. Головним критерієм для такої оцінки має бути відповідність стратегії можливостям використовувати переваги й усувати недоліки, зводити до мінімуму ймовірні загрози.

Стратегічному плануванню притаманні такі особливості [159]:

- 1) спрямованість у довгостроковому періоді;
- 2) орієнтація на вирішення ключових, визначальних для даного суб'єкта цілей, від досягнення яких залежить його соціально-економічний прогрес;
- 3) урахування численних факторів, що позитивно або негативно впливають на суб'єкт;
- 4) розробка заходів, які максимально послаблюють або нейтралізують дію негативних факторів та посилюють вплив позитивних чинників, забезпечуючи успішне вирішення стратегічних завдань;
- 5) адаптивний характер, тобто здатність передбачати зміни внутрішнього та зовнішнього середовища і пристосовуватися до них.

Третім етапом стратегічного процесу є реалізація стратегії. Зазначений процес має довгостроковий стратегічний характер. Однак, як і в економіці будь-якої країни, в банківській системі постійно відбуваються певні зміни, на неї впливають різноманітні фактори, а це потребує оперативного втручання, прийняття рішень, вжиття необхідних заходів. Визначальним моментом на цьому етапі є безперервність управління.

На сучасному етапі розвитку стратегічного менеджменту розроблено «бібліотеки» різних стратегій, в тому числі стратегій управління банківською системою, найбільш поширені з яких наведено на рис. А.3 дод. А.

Корпоративні та бізнес-стратегії є універсальними стратегіями управління як банківських структур, так і нефінансових організацій. Зазвичай їх поділяють на стратегії:

- скорочення,
- зростання / стабілізації,
- комбіновані.

Стратегія ліквідації означає припинення функціонування банку шляхом його продажу, банкрутства або самоліквідації. Стратегія «збору урожаю» застосовується у випадку, якщо безперспективний банк неможливо вигідно продати, і має на меті максимізацію фінансових результатів в короткостроковому періоді перед виходом з фінансового сектору. Стратегія «відсікання» – довгострокова зміна меж ведення бізнесу шляхом продажу або закриття неперспективних і збиткових підрозділів або видів діяльності. Стратегія скорочення витрат означає короткострокові заходи для скорочення витрат шляхом жорсткої економії ресурсів, скорочення персоналу, продажу або здачі в оренду невикористовуваних активів, реструктуризації боргів і т.д.

Портер описує наступні чотири типові стратегії, які застосовуються за ситуації, коли криза банківської структури зумовлена спадом у фінансовому сектору та й в економіці загалом: стратегію «лідерства», стратегію «ринкової ніші», стратегію «збору урожаю» і стратегію виходу з бізнесу [140].

В період спаду збільшується також кількість банків, що використовують стратегію інтеграції. Часто описуються наступні чотири стратегії з відомої матриці «ринки / товари» Ансоффа: стратегія посилення позиції на ринку, стратегія розвитку ринку, стратегія розвитку і стратегія диверсифікації [11].

Більшість з вище перелічених типових стратегій, за винятком стратегії «ринкової ніші», лідерства в мінімізації витрат і лідерства в диференціації послуг, відносяться до так званих базових або еталонних стратегій розвитку бізнесу Котлера [103], які підрозділяються на три групи: стратегії скорочення, зростання і комбіновані.

Стратегії зростання [140] використовуються, коли їх застосування здатне збільшити обсяг реалізованих послуг банку. В умовах кризи використання еталонних стратегій зростання часто має на меті не збільшення обсягу реалізованих послуг, а його припинення (стратегія стабілізації).

Багато авторів вважають, що в кризових ситуаціях (втрата стійкості) в більшості випадків застосовуються не окремі, а комбіновані стратегії [127], які припускають одночасне або послідовне застосування декількох з вищезгаданих стратегій.

До функціональних стратегій управління банківською системою відносять [160]:

- маркетингова стратегія банку
- конкурентна стратегія банку
- фінансова стратегія банку
- комунікаційна стратегія банку
- стратегія управління персоналом банку
- IT-стратегія банку
- регіональна стратегія банків
- стратегія соціальної відповідальності банку.

Традиційно, розробка стратегій банків ґрунтується на виборі декількох ключових чинників. Банки визначають свою депозитну і кредитну політику: формують принципи, на яких готові залучати засоби і вказують напрями, за яких вони готові розміщувати засоби. В залежності від вибору кожного з наведених чинників реалізуються різні стратегії і організовуються різні типи банків. Не менш важливим чинником формування стратегії є структура активів і пасивів, яка є надбудовою для перших двох політик. Крім того, банки в своїй стратегії закладають прийнятні ризики і ці граничні умови визначають політику кредитування, безпеки, ліквідності.

До перелічених традиційних чинників в XXI столітті були додані нові: додаткові фінансові операції банків, що приносять непроцентний дохід. Тому

в своїх стратегіях банки почали визначатись по відношенню до поняття «універсальний банк».

Ще одним новим чинником є комунікаційна політика банку, що включає розвиток суспільних зв'язків і роботу з державними органами. Очевидно, що ефективне фінансове управління банком при програші в інформаційній політиці веде до зниження ефективності роботи банку.

Важливий інноваційний чинник стратегії банку – оновлена технологічна інфраструктура: інтернет-банкінг, карткові технології, електронні гроші, мобільний банкінг тощо. Банк кожного разу повинен описувати, як він планує свою позицію в цьому відношенні.

Слід зазначити, що стратегії впровадження інновацій в банківській системі мають певні особливості, які визначаються загальними рисами інноваційної активності у сфері послуг (у тому числі фінансових) як специфічному секторі суспільного виробництва [80,166]:

- нематеріальний характер результату діяльності;
- тісніший зв'язок зі споживачами;
- спонтанний процес появи інноваційних ідей, які не є результатами наукових досліджень;
- важлива роль самонавчання організації;
- дифузія (розповсюдження).

Банківська сфера економічної системи є найбільш стабільною структурою. Однак і для неї інновації – це основа розвитку. Високі комп'ютерні, інноваційні технології є основою для глобалізації фінансової сфери. Активно формується глобальна фінансова система, яка спричиняє настільки ж глобальну фінансову конкуренцію. Особливої актуальності набуває розвиток наукових досліджень про інноваційні стратегії банку в умовах світової глобалізації. Для банківської системи України формується принципово нове зовнішнє середовище діяльності, оскільки цей процес характеризується суперечливістю і до певної міри обмеженістю.

Як і в багатьох пострадянських країнах, населення в Україні не

підготовлене сприймати банки як фінансових радників із питань користування інноваціями в банківській сфері (мобільним банкінгом, інтернет-банкінгом, скорингом тощо) [122]. Це стримує розвиток банків, обмежує їхні можливості щодо підвищення конкурентоспроможності на світових фінансових ринках. З іншого боку на розвиток банківських інновацій в Україні істотно впливають недосконала законодавча база стосовно захисту прав інтелектуальної власності, а також регулювання сфер, яких стосується впровадження інновацій.

Збоку держави введено поняття соціально відповідального бізнесу, яке набуло свого поширення і для банківських установ. Банки в своїй політиці змушені відобразити соціальну доктрину, яку роль і місію банк несе в суспільстві. Так, зокрема, ціла низка світових банків об'єднують свою інформаційну політику і оголошують свою соціальну місію. Світовий банк оголошує програми ліквідації бідності в південно-східній Азії, кредитуючи інфраструктурні проекти, наприклад, будівництво автодоріг. Однією з яскравих програм стала ліквідація бідності в сільських районах за допомогою добудовування «останньої милі» автодоріг, що ведуть до невеликих селищ-виробників сільгосппродукції.

Останнім часом надзвичайно важливим є опис стратегії кадрової політики банку. Чинник, пов'язаний з управлінням персоналом і формуванням команд, набуває ще більшої актуальності у зв'язку із загальною тенденцією до скорочення чисельності населення і прогнозованим зростанням дефіциту кваліфікованого персоналу.

В сукупності перераховані чинники формують функціональні стратегії управління банківською системою, представлені на рис. А.3 дод. А.

Таким чином, розробляючи стратегію, банківська система, серед інших суб'єктів фінансового ринку вирішує важливе завдання консолідації усіх бізнес-процесів для досягнення стратегічних цілей. Більше того, в умовах динамічної зміни зовнішнього середовища банківська система повинна мати

здатність коригувати основний вектор власного розвитку без втрати керованості та зниження темпів зростання.

Після того, як сформована стратегія, можна перейти до розробки місії банку. Вона повинна стисло відповідати на п'ять основних питань:

- модель бізнесу;
- чинники успіху;
- головна мотивуюча послуга;
- масштаб бізнесу;
- масштаб бізнесу клієнтів [17].

По суті, місія – це квінтесенція стратегії. Сформульовані основні положення стратегії банку дозволяють сформувати місію банку.

1. Модель бізнесу: спеціалізація на клієнтських каналах.
2. Чинники успіху: глибоке розуміння бізнесу клієнтів; персональний менеджмент клієнтів; однакова увага до старих і нових клієнтів; збереження персоналу клієнтської служби.
3. Головна мотивуюча послуга: короткострокове комерційне кредитування.
4. Масштаб бізнесу: за розмірами активів в числі 100 найбільших українських банків.
5. Масштаб бізнесу клієнтів: зіставний з бізнесом банку, не допускаючий взаємний вплив корпоративних політик.

В роботі [48] стратегію банку розглянуто як сукупність постійної (основні положення і місія) і динамічної її складових. Динамічна складова стратегії банку утворює систему взаємозалежних стратегій другого порядку, які чутливі до зміни зовнішнього середовища:

1. Ринкова стратегія:
 - ✓ система клієнтських каналів;
 - ✓ система конкурентних переваг;
 - ✓ модель клієнтської служби;

- ✓ план заходів щодо залучення клієнтів.
2. Управлінський образ банку:
- ✓ фінансові цілі;
 - ✓ стратегічні цілі (орієнтовані на клієнтів);
 - ✓ цілі розвитку послуг;
 - ✓ цілі розвитку інфраструктури.
3. Стратегія управління бізнесом:
- ✓ управлінська структура;
 - ✓ система внутрішніх політик і прийняття рішень;
 - ✓ система бюджетування.
4. Стратегія організації бізнесу:
- ✓ стратегія розвитку організаційної структури;
 - ✓ стратегія розвитку офісного простору і регіонального розвитку;
 - ✓ стратегія кадрового менеджменту;
 - ✓ стратегія розвитку інформаційної системи.

Стратегія є ключовим інструментом корпоративного управління. Вона робить банк прозорим і зрозумілим не тільки для власників бізнесу і членів правління, але і для клієнтів. Наявність у банку чіткої стратегії, а у клієнтів – упевненості, що він її чітко дотримується, з часом стане ключовим чинником вибору банку клієнтами [48].

Конкуренція всередині банківської системи давно вже стала не боротьбою за ресурси, а боротьбою стратегій, внаслідок чого банкам слід розвивати, в першу чергу, ключові області діяльності, що забезпечують їм конкурентні переваги. Все більшу роль відіграє здатність змінювати стратегію у відповідь на виклики зовнішнього середовища і розвивати банк, оновлюючи його структуру і ключові бізнес-процеси.

Таким чином, стратегічне управління банківською системою передбачає розробку стратегій її динамічного розвитку на основі використання аналізу екзогенних та ендогенних факторів, механізму

узгодженості стратегічних рішень, інтегрованого контролю заходів щодо реалізації цих рішень і можливості їх своєчасного коригування.

1.2. Сучасний стан розвитку банківської системи України

Сьогодні перед Україною стоїть украй нелегке завдання – зміцнити незалежність, насамперед економічну. Його доводиться вирішувати в дуже складних економічних і геополітичних умовах. Причому єдиним шляхом є реформування усіх сфер життя – від менталітету, ставлення до виконуваної роботи і до радикального оновлення економічної політики [51]. Суттєвих змін потребує і банківська система.

Проблема активізації банківської діяльності з огляду на її значення для сталого та збалансованого розвитку економіки набуває особливої актуальності в період економічних потрясінь. Нині відбуваються досить складні процеси, спрямовані на подолання кризових явищ, збереження банків із національним капіталом, посилення ролі банківського регулювання та нагляду, зміцнення фінансової стійкості банків у майбутньому. В умовах загальної економічної нестабільності та кризових явищ суттєво зростає роль формування механізму стратегічного управління банківською системою України.

Як зазначено в [107], уже розпочато роботу над підготовкою довгострокової «Стратегії розвитку банківської системи до 2020 року», в якій повинні бути визначені чіткі цілі, завдання, терміни їх виконання та механізми контролю. Щодо пріоритетних завдань розвитку банківської системи, то основними з них є збереження ліквідності й відновлення довіри до банківської системи. *З іншого боку, на нашу думку, формування Стратегії, підкріпленої відповідною нормативно-правовою базою, яка б регламентувала застосування спеціальних інструментів та механізмів*

банківського антикризового менеджменту, повинно також надавати механізми для реалізації базових соціальних функцій держави, тобто забезпечувати високі стандарти життєвого рівня населення.

Тому виникає потреба у всебічному аналізі моделі банківської системи та у пошуку шляхів виходу з кризи і ліквідації її негативних наслідків.

За останнє десятиріччя стан банківської системи України характеризується такими показниками. Кількість діючих банків в Україні зросла із 186 – у 2006 р. до 198 – у 2011 р., а потім знизилась до 174 станом на I півріччя 2014 р. Причому помітною є тенденція до зростання банків з іноземним капіталом – з 2006 р. їхня кількість зросла вдвічі (з 23 до 51), зокрема, зі 100-відсотковим іноземним капіталом: із 9 – у 2006 р. до 19 – у I півріччі 2014 р. (рис. 1.2).

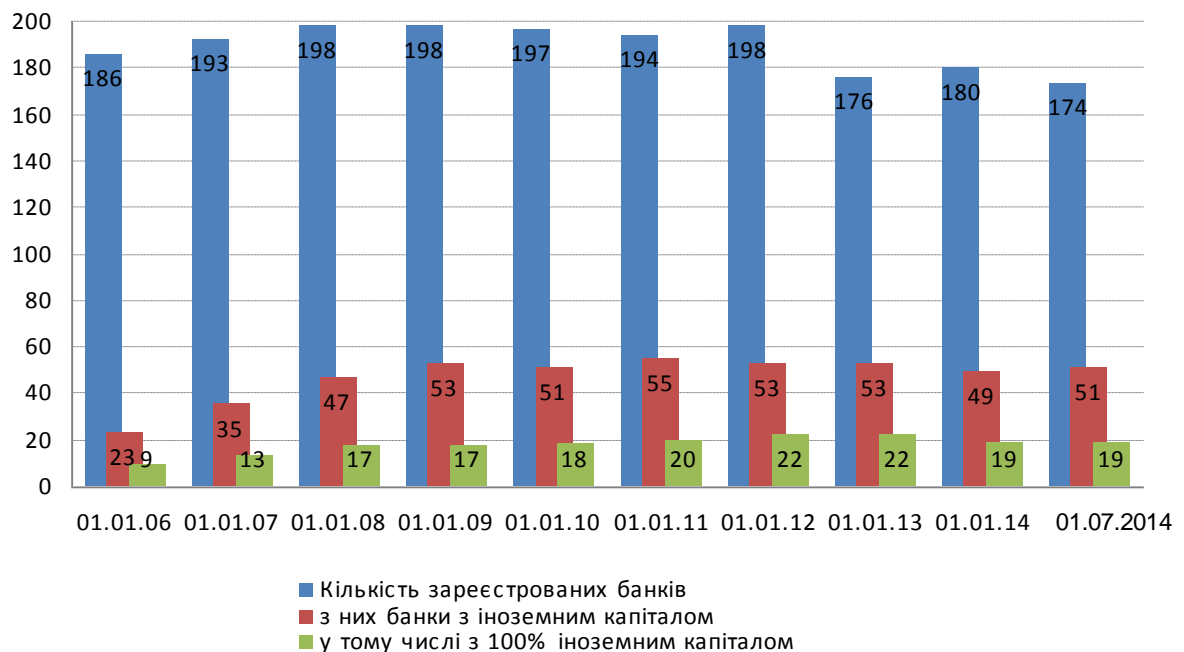

Рис. 1.2. Кількість банків в Україні у 2006 р. – I півріччі 2014 р. [130]

Станом на 1 січня 2014 року функціонувало 49 банків з іноземним капіталом, 19 з них – це банки зі 100-відсотковим іноземним капіталом, хоча насправді ще у 14 банків розмір статутного капіталу наближений до стовідсоткового, в межах 96,03–99,99% (табл. А.1 дод. А). Отже, можна стверджувати, що станом на 01.01.2014 р. не 19, а 33 банки України фактично

повністю належали іноземним власникам. Причому із 15 банків, що формують I групу, лише 5 – із вітчизняним капіталом, із 20 банків II групи – 11, із 23 банків III групи – 15, із 122 банків IV групи – 100. Це свідчить про те, що іноземний капітал сконцентрований у найбільш надійних та сильних гравців ринку, тоді як банки з чистим вітчизняним капіталом належать до слабших [132].

Аналізуючи просторову структуру іноземного капіталу в банківській системі України за країнами походження (рис. 1.3), варто зазначити, що впродовж останніх кількох років спостерігається швидке зростання частки російських інвесторів, яке, як зазначено в [102], підкріплюється геополітичними цілями їхніх власників: «Якби прихід росіян на український ринок ґрунтувався виключно на економічних інтересах, навряд чи інвестори в особі держави та нафтових магнатів північно-східного сусіда продовжували б активно вкладати кошти у нерентабельний банківський бізнес. Адже показники рентабельності капіталу (ROE) російських банків більше нагадують динаміку ROE покинутих західними інвесторами банків, ніж криві рентабельності європейських установ, котрі залишилися на ринку».

Що ж до частки іноземного капіталу в банківській системі України загалом, то можна зазначити, що вона зростала до 2011 року включно, а з 2012 року спостерігався спад і станом на 1 січня 2014 року становила 34% (рис. 1.4). Така тенденція викликає занепокоєння, оскільки з України йдуть банки, головні акціонери яких знаходяться в економічно розвинутих європейських країнах. На їхнє місце приходять українські та російські установи, які не мають тривалої стабільності й високої довіри. Цей чинник викликає занепокоєння з приводу здатності банківської системи протистояти системним кризам [44].

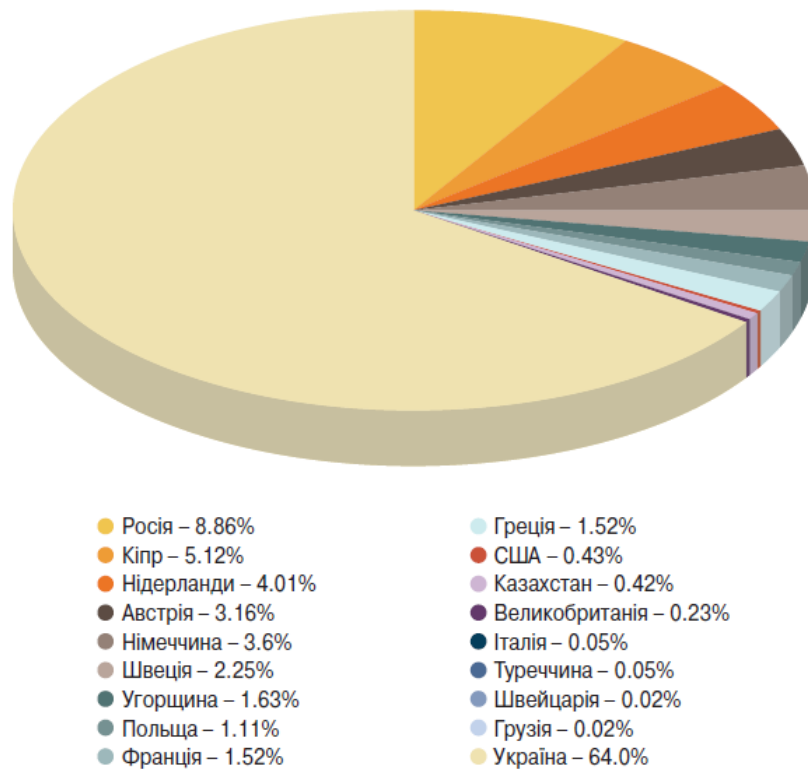

Рис. 1.3. Структура капіталу банківської системи України [73, 89]

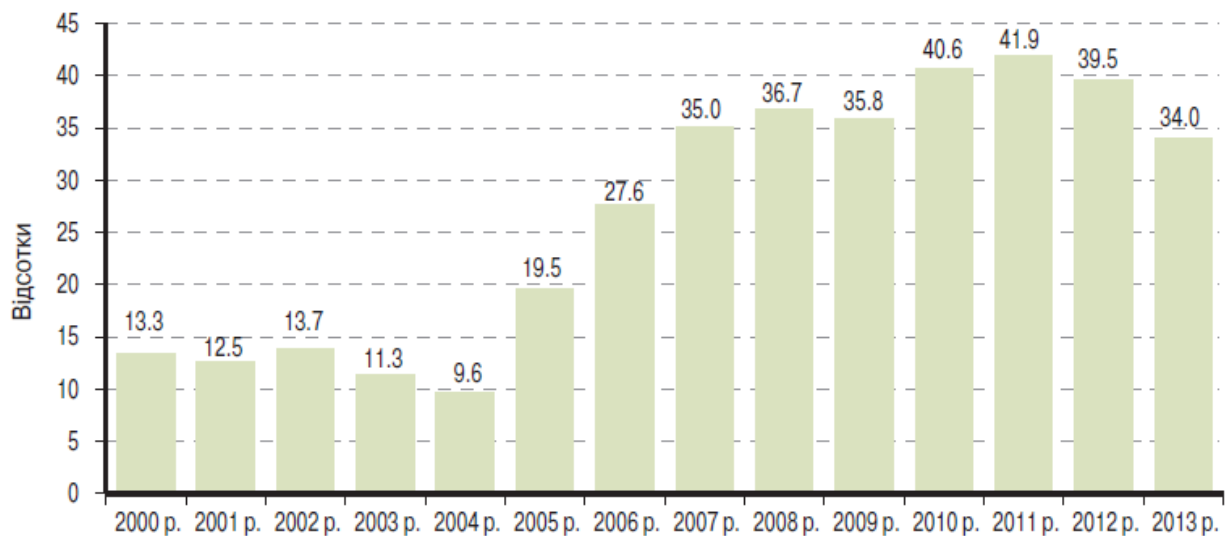

Рис. 1.4. Частка іноземного капіталу в банківській системі України [130]

Як зазначено в [43], вихід іноземного капіталу з банківської системи України призведе до її занепаду, оскільки вона тримається лише завдяки європейським банкам, які відкрили в Україні свої дочірні банки. Саме

завдяки банкам з іноземним капіталом вітчизняній фінансовій системі у 2008 році вдалося втриматися, і якщо вони зараз підуть, то це викличе її крах.

Справді, протягом 2008–2009 рр. ЄБРР надав близько 800 млн. дол. для рефінансування ряду українських банків у формі викупу акцій і субординованих кредитів, Світовий банк – 400 млн. дол., МФК – 125 млн. дол. [101]. Практично всі підтримані ЄБРР фінансові інститути, крім державних, належали іноземним власникам. Натомість низка вітчизняних банків була змушена оголошувати технічні дефолти перед іноземними кредиторами і вести переговори про реструктуризацію боргу або ж погоджуватись на запровадження тимчасової адміністрації, націоналізацію чи ліквідацію.

Тому, в [65] справедливо зазначено, що за таких обставин назріло питання оздоровлення банківської системи не лише завдяки збереженню високої частки великих європейських банків у ній, а й шляхом реорганізаційних дій із метою формування конкурентоспроможних, стабільних, надійних, із доброю репутацією вітчизняних банків.

Це свідчить про те, що за сучасних умов глобалізації та відкритості ринків питання міграції капіталів із банківської системи однієї країни в іншу – явище постійне і відповідає характеру дії вільного ринку. Тому покладати надії на іноземні банки як на стабілізатор вітчизняної банківської системи – досить ризиковано. Необхідно формувати розвиток банківської системи України передусім на банках із вітчизняним капіталом, здатних конкурувати з іноземними. Іншими словами, *стратегічно банківська система повинна забезпечувати зміцнення фінансового (в першу чергу національного) суверенітету.*

У період з 2005 р. до 2009 р. банківська система демонструвала надвисокі темпи зростання обсягів діяльності, що спричинило посилення її впливу на соціально-економічний розвиток країни. Про це свідчить відношення основних показників її розвитку до ВВП (табл. 1.2). Відношення активів до ВВП зросло з 52,51 % у 2005 р. до 102,4 % у 2008 р.

Глобальна економіка – поле діяльності могутніх компаній фінансового і нефінансового сектору, але поки навіть найбільші українські банки не добилися глобальної конкурентоспроможності. Потужні українські компанії, що вже стали транснаціональними, змушені йти на обслуговування в іноземні фінансові організації, оскільки українські банки не можуть надати необхідні цим компаніям фінансові ресурси.

Втім, український банківський сектор, як і раніше, значно поступається провідним світовим економікам за абсолютними показниками. В країнах, де банки також відіграють домінуючу роль у фінансовій системі, відношення активів банків до ВВП відчутно вище: біля 300% в Німеччині, 250% у Франції, 360% у Великобританії [91].

Таблиця 1.2

Питома вага активів, статутного капіталу українських комерційних банків у валовому внутрішньому продукті, % [91,130]

Рік	Активи / ВВП	Статутний капітал / ВВП
01.01.01	23,44	2,16
01.01.02	24,87	2,24
01.01.03	30,01	2,66
01.01.04	39,48	3,04
01.01.05	41	3,36
01.01.06	52,51	3,79
01.01.07	64,89	4,83
01.01.08	84,5	6,81
01.01.09	102,4	8,68
01.01.10	96,4	13,05
01.01.11	87,0	13,47
01.01.12	81,0	13,20
01.01.13	79,9	12,41
01.01.14	83,9	12,19

Масштаби банківського сектору України за останні роки істотно зросли. За результатами 2013 р. загальні активи банків України зросли на 679 млрд. грн. у 2 рази в порівнянні з 2007 р. і перевищували позначку в 1 трлн. грн., досягши 1278,1 млрд. грн. станом на 01.01.2014 р. (табл. А.2 дод. А).

Порівняно з розміром активів на початок 2013 р., вони зросли на 13,4 % або на 150,9 млрд. грн.

Загальні активи банківської системи України в 2013 році зросли на 13% проти 7% у 2012 році. Динаміка активів банків з різною формою власності була нерівномірною: державні банки продемонстрували зростання активів у межах середньоринкового показника – 13%; обсяг активів банків з російським капіталом у порівнянні з 2012 роком в абсолютному вираженні практично не змінився; активи західних банків скоротилися на 14%. Лідерами ж зростання були банки з українським приватним капіталом, зростання активів яких становило 28% як за рахунок органічного зростання, так і за рахунок «поглинання» інших фінансових установ та/або скупки кредитних портфелів [16].

Однак, зростання загальних активів банківської системи протягом звітного періоду само собою ще не є критерієм її високої надійності й привабливості для інвесторів і вкладників. До речі, як і зменшення (звичайно, якщо йдеться лише про незначні відносні коливання цього показника). Значно важливішою є спроможність банківської системи ефективно використовувати наявні активи. Тому доцільно розглянути їх структуру. Структура активів банківської системи України у 2012-2013 рр. залишалась практично незмінною (рис. 1.5).

В незначній мірі зросли обсяги наданих кредитів (на 0,4 %). Так, приріст кредитів українських банків значною мірою був забезпечений видачами короткострокових кредитів – 72% всього приросту, у національній валюті (71% нових видач), юридичним особам (94% приросту) і на фінансування поточної діяльності.

Найбільш активно кредитувались в 2013 році оптова та роздрібна торгівля (39% нових видач) і переробна промисловість (20%), у той час як на кредитування будівництва довелось всього 6% від загального приросту портфеля. Структура кредитного портфеля в розрізі клієнтських груп на кінець 2013 року була на 79% представлена кредитами, наданими юридичним особам

(77% у 2012 році) і на 21%, відповідно, кредитами, наданими фізичним особам. Валютна структура загального портфеля банків на кінець року була наступною: 66% (63% в 2012 році) кредити в гривні, 34% (37% в 2012 році) – в іноземній валюті [16].

Рис. 1.5. Структура активів банківської системи України у 2012-2013 рр. [130]

Особливістю 2013 року є те, що банки активно інвестували кошти в цінні папери, переважно в ОВДП (9,8 % від загального обсягу активів). Це пояснюється як наявністю обмеженої кількості надійних позичальників, так і можливістю за рахунок ОВДП регулювати власну ліквідність. Разом з тим, зважаючи на обмеженість інструментів розміщення валютних ресурсів, у банків виникла дилема: або ж не залучати вклади в іноземній валюті, або ж активно шукати канал їхнього розміщення. Одним з рішень даного питання стало інвестування коштів у валютні ОВДП.

Протягом I півріччя 2014 р. активи банківської системи України зросли тільки на 2,26 %, що обумовлено, в першу чергу, складною економіко-

політичною ситуацією в Україні, яка стримує розвиток банківського бізнесу [10]. Варто зазначити, що незважаючи на ліквідацію низки банківських установ, зростання активів відбувалось за рахунок девальвації національної валюти. Нестабільне економічне середовище та значна девальвація національної валюти в 2014 році спричинили збільшення боргового навантаження на позичальників, що, в свою чергу, сприяло зростанню обсягу простроченої заборгованості на 40,02% (28,08 млрд. грн.), що станом на 01.07.2014 р. складало 98260 млн. грн. та відповідало 9,9% клієнтського кредитного портфеля [10].

Крім того, варто зауважити, що для захисту позичальників, котрі мають зобов'язання перед банківськими установами за споживчими кредитами в іноземній валюті, з 11 червня 2014 року вступив в дію закон «Про мораторій на стягнення майна громадян України, наданого як забезпечення кредитів в іноземній валюті» [42]. А 03 липня 2014 року в першому читанні ВРУ був ухвалений законопроект «Про реструктуризацію кредитних зобов'язань з іноземної валюти в гривню», що передбачає можливість реструктуризації заборгованості за валютними кредитами за офіційним курсом НБУ, що діяв на момент реструктуризації, залишаючи при цьому попередню відсоткову ставку за боргом [42].

Отже, проведений структурний аналіз активів банківської системи свідчить про:

- недостатнє фінансування реального сектора економіки з боку банківської системи через спрямування ресурсів останньої на інші (в тому числі й спекулятивні) операції;
- зосередження фінансових ресурсів банківської системи у найбільш прибуткових галузях – торгівлі і сфері фінансів;
- недостатнє фінансування інноваційної діяльності. Нині на наукові розробки спрямовується 0,8 % ВВП України, хоча на законодавчому рівні встановлено, що ця цифра має бути не меншою за 1,7 %.

Відтак, говорити про ефективність алокації ресурсів банківської системи, на нашу думку, ще зарано, оскільки кредитний портфель формується не на інноваційних засадах, пропагованих європейськими економічними структурами, а на принципах дотування галузей, що виконують роль сировинних додатків світової економіки.

Загальний обсяг зобов'язань банків зріс за 2013 р. на 13,3 % (127,6 млрд. грн.), а станом на 01.01.2014 р. перетнув позначку в 1 трлн. грн. і становив 1085,5 млрд. грн. Причому варто зауважити випереджаючі темпи зростання порівняно із зобов'язаннями обсягів залучених коштів від фізичних осіб (табл. А.2 дод. А). Так, їх розмір протягом 2013 р. зріс на 21,3 % (61,7 млрд. грн.) до 350,8 млрд. грн. станом на 01.01.2014 р. [130]. За строковим характером переважали короткострокові депозитні вклади строком до 1 року, за валютною структурою – приріст депозитної бази відбувався в національній валюті. Втім, варто зауважити, що обсяг та частка довгострокових депозитів є також вагомими. Так, станом на 01.01.2014 р. частка довгострокових депозитів в клієнтському портфелі складала 41,2% (в порівнянні з 36,2% станом на 01.01.2013 р.). Розширення депозитної бази сприяло зростанню грошової маси, обсяг якої з початку року збільшився на 17,2% – до 906,3 млрд. грн. [9].

Впродовж I півріччя 2014 року обсяг портфеля коштів клієнтів зменшився на 2,28% (до 15239 млн.грн.) та станом на початок липня 2014 року складав 653 435 млн.грн. [10]. Основною складовою клієнтського портфеля залишались кошти населення, за строковим характером переважали короткострокові депозитні вклади строком до 1 року. При цьому, слід зазначити, що протягом I півріччя поточного року як з боку суб'єктів господарювання, так і з боку населення активно вилучались строкові кошти.

Як і в минулих періодах, основним джерелом фондування кредитних операцій залишаються кошти фізичних осіб. При цьому, внаслідок значного відтоку коштів з клієнтського портфеля, значення співвідношення виданих

кредитів до депозитних вкладів значно зросло та за підсумками I півріччя 2014 року становило 151,89% (136,3% станом на 01.01.2014 р.).

Причинами вилучення строкового ресурсу з боку суб'єктів господарської діяльності стали економічна та політична нестабільність в країні, що призвела до виникнення труднощів, а також зумовила обмеженість доступу до кредитних ресурсів. Таким чином, підприємства змушені були вилучати власні депозити задля фінансування поточної діяльності. У випадку ж з фізичними особами, вилучення строкових депозитів відбувалась на фоні зниження реальних доходів населення за одночасного підвищення рівня інфляції, а також зростання недовіри до банківської системи. *Така ситуація є вкрай критичною для банківської системи і потребує нагального її вирішення через забезпечення ефективної трансформації внутрішніх заощаджень в інвестиції з якомога меншими транзакційними витратами.*

При цьому обсяг готівки, що перебував поза банківською системою, протягом I півріччя 2014 року збільшився на 21,9% – до 289,9 млрд. грн. Обсяг грошової маси з початку року збільшився на 4,1% – до 946,1 млрд. грн. [9].

На рис. 1.6 відображено динаміку зміни структури зобов'язань банківської системи України за 2012-2013 рр.. Як видно з рис. 1.6, у структурі зобов'язань банків питома вага коштів, залучених на рахунки фізичних осіб, на 01.01.2014 р. становила – 40,0 % (на 01.01.2013 р. – 38,0 %) тобто зросла на 2,0 %, суб'єктів господарювання – 21,6 % (на 01.01.2013 р. – 21,1 %) або зросла на 0,5 %. Як видно, кредити, надані фізичним особам, становили 40 % кредитного портфеля банків країни.

За результатами 2013 року власний капітал банків збільшився на 13,75% до 23279 млн. грн. Рівень покриття власним капіталом активів та кредитно-інвестиційного портфеля становив 15,07 % і 19,17 % відповідно.

Протягом 2013 року обсяг регулятивного капіталу збільшився на 26067 млн. грн., що, в свою чергу, частково було наслідком поступового збільшення статутного капіталу та позитивного фінансового результату.

Коефіцієнт фондової капіталізації є високим та станом на 01.01.2014 р. становить 90,37%, однак якість регулятивного капіталу банківської системи України залишалась низькою, що в свою чергу було пов'язано з наявністю збитків минулих років. Адекватність регулятивного капіталу протягом грудня зросла до 18,26% (18,1% станом на 01.01.2013 р.) і перевищувала мінімальне допустиме значення (10%).

Рис. 1.6. Структура зобов'язань банківської системи України у 2012-2013 рр. [130]

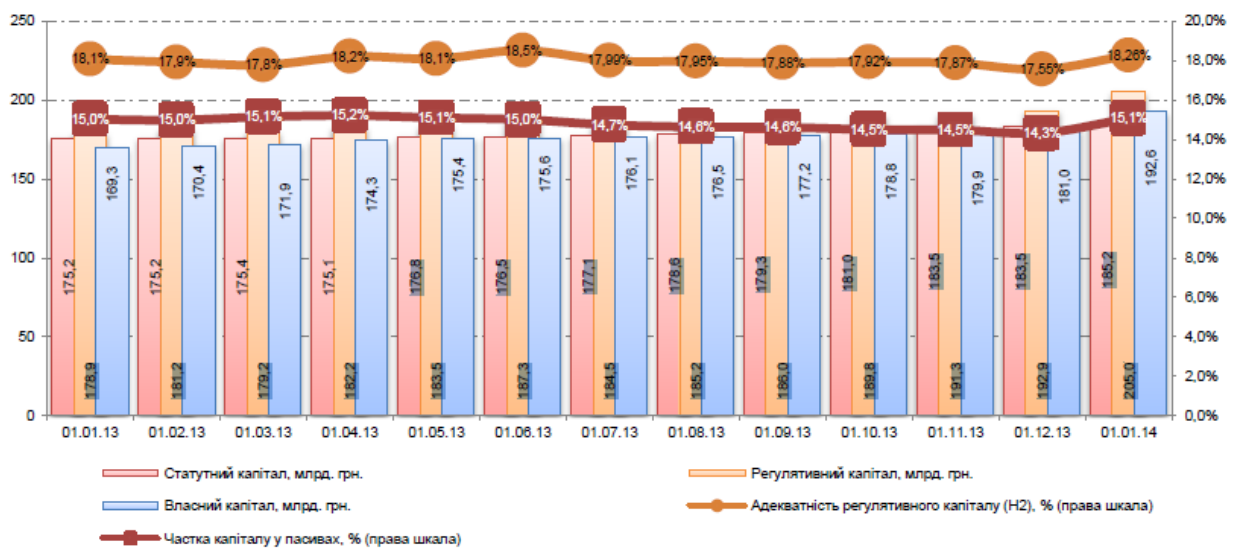

Рис. 1.7. Динаміка основних показників власного капіталу банківської системи України [10]

За результатами I півріччя 2014 року обсяг власного капіталу банківської системи зменшився на 7,36 % [9], проте рівень покриття власним капіталом активів та кредитно-інвестиційного портфеля залишався задовільним. Адекватність регулятивного капіталу з достатнім запасом перевищувала мінімально допустиме значення (10%) і становила 15,87 %. Варто зазначити, що в результаті набуття чинності Закону №4938 змінено визначені ЗУ «Про банки і банківську діяльність» мінімальні обсяги статутного та додаткового капіталу банків. Так, мінімальний розмір статутного капіталу банку збільшено зі 120 млн. грн. до 500 млн. грн.; максимальний розмір додаткового капіталу було зменшено зі 100% до 1/3 основного капіталу банківської установи [42].

У зв'язку з цим протягом I півріччя 2014 року 19 банківських установ збільшили статутний капітал на загальну суму 3,59 млрд. грн. [10]. Слід зазначити, що банки усіх груп збільшували статутний капітал переважно з метою розширення діяльності або підтримки бізнесу у випадку необхідності, і тільки 11 банків з IV групи нарощували капіталізацію з метою виконання законодавчо встановлених вимог щодо виконання розміру статутного та регулятивного капіталів. Відтак, можна стверджувати, що збільшення мінімального обсягу статутного капіталу банку не є достатньо ефективним заходом регулювання та підвищення стабільності функціонування банківської системи України [131], а набагато важливішим є регулювання напрямків вкладення капіталу, тобто якості активів банку.

Аналіз показників достатності капіталу та фінансової стійкості банківської системи України проведено в розрізі наступних коефіцієнтів (табл. 1.3):

1. Коефіцієнт фінансової стійкості – показує ступінь забезпеченості ризикових вкладень банків їх власним капіталом – визначається як відношення власного капіталу до сукупних активів [134]. Як видно з табл. 1.3, значення коефіцієнта протягом аналізованого періоду збереглося на

одному й тому ж рівні (0,14-0,15), причому залишалось в межах рекомендованих значень.

Таблиця 1.3

Показники достатності капіталу та фінансової стійкості банківської системи України*

Показник	Рекомендоване значення	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,08-0,15	0,15	0,14	0,15	0,15
Коефіцієнт фінансової незалежності	0,15-0,20	0,17	0,17	0,17	0,17
Коефіцієнт захищеності залучених депозитів власним капіталом	менше 9,0	3,19	3,38	3,34	3,38
Захищеність виданих кредитів власним капіталом	менше 9,0	4,44	4,31	4,35	4,28

*розроблено на основі [130]

2. Коефіцієнт фінансової незалежності визначається як відношення власного капіталу до сукупних зобов'язань [87]. Він характеризує рівень незалежності, стійкості банків до кон'юнктурних ринкових коливань. Оптимальним є зростання значень показника, нестабільність свідчить про проблеми з ліквідністю. Значення коефіцієнта протягом аналізованого періоду залишалось на незмінно високому рівні (17 %).

3. Коефіцієнт захищеності залучених депозитів власним капіталом – характеризує ступінь захищеності власним капіталом коштів, залучених на рахунки. Позитивною тенденцією є стабільно невисоке значення або незначне зниження [137,143]. Як видно з табл. 1.3, протягом аналізованого періоду відбулося збільшення коефіцієнта з 3,19 станом на 01.01.2011 р. до 3,38 станом на 01.01.2014 р. Таким чином, залучені депозити перебували на високому рівні захищеності власним капіталом, тобто існувала потенційна можливість додаткового нарощення депозитного портфелю.

4. Захищеність виданих кредитів власним капіталом характеризує спроможність банків повернути залучені кошти за умови неповернення кредитів. Позитивною тенденцією є стабільно невисоке значення або незначне зниження [137]. Динаміка даного показника показує незначне його

зменшення протягом аналізованого періоду, причому величина є вдвічі меншою від рекомендованого значення. Тому варто відзначити достатньо високу забезпеченість кредитних операцій власним капіталом, що свідчить про наявність потенціалу для нарощення кредитного портфелю за збереження достатнього рівня фінансової стійкості банків.

Аналіз балансових показників, ресурсної бази, активів і зобов'язань банківської системи України був би неповним без визначення фінансових результатів діяльності банків в умовах кризи.

В дослідженні фінансові результати функціонування банківської системи України проаналізовано в розрізі абсолютних та відносних показників.

Якщо до жовтня 2008 р. всі українські банки демонстрували показники росту за основними позиціями, то починаючи з 2009 р., банківська система України демонструє від'ємний результат. Банки України так і не зуміли вийти на рентабельну діяльність (рис. 1.8). Головним баластом, що стримував розвиток банківської системи, виступали проблемні банки.

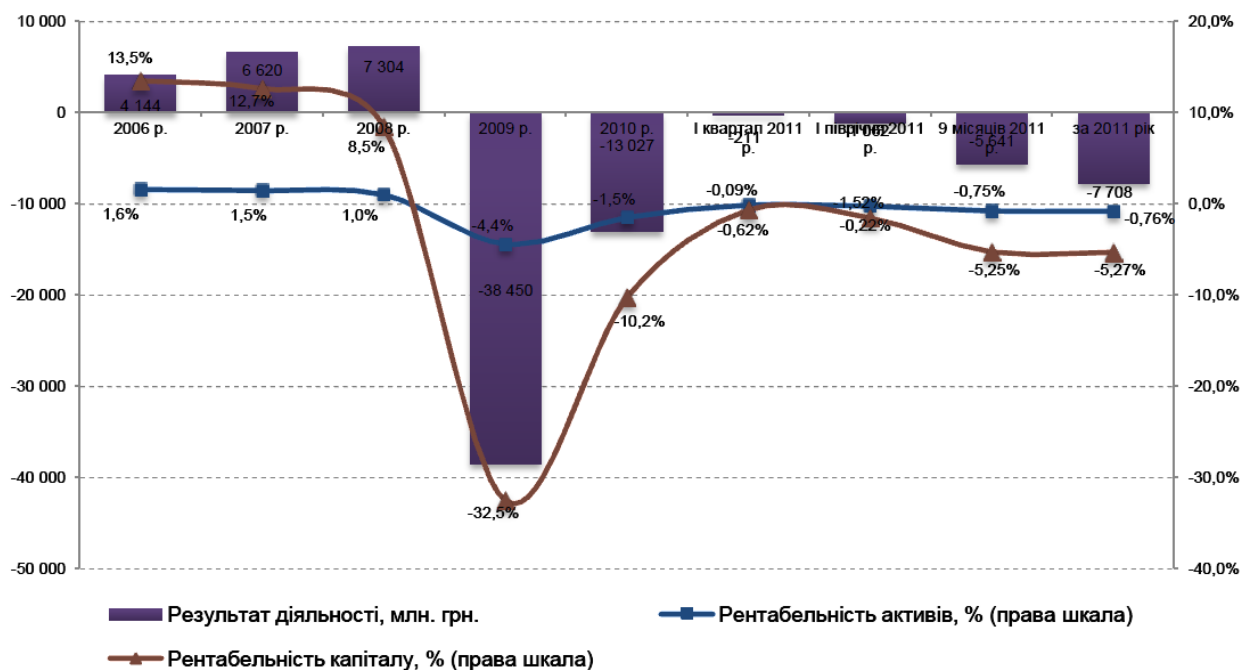

Рис. 1.8. Основні показники результатів діяльності банківської системи України [130]

В цілому за результатами аналізованого періоду на кожен одиницю власного капіталу банківської системи України припадало 0,0527 одиниці чистих збитків [130].

У 2013 році банківська система України другим рік поспіль вийшла на позитивний фінансовий результат – 1,4 млрд. грн. (4,9 млрд. грн. у 2012 році). Чистий процентний дохід у 2013 році практично залишився на рівні попереднього (51,5 млрд. грн., проти 51 млрд. грн. у 2012 році), чистий комісійний дохід збільшився на 13% (19,1 млрд. грн., проти 16,9 млрд. грн.).

Адміністративні витрати банків виросли на 5% і склали 52,4 млрд. грн., проти 50 млрд. грн. у 2012 році. У той же час зростання активів системи та скорочення чистого прибутку банків у 3 рази в порівнянні з 2012 роком призвело до скорочення рентабельності активів до 0,12%, проти 0,45% у 2012 році. Рентабельність капіталу скоротилася до 0,81%, проти 3,03% в 2012 році [16].

За підсумками I півріччя 2014 року фінансовий результат банківської системи України також був позитивним та становив 1250 млн. грн. Причому зумовлений в першу чергу ліквідацією значної частини проблемних банків, що, в свою чергу, слугувало причиною від'ємного фінансового результату всієї банківської системи (табл. А.3 дод. А). За результатами першого півріччя 2014 р. збитковими були 35 банків зі 173, а це 1/5 банківських установ. Причому кількість збиткових банків у порівнянні з аналогічним періодом минулого року зросла на 18 установ [130].

Загальна сума збитку, показана збитковими банками, за результатами I півріччя 2014 року становила -5358,02 млн. грн. (-6683,48 млн. грн. за результатами 2013 року). Найбільш збитковим банком був Райффайзен Банк Аваль (-1002,74 млн. грн.) (рис. А.1 дод. А) [10].

Найбільш прибутковим банком за результатами I півріччя 2014 року був ВТБ Банк (1026,12 млн. грн.). Друге та третє місця належать Промінвестбанку (874,62 млн. грн.) та СІТІ Банку (803,63 млн. грн.) (рис. А.2

дод. А) [10]. Причому із загального розміру фінансового результату прибуткових банків близько 3/4 прибутку припадає на 10 найприбутковіших.

Динаміка доходів банківської системи протягом 2009–2013 рр. (табл. 1.4) дає можливість визначити такі основні тенденції:

- процентні доходи на рівні 80-85% традиційно домінують у структурі валових доходів. Це пояснюється тим, що кредитування в різних формах було і залишається основним напрямом банківської діяльності;

- комісійні доходи (11–14%) є другим за питомою вагою джерелом банківського прибутку, значення якого поступово зростає завдяки розширенню переліку банківських операцій, впровадженню нових продуктів і технологій, збільшенню кількості клієнтів і споживачів банківських послуг;

- частка доходів від торговельних операцій (включно з валютними операціями та торгівлею цінними паперами) в останні роки не перевищує 1–3% унаслідок низької курсової маржі (для валютних операцій) та волатильності на ринку цінних паперів, що іноді навіть провокує локальні збитки.

Таблиця 1.4

Структура доходів банківської системи України у 2009-2013 р.*

Показники	2009 р.		2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.	
	Млрд. грн.	%	Млрд. грн.	%	Млрд. грн.	%	Млрд. грн.	%	Млрд. грн.	%
Процентні доходи	119.1	85	113.3	83	113.4	80	119.3	80	132.3	80
Комісійні доходи	16.1	12	15.4	11	18.5	13	20.0	14	23.1	14
Результат від торговельних операцій	2.0	1	3.0	2	3.4	2	4.4	3	3.6	2
Інші доходи	3.2	2	4.3	3	6.9	5	4.9	3	6.5	4
Разом	140.4	100	136.0	100	142.2	100	148.6	100	165.5	100

* розроблено на основі [130]

Розглянувши в загальних рисах існуючі пропорції банківських доходів, проаналізуємо на предмет збалансованості структуру банківських витрат. У табл. 1.5 наведено структуру витрат банківської системи протягом 2009–2013 років.

Аналіз даних табл. 1.5 дає підстави стверджувати, що структура витрат банківської системи України в цілому відображає такі основні тенденції:

- процентні витрати, питома вага яких коливається в межах 38–49 %, є основною статтею банківських видатків;
- частка адміністративних та інших операційних витрат (включно з витратами на персонал, оренду, утримання основних засобів, господарськими, комунальними, транспортними витратами тощо) становить 21–35 %;
- відрахування в страхові резерви є наступною за розмірами частки позицією в структурі витрат, що коливається в межах від 15 до 38 %;
- комісійні витрати стабільно становлять 2% від валових витрат;
- обсяг надходжень податку на прибуток у цілому по банківській системі в 2009–2010 рр. був від’ємним, у 2011 році банки сплатили до бюджету 1,2 млрд. грн., у 2012-му – 379 млн. грн., а протягом 2013 року обсяг сплаченого податку на прибуток сягнув позначки 1,6 млрд. грн.

Таблиця 1.5

Структура витрат банківської системи України у 2009-2013 р.*

Показники	2009 р.		2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.	
	Млрд. грн.	%	Млрд. грн.	%	Млрд. грн.	%	Млрд. грн.	%	Млрд. грн.	%
Процентні витрати	65.4	38	61.4	41	59.5	40	68.2	47	80.9	49
Комісійні витрати	3.0	2	2.7	2	3.1	2	3.1	2	4.0	2
Адміністративні та інші операційні витрати	36.6	21	39.1	26	50.4	34	50.0	35	52.4	32
Витрати на формування резервів	66.1	38	45.8	31	35.5	24	20.9	15	25.2	16
Інші витрати	1.4	1	0.1	0	0.2	0	1.1	1	0.0	0
Податок на прибуток	-0.7	0	-0.1	0	1.2	1	0.4	0	1.6	1
Разом	171.9	100	149.0	100	149.9	100	143.7	100	164.0	100

* розроблено на основі [130]

Аналіз відносних показників фінансових результатів проведено в розрізі [144,147,169]:

- коефіцієнти, які характеризують обсяг і структуру ліквідних коштів, що знаходяться на балансі банку. За їх допомогою визначають якість активів

з точки зору ліквідності, оцінюють ризик ліквідності активів та обґрунтовують стратегію управління через активи;

- коефіцієнти, які характеризують обсяг і структуру пасивів банку з точки зору їх стабільності та дають змогу оцінити ризик ліквідності пасивів, виступаючи відповідним обґрунтуванням стратегії управління через пасиви;

- коефіцієнти, які визначають здатність виконання банком зобов'язань за рахунок власних ліквідних активів. Ці коефіцієнти дають оцінку ризику незбалансованої ліквідності та виступають обґрунтуванням стратегії управління через збалансоване управління активами і пасивами.

Загальна економічна характеристика окремих коефіцієнтів та їх груп наведена в табл. А.4 дод.А, а розрахункові значення наведено в табл. А.5 дод.А. При цьому зміни значень певних груп коефіцієнтів, що характеризують ризик ліквідності, є також індикаторами окремих фаз циклу економічного розвитку банківської системи країни, відображених на рис. 1.9.

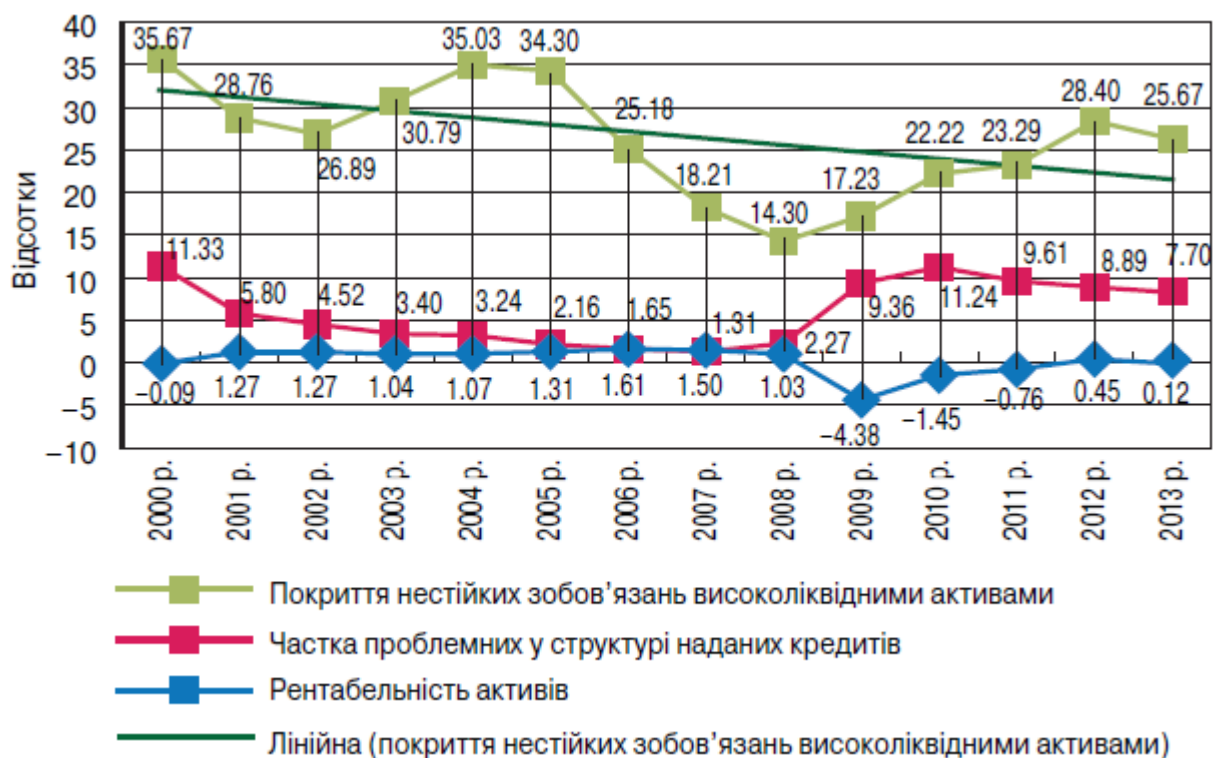

Рис. 1.9. Оцінка окремих відносних показників фінансових результатів діяльності банківської системи України*

* розраховано на основі [130]

Аналіз тенденцій зміни коефіцієнтів, які характеризують рівень фінансових результатів діяльності банківської системи України, свідчать про максимально негативні їх значення у 2008–2009 роках. По суті, такі значення характеризують кризу вітчизняної банківської системи, яка виявилася вразливою до міжнародної кризи і поглибилася різким зростанням кредитного ризику вітчизняних банків внаслідок погіршення якості їх кредитних портфелів, спричинивши загальну банківську кризу в Україні. При цьому дослідження довгострокових тенденцій ризику ліквідності за коефіцієнтом покриття банківської системи свідчить про циклічність виникнення криз, їхній взаємозв'язок зі змінами кредитного ризику (його можна оцінити за часткою проблемних кредитів у їхній загальній структурі) та виникненням банківських криз (їх індикатором є показник рентабельності активів, що є узагальнюючим показником ефективності фінансової безпеки банківської діяльності).

Зокрема, з рис. 1.9 видно, що існує тісний взаємозв'язок між базовими тенденціями основних системних фінансових ризиків банків (зокрема ризиків ліквідності, кредитного та недоотримання доходів).

Повноцінний та комплексний євроінтеграційний процес неможливий без адаптації економічної системи України до умов функціонування економік єврозони, діючих у цих країнах принципів роботи економічних та правових інститутів. Саме тут на перший план виходить роль банківської системи як «двигуна» економічного зростання, що засвідчила економічна та політична криза в Україні. Тож актуальним є визначення, порівняння та аналіз ефективності основних антикризових заходів у банківській системі України і близьких за фінансовим устроєм банківських систем [186], зокрема, Польщі.

Незважаючи на спільне з Україною перебування в минулому в адміністративно-командній економічній системі, Польща, на відміну від України, успішно пододала трансформаційний період, підтвердженням чого є ефективне проведення системних реформ в економіці. При цьому Польща не лише стала повноправним членом Європейського Союзу, а й успішно

виконує роль «адвоката України у Європі». У такому контексті її досвід є особливо актуальним для нашої держави.

Із наведеної в табл. 1.6 інформації можна зробити низку висновків щодо характеристик розвитку банківських систем України і Польщі у посткризовий період. Темпи зростання активів та власного капіталу були приблизно однаковими (в еквіваленті грошової одиниці євро, з урахуванням суттєвішої девальвації національної грошової одиниці України 2008 році). Польська банківська система у кризовий період завжди мала позитивний фінансовий результат діяльності, тоді як в Україні банківська діяльність була збитковою.

Таблиця 1.6

Порівняльна характеристика показників ефективності банківських систем України та Польщі [130, 188,189]

Показники	01.01.2008 р.		01.01.2010 р.		01.01.2012 р.	
	Польща	Україна	Польща	Україна	Польща	Україна
Кредитний портфель	119	65	174	65	200	80
Власний капітал	19	9.4	22	10	25	15
Прибуток	3.8	0.89	12	“-” 3.3	13	“-” 0.75
Прострочена заборгованість	6.5	0.86	12.4	6	15	7.7
Частка простроченої заборгованості у кредитному портфелі, %	5.5	1.3	7.5	9.6	7.1	9.2
Коефіцієнт адекватності капіталу, %	12.1	13.92	13.3	18	13.1	18.9

Як уже наголошувалося, однією з причин понесення збитків українськими банками став високий рівень проблемної заборгованості. На перший погляд, частка простроченої заборгованості польських банків є вищою порівняно з аналогічним показником банків України. Але оцінки фахівців з урахуванням міжнародних стандартів фінансової звітності істотно відрізняються від показників офіційної статистики. Так, за оцінками експертів рейтингового агентства Moody's станом на 01.01.2014 р. частка

проблемних кредитів мала становити 35% від загального обсягу наданих українськими банками кредитів [58], а не 9,9%, як зазначалось в [130].

Можна зробити висновок, що вищі показники достатності капіталу української банківської системи не повною мірою відображають здатність капіталу банків покривати наявні та потенційні ризики власної діяльності. Отже, вирішення питання значного обсягу проблемної заборгованості виходить на передній план на сучасному етапі розвитку банківської системи України. Першим варіантом подолання цієї проблеми може стати активізація банківського кредитування (в першу чергу, реального сектору економіки). Грошовий потік, що генеруватиметься новими наданими кредитами, покриє витрати від наявності великої проблемної заборгованості. Зростання загального обсягу наданих кредитів спричинить зниження частки «поганих» активів [152] і тим самим *сприятиме ефективній алокації ресурсів банківської системи.*

Антикризові заходи українських та польських банків суттєво відрізнялися через меншу глибину кризи у банківській системі Польщі. Спільним кроком стало створення нормативно-правової бази, яка регламентує застосування спеціальних інструментів та механізмів банківського антикризового менеджменту. Результати діяльності банківських систем України і Польщі у посткризовий період свідчать про відносно успішне подолання кризової ситуації польськими банками. Тоді як аналіз показників діяльності банківської системи України свідчить про наступне:

- необхідність стабілізації банківської системи як ключової умови відновлення економічного зростання в Україні та підвищення довіри населення до банківської системи загалом, тим самим забезпечення ефективної трансформації внутрішніх заощаджень в інвестиції з якнайменшими трансакційними витратами;

- незважаючи на намагання банків знизити ризики операційної діяльності, їх діяльність в ретроспективному періоді була збитковою – про це

свідчать абсолютні та відносні фінансові та економічні показники, а, отже, неможливою була ефективна алокація ресурсів банківської системи;

- відтік з української банківської системи капіталу іноземних банків, головні акціонери яких знаходяться в економічно розвинутих європейських країнах засвідчив те, що покладати надії на іноземні банки як на стабілізатор вітчизняної банківської системи – досить ризиковано. Тому необхідно формувати розвиток банківської системи України передусім на банках із вітчизняним капіталом, здатних конкурувати з іноземними. Іншими словами, стратегічно банківська система повинна забезпечувати зміцнення національного фінансового суверенітету;

- створення нормативно-правової бази, яка б регламентувала застосування спеціальних інструментів та механізмів банківського антикризового менеджменту, повинно також надавати механізми для реалізації базових соціальних функцій держави, тобто забезпечувати високі стандарти життєвого рівня населення.

Отже, економічна та політична нестабільність в Україні виявила вразливість банківської системи. Тому для виходу з кризи потрібна стабілізація банківської системи, як ключова умова відновлення економічного зростання в Україні, підтримка ліквідності та платоспроможності українських банків, підвищення довіри населення до банківської системи загалом, удосконалення регулювання ліквідності банків, підвищення дієвості нормативів ліквідності, здійснення масштабної реформи банківського сектора.

1.3. Концепція механізму формування стратегій управління банківською системою України

Управління банківською системою передбачає об'єктивне визначення її поточного й бажаного стану, скоординоване управління її фінансовими

ресурсами, вибір таких управлінських рішень, котрі сприяли б забезпеченню її ефективного функціонування. Перелічені аспекти можуть бути впорядковані та відображені у сформованому цілісному механізмі. Саме таким механізмом є, на нашу думку, механізм формування стратегій управління банківською системою.

У зв'язку з цим виникає необхідність обґрунтування поняття такого механізму, визначення його складових елементів, принципів та основних засад функціонування.

Необхідність розробки механізму формування стратегій управління банківською системою зумовлена проблемою практичного забезпечення ефективності розвитку банків як на макро-, так і на мікроекономічному рівні для їх належного функціонування та стабільного розвитку, з одного боку, а також створення базових передумов щодо виконання банками своїх функцій, реалізації ролі в економіці з іншого, що позначається на надійності банківської системи в цілому, на економічному розвитку країни та швидкості ринкових трансформацій у процесі суспільного відтворення.

Сутність механізму формування стратегій управління банківською системою значною мірою обумовлена самим змістом поняття «механізм», яке традиційно розуміють як «спосіб функціонування певної системи, тобто реалізації функцій її окремих елементів» [37].

Визначивши в попередньому параграфі банківську систему як специфічну економічну та організаційно-правову структуру, що забезпечує своїми особливими методами та інструментами функціонування грошового ринку та економіки в цілому, пропонуємо наступне трактування механізму формування її стратегій управління.

Під механізмом формування стратегій управління банківською системою розумітимемо сукупність цілей, суб'єктів, об'єктів, методів та інструментів стратегічного управління банківською системою, спрямованих на прийняття комплементарних рішень щодо вибору норм, орієнтирів,

напрямків, засобів і правил, які забезпечують ефективність управління системоутворюючими та взаємопов'язаними елементами цієї системи.

Визначимо основні *структурні складові* механізму формування стратегій управління банківською системою. При цьому варто зауважити, що при визначенні структури даного механізму варто розрізняти поняття «складу» та «структури» будь-якої системи. Зокрема, в [67] зазначено, що *склад* – це елементи, блоки, тобто те, з чого складається механізм, а *структура* – це взаємозв'язки між ними, рівень взаємодії, що забезпечує механізм як цілісну модель, котра має змогу зберігати свої властивості, безперервність процесу функціонування, незважаючи на зовнішні та внутрішні зміни.

Іншими словами, поняття структури є ширшим, а крім того таким, що відповідає основним *ознакам системи* як комплексу взаємопов'язаних елементів разом із відношеннями між цими елементами та між їхніми атрибутами, які спільно реалізують певні цілі:

- цілісність системи, тобто принципова незведеність властивостей системи до суми властивостей окремих її елементів;
- наявність цілей і критеріїв щодо дослідження даної множини елементів;
- наявність більш загальної – зовнішньої стосовно до даної системи, котру називають «надсистемою» чи «середовищем».
- можливість виокремлення в даній системі певних частин – «підсистем» [46].

Усі перелічені ознаки притаманні і власне банківській системі:

- згідно запропонованого визначення банківської системи, вона є не механічним поєднанням окремих банків, а специфічною цілісною економічною та організаційно-правовою структурою;
- банківська система України представляє собою дворівневу континентальну модель, в якій сукупність фінансових посередників

(підсистеми) займаються банківською діяльністю на постійній професійній основі і функціонально взаємопов'язані;

- банківська система як складова органічної частини входить в надсистему – соціально-економічну систему країни;

- з одного боку як сукупність фінансових посередників, які займаються банківською діяльністю, а з іншого – як одна зі складових соціально-економічної надсистеми, діяльність банківської системи проявляється у її специфічних цілях та функціях порівняно з цілями та функціями її підсистем чи надсистеми.

Отже, основними структурними складовими механізму формування стратегій управління банківською системою є (рис. 1.10):

- цілі,
- суб'єкти,
- об'єкти,
- методи,
- інструменти.

Комплексна реалізація раніше зазначених цілей в умовах зміни зовнішнього середовища спричиняє необхідність підвищення гнучкості стратегій управління банківською системою на основі реалізації наступних *принципів механізму формування стратегій управління банківською системою* [10,177]:

- безперервності процесу стратегічного управління, починаючи з формування універсальних стратегій і закінчуючи формуванням окремих функціональних стратегій;

- паралельності виконання різних етапів управління банківською системою – стратегічного, тактичного й оперативного, тобто одночасного їхнього виконання, а в ідеалі – органічного їх поєднання в єдиний комплекс;

– синтезу процесів формування стратегій управління банківською системою, визначення оптимальної стратегії та її коректування під впливом змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі.

Для чіткого розподілу функціональних обов'язків при розробці механізму формування стратегій управління банківською системою у запропонованому механізмі необхідно виділити блоки та відповідні їм структурні елементи. Кожний блок даного механізму складається з певних елементів, які, в свою чергу, йому підпорядковані та визначають зміст того чи іншого блоку (рис. 1.11).

Вихідним блоком є аналіз та діагностика основних внутрішніх та зовнішніх чинників управління банківською системою.

Формування поточних значень характеристик ефективності управління банківською системою здійснюється на основі аналізу і діагностики її фінансового стану, а також фінансово-економічного стану зовнішнього середовища.

Мета такої діагностики, що ґрунтується на результатах аналізу, полягає у визначенні причин і джерел, що викликають порушення в управлінні банківською системою. Вона включає як механізми розпізнавання причин виникнення сформованих ситуацій, так і механізми аналізу тенденцій розвитку характеристик управління банківською системою.

Паралельно з аналізом та діагностикою здійснюється синтез чинників управління банківською системою і визначаються закономірності й альтернативні варіанти її розвитку. Адекватно (тобто у відповідності до поставлених цілей) визначена інтегрована оцінка ефективності управління банківською системою дозволяє використовувати її як ефективний інструмент при визначенні оптимальної стратегії управління.

Рис. 1.10. Структурні складові механізму формування стратегій управління банківською системою

Рис. 1.11. Етапи реалізації механізму формування стратегій управління банківською системою

Як зазначено в [67], стійкість є фундаментальною, внутрішньою характеристикою, завдяки якій забезпечується життєздатність, стабільний розвиток банківської системи в межах заданої траєкторії та відповідно до обраної стратегії, незважаючи на силу впливу зовнішніх та внутрішніх факторів. Тому в якості синтезованого внутрішнього індикатора обрано інтегровану оцінку фінансової стійкості як необхідної умови ефективного функціонування банківської системи України.

На основі аналізу банку методик, які стосуються синтезу оцінки фінансової стійкості банківської системи, вибрано таксономічний метод, який задовольняє сформовані цілі механізму та сферу застосування такої інтегрованої оцінки.

Наступним етапом вихідного блоку механізму є аналіз та визначення ключових внутрішніх чинників фінансової стійкості банківської системи України, тобто декомпозиція обчисленої раніше інтегрованої оцінки. Проаналізовані підходи до формування системи індикаторів фінансової стійкості (ІФС) банків та запропонована методика оцінки чинників фінансової стійкості банківської системи України з врахуванням основоположних функцій та цілей банківської системи, дозволила виявити специфічні (країнні) ІФС, які є важливими в управлінні банківською системою України, і в той же час, визнаються міжнародними організаціями як необхідні критерії для аналізу фінансового сектора національної економіки.

Як вже зазначалося, управління банківською системою при постійно змінному стані зовнішнього середовища характеризується невизначеністю її функціонування. У зв'язку з цим необхідна реалізація адаптивних принципів системи, що забезпечують, з одного боку, стабільність характеристик управління банківською системою, а з іншого боку, мінімізацію витрат на корегування побудованих в результаті стратегій управління і збільшення швидкості реакції системи на зміни зовнішнього середовища [9, 82, 85, 149]. У механізмі ідентифікації стану зовнішнього середовища здійснюється оцінка й аналіз динаміки зміни зовнішніх і внутрішніх параметрів.

Окрім внутрішніх, не менш важливим є аналіз зовнішніх чинників управління банківською системою. З цією метою у відповідності до сформульованих цілей проаналізовано один з найважливіших критеріїв, який забезпечує ефективність алокації кредитних ресурсів банківського сектора економіки, а саме рівень кредитоспроможності суб'єктів реального сектору економіки. На основі аналізу існуючих методик оцінки кредитоспроможності підприємств – суб'єктів господарювання запропоновано методичний підхід до визначення і подальшої оптимізації сукупності показників оцінки кредитоспроможності вітчизняних підприємств, який може застосовуватися банківською системою з метою підвищення ефективності алокації її кредитних ресурсів за секторами національної економіки.

Зокрема, в дослідженні запропоновано доповнити здійснюваний економетричний аналіз сукупності показників наступними методами: Хельвіга, дендритним, кластеризації та головних компонент. Порівняльна характеристика останніх між собою, а також з дискримінантним методом дозволяє оптимізувати сукупність аналізованих показників, що, в свою чергу, забезпечить формування всебічного уявлення про фінансово-економічний стан клієнта банку за різними параметрами, які характеризують його діяльність.

Адаптивні властивості системи управління банківською системою досягаються за рахунок маневреності і гнучкості її функціонування. Маневреність відображає швидкість необхідної перебудови (адаптації) системи і складових її елементів, тобто швидкість адаптації до умов, що змінилися. У свою чергу, маневреність цієї системи забезпечується гнучкістю, що відображає її здатність погашати збурювання зовнішнього середовища за рахунок формування різного роду фінансових запасів і резервів для проведення такого маневру.

Зіставлення внутрішніх та зовнішніх характеристик управління банківською системою, аналіз відхилень між ними та їх адаптація до структури банківської системи здійснюються засобами контролю.

Таким чином, синтез перелічених етапів першого блоку механізму формування стратегій управління банківською системою дозволяє:

- підвищити якість прийнятих управлінських рішень на різних етапах управління банківською системою;
- здійснити своєчасний аналіз і оцінку існуючого дисбалансу управління банківською системою;
- визначити фінансові резерви, спрямовані на стабілізацію управління банківською системою.

Отже, цільовою спрямованістю *першого блоку механізму* є всебічний аналіз зовнішнього і внутрішнього середовища банківської системи та оцінка ефективності її управління.

Надамо також опис методів та моделей, що використовуються для вирішення завдань кожного із зазначених етапів першого блоку запропонованого механізму.

Формування інформаційного забезпечення показників, які характеризують внутрішні та зовнішні чинники управління банківською системою. На цьому етапі розробляється інформаційна модель внутрішнього і зовнішнього середовища управління банківською системою. При цьому дана модель повинна відповідати вимогам, що висувуються до сформованої інформації, а саме: доступність, значущість, матеріальність, надійність та порівняність [8].

Поняття «інформаційне забезпечення» в статичному аспекті [46] означає сукупність даних, що характеризують фактичний стан певного явища чи процесу або його зміну на певний момент часу. У динамічному аспекті дане поняття розглядається як процес взаємодії розподілених інтелектуальних вузлів, які реалізують функції управління явищем чи процесом.

Виходячи із вищенаведених визначень, до завдань інформаційного забезпечення стратегічного управління банківською системою слід віднести:

- формування та надання повної інформації для прийняття управлінських рішень;

- визначення чинників, що впливають на ефективність управління банківською системою;
- забезпечення поточного, оперативного та стратегічного управління банківською системою;
- забезпечення планування та прогнозування певного рівня, на якому повинна знаходитися банківська система в майбутньому періоді.

Для забезпечення ефективного процесу стратегічного управління банківською системою і прийняття відповідних управлінських рішень інформаційну базу можна подати як композицію внутрішньої та зовнішньої інформації (рис. 1.12).

Рис. 1.12. Інформаційна база стратегічного управління банківською системою

Використання внутрішніх та зовнішніх даних сприяє створенню системи інформаційного забезпечення, зорієнтованої на ефективне поточне та

операційне управління банківською системою, а також на прийняття стратегічних рішень.

Уся інформація складає єдину інформаційну базу. Передача необхідних даних до відповідних підрозділів здійснюється в автоматизованому режимі. Звідси випливає, що цикл руху інформації триває з моменту її виникнення до формування аналітичної інформації та прийняття управлінського рішення.

Оскільки банківська система є складною динамічною системою, то при формуванні її інформаційної моделі необхідно враховувати велике число чинників, що відображають стан зовнішнього і внутрішнього середовища й здійснюють безпосередній вплив на її управління. Разом з цим, врахування багатьох чинників у моделі призводить до інформаційної перевантаженості управління нею і неможливості добору припустимих для банківської системи стратегій. З огляду на це виникає необхідність розробки методик вибору показників, що дозволяють оцінювати й аналізувати процеси управління банківською системою без втрати значимої для прийняття управлінських рішень інформації.

При цьому список показників формується за двома напрямками.

У рамках першого напрямку виділяються найбільш значимі індикатори управління банківською системою, що визначаються фінансовою та економічною їх доцільністю і спрямованістю. Це дозволяє оцінити ступінь використання та визнання таких критеріїв оцінки банківської системи вітчизняними та міжнародними фінансовими організаціями.

Другий напрямок передбачає вибір показників стану банківської системи на основі економіко-статистичного аналізу, який дозволяє оцінити їх значимість та адекватність для здійснюваного аналізу і діагностики. Наявність великого числа збурюючих впливів, відсутність достатньо повної інформації про окремі показники визначають повноту і точність сформованої інформації про банківську систему. Відтак в дослідженні пропонується комплекс статистичних методів оцінки і добору показників, які презентують внутрішні та зовнішні чинники управління банківською системою. Крім того,

такий підхід дозволяє не тільки виявити причинно-наслідкові зв'язки між досліджуваними показниками, але й здійснити верифікацію підбраної сукупності таких індикаторів.

Побудова комплексної оцінки управління банківською системою. Для внутрішньої оцінки управління банківською системою, що характеризується виділеним набором показників, використовується інтегрована оцінка. Як математичний інструментарій побудови такої інтегрованої оцінки пропонується використовувати один з методів таксономії – метод рівня розвитку [81], який дозволяє одержати рейтингову оцінку управління банківською системою, що має нормований діапазон зміни $[0;1]$. Отримані комплексні оцінки інтерпретуються в такий спосіб: чим ближче значення комплексної оцінки до 1, тим стійкішим є стан банківської системи і тим менше диспропорцій спостерігається в її структурі. Комплексні оцінки формуються для стану внутрішнього середовища управління банківською системою.

Другий блок механізму передбачає формування комплексу стратегій управління банківською системою та визначення керуючих впливів на її розвиток.

З цією метою застосовано апарат когнітивного моделювання, використання якого зумовлене з одного боку багатоаспектністю процесів, що відбуваються в банківській системі, та їх взаємозв'язком, а з іншого – відсутністю достатньої кількісної інформації про динамічний характер цих процесів. Такі особливості і формують слабоструктуровані системи, до дослідження яких на даний час застосовується когнітивний аналіз і розробляються на його основі когнітивні технології, що є сучасними технологіями системного аналізу. Когнітивний аналіз є достатньо універсальним науковим інструментарієм дослідження поведінки складних систем.

Сама структура когнітивного підходу відповідає всім загальним вимогам, що висувуються до такого роду аналізу, в неї зручно вбудовувати специфічні і

нові методи (методи когнітивного аналізу; методи аналізу зв'язності, стійкості систем, представлених когнітивними картами, моделями, а також стратегічний аналіз динаміки поведінки досліджуваного об'єкту), які використовуються в моделюванні таких складних соціально-економічних систем як банківська.

Когнітивне моделювання базується на виконанні наступних етапів [63]:

1. Аналізі ситуації, тобто ідентифікації проблеми.
2. Побудові когнітивної моделі проблемної ситуації.
3. Когнітивному аналізу, тобто побудові стратегій розвитку ситуації.

По відношенню до управління банківською системою в рамках реалізації етапів когнітивного моделювання:

- проведено відбір чинників, найбільш значимих для стійкого розвитку й ефективного функціонування банків;
- проведено узгодження індикаторів фінансової стійкості банківської системи у відповідності до її цілей, тобто здійснено їх ієрархізацію;
- сформовано когнітивну карту розвитку банківської системи України, яка відображає композицію чинників різного рівня ієрархії;
- проаналізовано вплив ІФС у системі причинно-наслідкових зв'язків на комплексну характеристику стійкості банківської системи.

Такий підхід на основі використання апарату когнітивного моделювання забезпечив можливість розробки комплексу інструментів управління банківською системою.

Наступним етапом даного блоку є виявлення взаємозв'язку між обмеженнями макроекономічного і інституційного характеру, драйверами розвитку банківської системи, цілями і відповідними внутрішніми та зовнішніми чинниками. Результатом такого дослідження є визначення взаємозв'язків між основними структурними елементами пропонованого механізму: суб'єктами, об'єктами та інструментами, що в подальшому буде покладене в основу формування базових стратегій управління банківським сектором.

Відповідно, однією із задач, вирішуваних за рахунок інструментів управління, повинно стати створення стимулів для залучення засобів нефінансових інститутів і населення в пасиви банківської системи і розширення можливостей малоризикового розміщення засобів. Відповідно до ключових обмежень макроекономічного і інституційного характеру необхідним є виділення таких інструментів управління, які б забезпечили перехід до оптимальної моделі банківської системи.

З іншого боку, побудова банківської системи, адекватної масштабам економіки держави, вимагає пошуку нових джерел формування банківських пасивів. У зв'язку з чим постає питання пошуку вільних ресурсів. Важливим також є виокремлення способів, які можуть бути застосовані для стимулювання неінфляційної кредитної експансії банків і зростання пропозиції товарів і послуг.

Таким чином, результатом реалізації даного етапу є оцінка основних інструментів управління банківською системою України, впровадження яких дозволить вийти на параметри її оптимальної моделі.

Наступним етапом блоку II є формування базових стратегій управління банківським сектором. Стратегія управління банківською системою повинна визначати як концепцію та пріоритети розвитку (перспективи і принципи поведінки), так і програму дій (план та засоби), які виступають з'єднуючою ланкою системи. Традиційно, розробка стратегій банків ґрунтується на виборі декількох ключових чинників. Банки визначають свою депозитну і кредитну політику: формують принципи, на яких готові залучати засоби і вказують напрями, за яких вони готові розміщувати засоби. В залежності від вибору кожного з наведених чинників реалізуються різні стратегії і організовуються різні типи банків. Не менш важливим чинником формування стратегії є структура активів і пасивів, яка є надбудовою для перших двох політик. Крім того, банки в своїй стратегії закладають прийнятні ризики і ці граничні умови визначають політику кредитування, безпеки, ліквідності. Проте універсальної

методики визначення стратегій управління банківською системою на даний час не існує.

Розробляючи стратегію, банківська система, серед інших суб'єктів фінансового ринку вирішує важливе завдання консолідації усіх бізнес-процесів для досягнення стратегічних цілей в умовах динамічної зміни зовнішнього середовища. Відтак з одного боку як сукупність фінансових посередників, які займаються банківською діяльністю, а з іншого як одна зі складових економічної надсистеми, банківська система покликана відповідати ключовим цілям, висвітленим в розділі першому дослідження. Для оцінки ступеня досягнення цілей систему індикаторів фінансової стійкості банків узгоджено відповідно до цілей банківської системи на основі побудованої і реалізованої вище когнітивної моделі розвитку банківської системи. Відповідно до визначених механізмів розвитку проаналізовано та запропоновано інструменти реалізації такої моделі розвитку банківської системи.

На основі розробленої «бібліотеки» різних стратегій, в тому числі стратегій управління банківською системою, виділено три базові стратегії управління банківським сектором, для кожної з яких на основі побудованої когнітивної моделі визначено поточні та прогнозні зміни внутрішніх та зовнішніх чинників у відповідності до сформульованих цілей розвитку банківської системи України. При цьому відслідковувати досягнення цілей при реалізації даних стратегій пропонується за індикаторами фінансової стійкості банківської системи. Порівняльний їх аналіз дозволить вийти на формування оптимальної моделі банківської системи.

Отже, завершальним блоком механізму є формування оптимальної моделі управління банківською системою України, в основу якої запропоновано покласти одну із розроблених стратегій. Відповідно до неї прогнозуються кількісні та якісні зміни внутрішніх та зовнішніх чинників в період реалізації поставлених цілей банківською системою України за допомогою обраних інструментів управління.

Крім того, з метою окреслення оптимальної структури банківської

системи здійснюється узгодження інтересів внутрішніх суб'єктів банківської системи. Тобто конфігурація банківської системи розглядається як оптимальна з погляду розвитку конкуренції між банками та з позицій забезпечення стійкості до зовнішніх впливів.

Таким чином, розроблено механізм формування стратегій управління банківською системою, реалізація якого забезпечить ефективність розвитку банківської системи як на макро-, так і на мікроекономічному рівні, а також створить базові передумови щодо виконання банками своїх функцій та ролі в економіці.

Висновки до розділу I

1. Дослідження сутності, економічної ролі та місця банківської системи в економіці держави показали, що банківська система – це не механічна сукупність багатьох окремих банків, але це і не єдиний банк, що керується з одного офісу (центрального банку), а специфічна економічна та організаційно-правова структура, що забезпечує своїми особливими методами та інструментами функціонування грошового ринку та економіки в цілому.

2. Визначено цілі банківської системи: забезпечувати трансформацію внутрішніх заощаджень в інвестиції з якнайменшими трансакційними витратами; сприяти ефективній аллокації ресурсів; надавати механізми для реалізації базових соціальних функцій держави; забезпечувати зміцнення фінансового суверенітету та функції: трансформаційну; створення платіжних засобів та регулювання грошового обороту (емісійну); забезпечення стабільності банківської діяльності та грошового ринку (стабілізаційну).

3. На підставі порівняльного аналізу банківської системи з іншими системними структурами встановлено риси, спільні для них усіх, що

підтверджує її системний характер, а також специфічні риси, які підкреслюють її банківську специфіку.

4. Встановлено, що стратегічне управління банківською системою передбачає розробку стратегій її динамічного розвитку на основі використання аналізу екзогенних та ендогенних факторів, механізму узгодженості стратегічних рішень, інтегрованого контролю заходів щодо реалізації цих рішень і можливості їх своєчасного коригування.

5. Проаналізовано основні етапи стратегічного управління: стратегічний аналіз, стратегічне планування (стратегічний вибір), стратегічна реалізація. Запропоновано стратегії управління банківською системою класифікувати на корпоративні та бізнес-стратегії, що є універсальними стратегіями управління як банківських структур, так і нефінансових організацій, та функціональні, що визначають специфіку банківської діяльності.

6. Світова фінансова криза 2008-2009 рр., а останніми роками економічна та політична нестабільність в Україні негативно позначилися на економічному розвитку України. Особливо гостро переживає її наслідки банківська система країни. Тому виникає потреба у всебічному аналізі моделі банківської системи та у пошуку шляхів виходу з кризи і ліквідації її негативних наслідків.

7. Проведений аналіз поточної моделі банківської системи показав, що український банківський сектор, як і раніше, значно поступається провідним світовим економікам за абсолютними показниками. В країнах, де банки також відіграють домінуючу роль у фінансовій системі, відношення активів банків до ВВП відчутно вище. Крім того, спостерігається негативна тенденція відтоку капіталу іноземних банків, головні акціонери яких знаходяться в економічно розвинутих європейських країнах. На їхнє місце приходять українські та російські установи, які не мають тривалої стабільності й високої довіри. Цей чинник викликає занепокоєння з приводу здатності банківської системи протистояти системним кризам.

8. В роботі проаналізовано фінансові результати функціонування

банківської системи України в розрізі абсолютних (прибутки/збитки, доходи, витрати) та відносних показників (рентабельність активів, частка проблемних кредитів, коефіцієнти покриття витрат тощо). Аналіз фінансових результатів діяльності банківської системи України показав, що якщо до 2008 р. всі українські банки демонстрували показники росту за основними позиціями, то починаючи з 2009 р. і по сьогодні банківська система України демонструє від'ємний результат. Банки України так і не зуміли вийти на рентабельну діяльність. Головним баластом, що стримує розвиток банківської системи, виступають проблемні банки. Крім того, залишаються значними загрози для стабільності банків України. Світова фінансова криза, а потім економічна та політична нестабільність в Україні виявили вразливість банківської системи. Тому для виходу з кризи потрібна стабілізація банківської системи, як ключова умова відновлення економічного зростання в Україні.

9. Встановлено необхідність розробки механізму формування стратегій управління банківською системою, яка зумовлена проблемою практичного забезпечення ефективності розвитку банків як на макро-, так і на мікроекономічному рівні для їх належного функціонування та стабільного розвитку, з одного боку, а також створення базових передумов щодо виконання банками своїх функцій, реалізації ролі в економіці з іншого, що позначається на надійності банківської системи в цілому, на економічному розвитку країни та швидкості ринкових трансформацій у процесі суспільного відтворення.

10. Запропоновано наступне трактування механізму формування стратегій управління банківською системою – це сукупність цілей, суб'єктів, об'єктів, методів та інструментів стратегічного управління банківською системою, спрямованих на прийняття комплементарних рішень щодо вибору норм, орієнтирів, напрямків, засобів і правил, які забезпечують ефективність управління системоутворюючими та взаємопов'язаними елементами цієї системи.

11. Визначено основні структурні складові механізму формування стратегій управління банківською системою: цілі, суб'єкти, об'єкти, методи, інструменти, а також взаємозв'язки між ними та рівень взаємодії, що формує механізм як цілісну модель, котра має змогу зберігати свої властивості, безперервність процесу функціонування, незважаючи на зовнішні та внутрішні зміни.

12. Визначено основні принципи механізму формування стратегій управління банківською системою: безперервності процесу стратегічного управління, паралельності виконання різних етапів управління банківською системою, синтезу процесів формування стратегій управління банківською системою, визначення оптимальної стратегії та її коректування під впливом змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі. Виконання останніх забезпечить комплексну реалізацію визначених цілей в умовах зміни зовнішнього середовища.

13. Для чіткого розподілу функціональних обов'язків при розробці механізму формування стратегій управління банківською системою у запропонованому механізмі виділено блоки та відповідні їм структурні елементи. Кожний блок даного механізму складається з певних елементів, які, в свою чергу, йому підпорядковані та визначають зміст того чи іншого блоку.

Основні результати розділу 1 опубліковані у наукових працях автора [21, 23, 25, 30, 31, 34, 71].

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКОЮ СИСТЕМОЮ

2.1. Інтегрована оцінка фінансової стійкості як необхідної умови ефективного функціонування банківської системи України

В сучасних умовах рівень розвитку банківської системи України, характер та ефективність грошово-кредитної і фінансової політики великою мірою визначають реальні можливості української економіки при вирішенні питань стійкого і довготривалого розвитку країни, підвищення її конкурентоспроможності, участі країни в світових інтеграційних процесах. Тому важливою проблемою є оцінка ефективності банківської системи з метою розробки в подальшому основних стратегічних напрямків її розвитку.

Проблеми такого характеру є предметом наукового пошуку вчених багатьох країн, зокрема, Б. Адамика [4,162], О. Дзюблюка [67], С. Дробишевського [126], Е. Долана [74], К. Кемпбелла [74], В. Коваленко [94,96], Р. Міллера [119], П. Роуза [147], Д. Сінкі [151], О. Ширінської [175] та ін. Однак на сьогодні в Україні не існує універсальної методики визначення інтегрованої оцінки фінансової стійкості банківської системи.

Банківська система – це одна з невід’ємних складових механізму сучасної ринкової економіки, а її стійкість є найважливішою умовою розвитку національної економіки. В політекономії дефініцію “стійкість” розглядають як одне з понять концепції економічної рівноваги, згідно з котрою досягнення та утримання рівноважного стану в економіці належить до найважливіших мікро- і макроекономічних завдань. Із даної концепції випливає, що економічні суб’єкти намагаються перевести економічну систему в оптимальний стан, розглядаючи його як рівноважний, котрий у даному контексті асоціюється з поняттям стійкості. У “Великому економічному словнику” категорія

“стійкість” трактується “як сталість, постійність, невідкладність ризику втрат і збитків” [36]. Таким чином, сутність поняття “стійкість” (*firmness, stability*) визначається характеристикою стану рівноваги (об’єкта, системи), що відображає здатність зберігати певні властивості, функціональне призначення незмінним, незважаючи на можливі ризики, вплив зовнішніх факторів та внутрішні трансформації (випадкові чи передбачувані).

Очевидно, що стійкість, як зазначено в [67], є фундаментальною, внутрішньою характеристикою, завдяки якій забезпечують життєздатність, стабільний розвиток комерційного банку в межах заданої траєкторії та відповідно до обраної стратегії в умовах конкурентного ринку, незважаючи на силу впливу зовнішніх та внутрішніх факторів.

Незважаючи на різнобічність та глибину пошуків, численні та багаторічні спроби пояснити сутність фінансової стійкості не отримали свого логічного завершення передусім із причин невизначеності самого поняття «стійкість», його неоднозначного трактування у науковій економічній літературі.

Тому для обґрунтування поняття “фінансова стійкість” проаналізуємо підходи до визначення її сутності, відповідно до яких:

1. Фінансова стійкість як відповідність сукупності критеріальних (оптимальних) значень певних фінансових показників.
2. Фінансова стійкість як динамічна категорія “системи трансформації ресурсів та ризиків”.
3. Фінансова стійкість як ліквідність і платоспроможність.
4. Фінансова стійкість як прибутковість.
5. Фінансова стійкість як складова загальної стійкості комерційного банку.
6. Фінансова стійкість як складова загальноекономічної стійкості комерційного банку.

Згідно першого підходу фінансова стійкість комерційного банку обґрунтовується з точки зору ключових параметрів, що характеризують окремі

аспекти його фінансового стану [86,124,133,150]. В [45,114] фінансову стійкість розглядають як відповідність/невідповідність діяльності банку основним плановим (нормативним) узагальнюючим показникам, що характеризує його спроможність з плином часу і з певною швидкістю забезпечити зменшення даних втрат, а також динамічний, поступальний рух банку в межах визначеної стратегії в умовах конкурентного ринку.

Необхідно зазначити, що повна орієнтація на планові показники, а саме відповідність (невідповідність) останнім при визначенні фінансової стійкості є певною мірою некоректною, оскільки вони є небов'язковими до розрахунку.

Згідно другого підходу фінансова стійкість – це “динамічна, інтегральна характеристика спроможності банку як системи трансформування ресурсів і ризиків, повноцінно (з максимальною ефективністю і мінімальним ризиком) виконувати свої функції, витримуючи вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища” [104,105,153,173,174]. Слід зауважити, що дане визначення видається дещо абстрактним, оскільки в ньому чітко не пояснено, у чому ж суть “повноцінної трансформації ресурсів та ризиків”. Окрім цього, незрозумілим є причетність до таких важливих параметрів банківської діяльності, як ліквідність і платоспроможність, котрі безпосередньо стосуються визначення фінансової стійкості банку. З урахуванням того, що банк – складна динамічна система, яка постійно розвивається, варто погодитися з тим, що фінансова стійкість є динамічною категорією.

У відповідності до третього підходу, запропонованого у [12] поняття “фінансової стійкості” ототожнюється з ліквідністю та платоспроможністю. Дійсно, дані показники мають значний вплив на фінансову стійкість, оскільки, лише при достатньому рівні ліквідності та платоспроможності, банк можна вважати фінансово стійким, проте ототожнювати дані поняття недоцільно, оскільки “фінансова стійкість” – набагато ширше поняття. Зокрема, як зазначено в [45], “платоспроможність – це, в свою чергу, складова частина показника фінансової стійкості банку. А ліквідність та прибутковість –

показники (критерії), що деталізують поняття платоспроможності комерційного банку”.

Згідно четвертого підходу поняття фінансової стійкості ототожнюється з прибутковістю банку [20,134]. Зокрема, в [20] “рівень фінансової стійкості визначають прибутковість банку та його здатність виплачувати дивіденди за акціями”, а в [134] наголошено, що “своєрідним відображенням стійкого перевищення доходів над витратами і є фінансова стійкість”. Так, прибуток має безпосереднє відношення до фінансової стійкості, сприяє підвищенню її рівня, оскільки дає змогу нарощувати капітал, покривати певні збитки. Проте ототожнення даних понять, як і в попередньому підході, не розкриває сповна зміст фінансової стійкості.

Згідно п'ятого підходу фінансова стійкість розглядається як складова стійкості (стійкості в широкому розумінні) банку, до якої, окрім фінансової, введено капітальну, комерційну та організаційно-функціональну стійкість [86, 115,170,176]. Зокрема, капітальну стійкість вважають базовою у забезпеченні загальної стійкості, її основою є власний капітал банку, що може слугувати опорою у кризових ситуаціях (створення резервів для непередбачуваних збитків, повернення депозитів). Він – основа ефективного функціонування та джерело розвитку банку. Виконує, як відомо, три важливі функції: захисну, оперативну та регулюючу. Організаційно-функціональна стійкість відображає адекватність структури банку обраній стратегії розвитку та ринковій кон'юнктурі.

Згідно шостого підходу фінансова стійкість комерційного банку визначена як складова його загальноекономічної стійкості, під якою розуміють системну якісну характеристику стану комерційного банку, що обумовлений дотриманням збалансованості, взаємозв'язку і взаємоузгодженості складових елементів: фінансових (власного капіталу, активів та зобов'язань, ліквідності, платоспроможності, прибутковості, ризиків) й організаційних компонентів (організаційна структура, кадровий потенціал, інформаційні технології та рівень контролю і банківської безпеки), котрий відображає здатність

витримувати непередбачені втрати й забезпечує досягнення тактичних і стратегічних цілей та високі соціально-економічні результати функціонування [67]. При цьому до складових елементів загальноекономічної стійкості комерційного банку не віднесено капітальну стійкість, оскільки припускається, що якісні ознаки капіталу є вирішальними саме при визначенні фінансової стійкості банку. Щодо комерційної та функціональної стійкості, то їх змістове навантаження обумовлює саме організаційні аспекти у напрямку відлагодженої системи ринкових взаємозв'язків банку (комерційна стійкість) та у формуванні асортименту продуктів і послуг банку (функціональна стійкість).

Отже, проведене дослідження поняття “фінансова стійкість” підтвердило різноманітність наукових підходів до його визначення, кожен з яких є виправданим в тій чи іншій мірі у відповідності до обраних цілей дослідження.

В нашому випадку під фінансовою стійкістю пропонуємо розуміти здатність у динамічних умовах ринкового середовища протистояти дії негативних зовнішніх та внутрішніх чинників, забезпечувати надійність збереження та повернення вкладів юридичних і фізичних осіб, захищати інтереси акціонерів, здійснювати ефективну алокацію фінансових ресурсів та своєчасно виконувати власні зобов'язання з метою забезпечення фінансової безпеки держави. При цьому кількісне визначення фінансової стійкості передбачає синтез сукупності її критеріїв, обраних у відповідності до міжнародних стандартів визначення даного поняття.

Наступним етапом даного дослідження є аналіз існуючих методик оцінки фінансової стійкості банківської системи. Виникнення, активне використання, подальший розвиток та вдосконалення методик оцінки фінансової стійкості у сучасній банківській практиці є надзвичайно важливим для суспільства в цілому; реальної та потенційної клієнтури банків; акціонерів банку; комерційних банків (зацікавленість у попередній діагностиці можливих проблем; зацікавленість у достовірній оцінці фінансового стану банків-контрагентів); органів державного регулювання і нагляду.

Поширеним при оцінці фінансової стійкості стає використання широкого спектру не лише внутрішньої банківської інформації, джерелами якої є фінансова звітність, баланс банку, архіви банку, а й зовнішньої, отриманої зі звітів зовнішніх аудиторів, спеціалізованих рейтингових агентств, статистичних збірників шляхом обміну інформацією з іншими банками.

Аналіз літературних джерел, які стосуються оцінки фінансової стійкості банківської системи, показав, що методи та прийоми такої оцінки постійно змінюються і вдосконалюються, оскільки можуть змінюватися цілі моніторингу, розширюватися перелік підходів, а також сфера їх застосування.

Зокрема, підходи до оцінки фінансової стійкості банківської системи можна класифікувати наступним чином [67]:

- 1) коефіцієнтний аналіз та аналіз однорідних груп;
- 2) рейтингові системи оцінки;
- 3) комплексні оцінки банківського ризику;
- 4) статистичні моделі (системи «попереднього реагування»);
- 5) мікро- та макропруденційний аналіз.

Варто відзначити, що рейтингові системи, коефіцієнтний аналіз, комплексні оцінки банківських ризиків забезпечують поточну оцінку фінансової стійкості банківської системи, в той час як для оцінки фінансової стійкості банку в майбутньому призначені статистичні моделі.

В табл. 2.1 наведено характеристику підходів до оцінки фінансової стійкості банківської системи, приклади використання, методи аналізу, недоліки та переваги кожного з них. Варто відзначити, що наведені в табл. 2.1 методики оцінки мають низку відмінностей у різних країнах, що пов'язано з історичними, структурними особливостями розвитку банківських систем.

Таблиця 2.1

Характеристика підходів до оцінки фінансової стійкості банківської системи*

Підходи	Найбільш вживані системи	Методи аналізу	Переваги	Недоліки
1	2	3	4	5
Системи коефіцієнтного аналізу та аналізу однорідних груп	BAKIS (Німеччина), Bank Monitoring Screens – BMS (США)	метод порівняння фактичних значень відповідних показників з встановленими нормативними (плановими) значеннями; метод порівняння фактичних значень показників з середніми їх величинами по групі однорідних банків	оперативність, повнота, комплексність аналізу; використання простих математичних розрахунків	неможливість порівняння банків із різною спеціалізацією; потребують значного обсягу інформації
Рейтингові системи оцінки: “інсайдерські” “дистанційні”	CAMELS (США); CAMELS (Україна); CAMELS (Польща, Чехія, Словаччина, Туркменістан, Казахстан, Узбекистан, Вірменія, країни Балтики); UBSS (США); CAMEL (РФ); BOPEC (США); CAMEO (США); ROCA (США); CAEL (США); PATROL (Італія); ORAP (Франція); CAMELS (в складі BASIC) – Аргентина	індексний метод; бальний метод; метод порівняння з показниками банків-лідерів; факторний аналіз; метод порівняння фактичних значень показників з середніми їх величинами по групі однорідних банків	диференційований підхід до аналізу банків; можливість внесення коректив	аналіз фінансового стану банку протягом короткого проміжку часу; не відзначаються оперативністю; не є безпомилковими; значна ймовірність використання фальсифікованих даних; порівняння з показниками деякого оптимального банку; необхідність проведення інспекційних перевірок

Прод. табл. 2.1

1	2	3	4	5
Системи комплексної оцінки банківського ризику	RAST (Нідерланди), RATE (Великобританія)	індексний метод; експертний метод	підходить для оцінки фінансового стану багатофілійних банків чи банківських холдингів; передбачає аналіз бізнес-підрозділів банку (знизу), і потім дають загальну оцінку фінансової стійкості	капіталомісткий; забезпечує опосередковану оцінку фінансової стійкості через оцінку певних видів ризику
Статистичні моделі: розрахунок рейтингів та рейтингових понижень; прогнозування банкрутств і “виживання”; очікуваних збитків	SEER Rating (США), SCOR (США); SEER Risk Rank (США), Bank Calculator – OCC (США); SAABA (Франція)	дискримінантний аналіз; кореляційний аналіз; аналіз темпів зростання значень певних показників; факторний аналіз; регресійний аналіз; метод аналізу динаміки та побудови тренду	прогнозна оцінка; використання комплексних статистичних модулів, програм і підходів (дискримінантний, кореляційний аналіз)	необхідність уведення в модель тільки значимих показників, визначення залежності між “причинними” і “наслідковими” показниками; необхідність періодичного тестування цих взаємопов’язаних показників; в основному представлені лінійними залежностями
Макро- та мікропруденційний аналіз	Система ПФУ, стрес-тестування (країни-члени МВФ)	сценарний аналіз; аналіз чутливості портфеля; метод розрахунку максимальних втрат	достатньо повно характеризує діяльність банків з точки зору їх мікроекономічної ефективності	проблема агрегування даних; характеризують зміни середньотермінового та довготермінового характеру, проте вони свідчать не про можливе нарощування кризових явищ, а лише відображають їх постфактум

*Розроблено на основі [67,94,96,126]

Практично всі розглянуті системи оцінки є своєрідними модифікаціями рейтингових систем оцінки банків, і оцінювання базоване на порівнянні з фінансово найстійкішими банками. Системи оцінки існують у взаємозв'язку між собою, а не поодинокі. Системи є структурованими та логічно побудованими. Аналіз та оцінка кожної компоненти включається в загальну систему і є перехідною ланкою до подальшого розгляду наступного елемента.

У вітчизняній банківській практиці застосовують різноманітні методи оцінки діяльності комерційних банків – залежно від мети, яку ставлять перед собою дослідники. Зрозуміло, що єдиної універсальної методики немає, оскільки усі банки різняться за функціональним призначенням, за комплексом виконуваних операцій та послуг, за складом клієнтів, а також залежно від типу здійснюваної політики на фінансовому ринку.

Найбільш поширеними, є підходи до оцінювання фінансового стану банківських установ, що базуються на коефіцієнтному аналізі, рейтингових оцінках тощо. Зокрема, принципово новий підхід до рейтингової оцінки банків запропонувала група вітчизняних банківських експертів [61], яка базується на порівнянні показників кожного банку із середніми значеннями досліджуваної сукупності, що ставить її на якісно новий рівень у системі рейтингової оцінки банків. Після нормування і перемножування отриманих значень на відповідну питому вагу добутки підсумовуються в інтегральний рейтинговий індекс. Унікальність підходу – у розв'язанні відомої суперечності банківської діяльності: «прибутковість – надійність». Недоліком методики є неврахування в складі індикативної групи великих банків, що не дало змоги авторам зробити розрахунки достовірних оптимальних величин.

Також вживаним підходом щодо оцінки фінансового стану комерційних банків є практика застосування систем рейтингової оцінки, зокрема системи CAMELS.

З метою оцінки банківської системи в межах її взаємодії з міжнародними фінансовими інститутами НБУ здійснює макропруденційний аналіз у

відповідності до індикаторів фінансової стійкості (ІФС), розроблених МВФ [178]. На жаль, НБУ не використовує прогностні моделі оцінки фінансової стійкості банків, що, відповідно, зумовлює необхідність створення прогностних моделей, адаптованих до вітчизняних умов. Крім того, у вітчизняних методиках не враховані макроекономічні індикатори фінансової стійкості банку (взяті до уваги лише внутрішні чинники).

Таким чином, на нинішньому етапі важливою є оцінка фінансової стійкості банківської системи, що впливає з необхідності не лише внутрішнього аналізу, а й обов'язкового зовнішнього аналізу, з позиції не оцінки фінансового стану на даний момент часу, а динаміки розвитку. Тому, на нашу думку, варто поєднувати наведені в табл. 2.1 підходи з метою врахування внутрішніх та зовнішніх чинників розвитку банківського сектору, а також відображення усіх аспектів та специфіки банківської діяльності в динаміці.

Оскільки важливим є визнання оцінки фінансової стійкості банківської системи міжнародними організаціями, то в роботі запропоновано в якості системи індикаторів фінансової стійкості використовувати «індикатори фінансової стійкості» (FSI's – Financial Soundness Indicators), розроблені МВФ [178]. Перелік індикаторів фінансової стійкості складається з двох частин:

- перша – основні (базові) показники, які забезпечують необхідний мінімум для аналізу фінансового сектору та розраховуються тільки за даними звітності банків;
- друга – рекомендовані (додаткові) показники, які розраховуються на основі звітності банків та інших суб'єктів фінансового ринку.

Згідно [178] індикатори фінансової стійкості – це показники поточного фінансового стану і стійкості фінансових установ країни та їх контрагентів із сектору нефінансових корпорацій та сектору домашніх господарств. Статистичні дані містять інформацію про основні індикатори фінансової стійкості депозитних корпорацій (банків) щодо достатності капіталу, якості активів, прибутку та рентабельності, ліквідності, чутливості до ринкового ризику і рекомендовані індикатори фінансової стійкості, а також вихідні дані

для їх складання. Індикатори фінансової стійкості дають уявлення про ринки, на яких здійснюють свою діяльність фінансові установи.

Індикатори фінансової стійкості розраховуються і поширюються для використання в макропруденційному аналізі. Такий аналіз містить оцінку та контроль за сильними сторонами та вразливими місцями фінансових систем з метою підвищення фінансової стійкості, зокрема зниження імовірності краху фінансової системи.

Міжнародний валютний фонд передбачає компіляцію та поширення країнами 40 індикаторів фінансової стійкості: 25 індикаторів для сектору депозитних корпорацій (із яких 12 основних) і 15 індикаторів для клієнтів сектору депозитних корпорацій [178]. При цьому слід зазначити, що рекомендований МВФ перелік індикаторів фінансової стійкості достатньо повно характеризує діяльність банківської системи з точки зору її макроекономічної ефективності.

Відповідно до методології МВФ Національним банком України статистичні дані складаються та поширюються за 12 основними та 14 рекомендованими індикаторами фінансової стійкості депозитних корпорацій (банків). В табл. Б.1 дод. Б наведено значення індикаторів фінансової стійкості (ІФС), обчислених НБУ у 2005-2014 рр.

Варто зазначити, що на практиці абсолютно фінансово стійких комерційних банків немає, проте кожен із них має прагнути до поліпшення власного фінансового стану, що в кінцевому підсумку позитивно відобразиться на рівні фінансової стійкості банківської системи у цілому.

При цьому фінансову стійкість банківської системи визначено в [67] «як певний інтегрований показник, що характеризує спроможність системи та її складових економічних підсистем функціонувати і розвиватися відповідно до загальноекономічного та соціально-політичного становища держави. Стійкий фінансовий стан банківської системи, крім цього, характеризується підвищенням рівня прибутковості банківського сектору економіки, збільшенням обсягів реалізації та асортименту банківських продуктів в умовах

розширення кола банківської клієнтури, а також зростанням рівня капіталізації комерційних банків».

При цьому сам інтегрований показник повинен відповідати наступним критеріям [46]:

- інтегрована оцінка повинна бути загальноновизнаною;
- інтегрована оцінка має бути зрозумілою, тобто повинно бути ясно, які, власне, характеристики та в яких саме пропорціях зосереджені в ній.

Інтегрована оцінка фінансової стійкості потребує дослідження показників, вплив яких став визначальним для її формування. Від повноти і вірогідності інформаційного простору показників, які дають характеристику банківської системи, багато в чому залежить ефективність управління фінансовою стійкістю. У силу цього сформована сукупність показників фінансової стійкості, представлених ІФС, повинна відповідати таким вимогам [8,75,77,78,81,138,155,156,163]:

- ✓ повнота, тобто можливість за допомогою показників досить повно описати сутність процесів, що протікають у виробничій системі;
- ✓ унікальність показників, тобто відсутність надмірності;
- ✓ вірогідність чи валідність, тобто відповідність виділених одиниць значеннєвої інформації їх реальним найменуванням;
- ✓ несуперечність, тобто відсутність омонімії.

Наступним етапом є вибір методики обчислення інтегрованої оцінки. Аналіз вітчизняної та зарубіжної практики обчислення інтегрованої оцінки фінансової стійкості показує, що однозначного підходу в цьому напрямку поки що не досягнуто. Узагальнено класифікувати підходи до обчислення інтегрованої оцінки можна наступним чином [8, 56-57, 75-78, 81, 138, 155-156, 163]:

- математичними способами агрегування (середнє арифметичне, сума, середнє геометричне (зважене), метод відстаней, таксономічний метод);

- на основі баз порівняння (еталони, максимальне (мінімальне) значення, середнє за вибіркою, попередній період порівняння, нормативне значення);
- способом агрегування (без врахування значень окремих показників, з врахуванням значень окремих показників, статистичні методи, експертні оцінки);
- за значеннями показників (абсолютні (вартісні, натуральні), рейтинги, бали, відносні, коефіцієнти).

Варто зауважити, що інтегрована оцінка фінансової стійкості банківської системи може здійснюватися як з урахуванням вагомості (пріоритетності) окремих показників (ІФС) чи їх підмножини, так і без врахування вагомості.

В даному дослідженні для інтегрованої оцінки фінансової стійкості банківської системи запропоновано використовувати методика, що базується на обчисленні таксономічного показника розвитку [75,81,163]. Така методика включає наступні кроки (рис. 2.1).

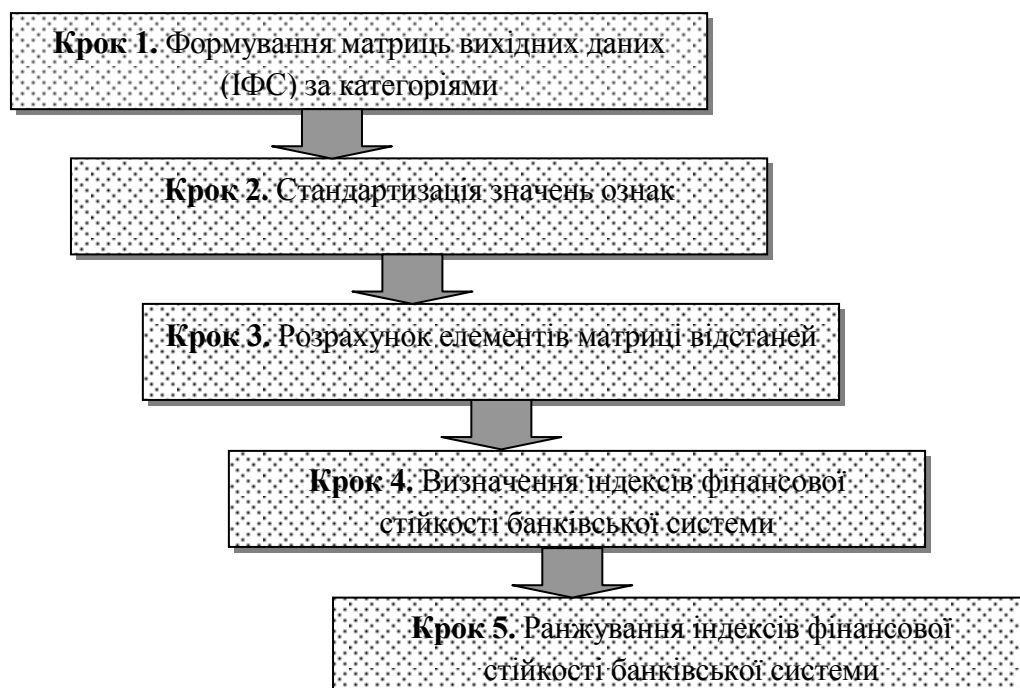

Рис. 2.1. Схема взаємозв'язку кроків методики інтегрованої оцінки фінансової стійкості банківської системи*

* Розроблено на основі [75,81,163]

На першому кроці формуються матриці вихідних даних по кожній групі ІФС Y_1, Y_2, \dots, Y_q , де q – число груп показників. Для k -ої групи показників структура цієї матриці може бути визначена в такий спосіб: $Y_k = (y_{ij})_k, i = [1; m], j = [1; n]$, де y_{ij} – значення i -го індикатора в j -ому досліджуваному періоді; m – число індикаторів, що входять у k -у групу; n – число досліджуваних періодів.

Оскільки ІФС мають різну спрямованість, то на другому кроці їх поділяють на стимулятори і дестимулятори та здійснюється процедура стандартизації за формулою [81]:

$$\text{для стимуляторів } z_{ij} = \frac{y_{ij} - \bar{y}_i}{S_i}, \quad (2.1)$$

$$\text{для дестимуляторів } z_{ij} = \frac{\bar{y}_i - y_{ij}}{S_i} \quad (2.2)$$

де z_{ij} – стандартизоване значення i -го ІФС в j -ому досліджуваному періоді; \bar{y}_i – середнє арифметичне значення i -го ІФС; S_i – стандартне відхилення i -го ІФС.

У клас стимуляторів включаються ІФС, ріст значень яких свідчить про підвищення стійкості банківської системи. Показники-дестимулятори мають обернену властивість.

Результатом цього кроку є набір матриць стандартизованих значень ІФС кожної групи Z_1, Z_2, \dots, Z_q . Така стандартизація дає змогу позбутись одиниць вимірювання, але водночас відбувається вирівнювання середніх і дисперсій: для кожної ознаки $\bar{z} = 0$, а діапазон варіації z_{ij} згідно з правилом «трьох сигм» – від -3 до +3.

При розрахунку комплексної оцінки використовують стандартний діапазон варіації для всіх ознак на одному і тому самому рівні. Наприклад, на рівні двох стандартних відхилень (від -2 до +2). Відстань між верхньою (+2) та нижньою (-2) точками діапазону у багатовимірному просторі становить [138]:

$$|P| = 2z_0\sqrt{m}, \quad (2.3)$$

де z_0 – точка, взята за базу порівняння,

Описані обчислювальні процедури є основою для розрахунку матриць відстаней $P_{10}, P_{20}, \dots, P_{q0}$, елементи яких відображають ступінь близькості ІФС до бази порівняння. Як міра відстані використовується Евклідова відстань, що визначається за наступною формулою [75-78,138]:

$$P_{j0} = \sqrt{\sum_{i=1}^m (z_{ij} - z_0)^2}, \quad (2.4)$$

де P_{j0} – відстань між j -им ІФС групи і базою порівняння z_0 ; z_{il}, z_{jl} – стандартизовані значення i -ого і j -ого ІФС групи в періоді l .

На четвертому кроці отримані відстані використовуються для розрахунку таксономічного показника розвитку:

$$P_j = \frac{P_{j0}}{|P|}. \quad (2.5)$$

Отриманий показник має нормований діапазон зміни $[0; 1]$. Ранжування його значень та якісна інтерпретація отриманих діапазонів зміни цих значень здійснюється на заключному кроці методики. Причому чим ближчим є значення таксономічного показника розвитку до 1, тим вищим є рівень фінансової стійкості банківської системи.

Запропонована методика реалізована на статистичних даних індикаторів фінансової стійкості банківської системи України, обчислених НБУ за 2005-2014 рр. (табл. Б.1 дод. Б). В табл. Б.2-Б.3 дод. Б наведено проміжні розрахунки інтегрованої оцінки. На рис. 2.2 відображено розраховані згідно запропонованої методики значення інтегрованої оцінки фінансової стійкості банківської системи України.

Як видно з рис. 2.2, річна величина інтегрованої оцінки знаходиться приблизно в середині діапазону таксономічного показника розвитку, що свідчить, на жаль, про невисокий рівень фінансової стійкості банківської

системи України, основною проблемою якої на сьогодні є низька капіталізація. Останнє призводить до зниження ролі банків як активних інвесторів та кредиторів економіки. Дефіцит довгих ресурсів також викликає дисбаланс у моделі залучення і розміщення коштів банків.

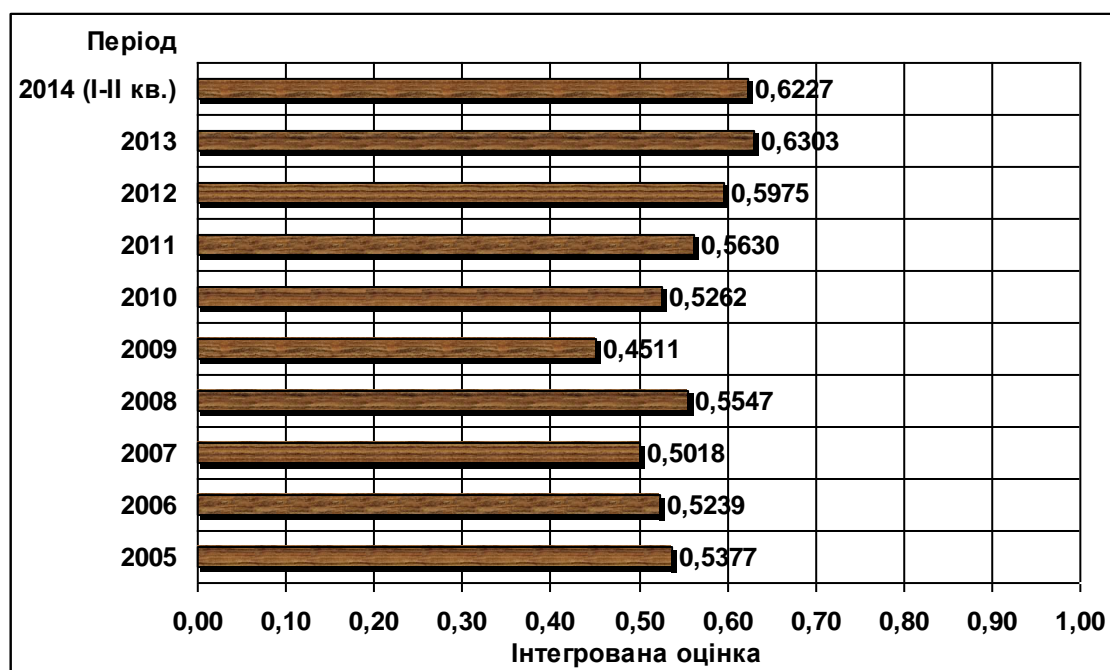

Рис. 2.2. Значення інтегрованої оцінки фінансової стійкості банківської системи України

Варто відмітити незначну тенденцію до зростання інтегрованої оцінки фінансової стійкості банківської системи України після кризи 2009 р., що є позитивним явищем для банківського сектору та фінансової системи загалом. З іншого боку наявні тенденції економічного та політичного характеру 2013-2014 рр. є реальними загрозами для банківської системи України, а статистичні дані за I-II кв. 2014 р. можуть розглядатись тільки як проміжні результати банківської діяльності.

Тому зазначені індикатори є сигналом появи негативних чинників розвитку у банках, які при раціональному управлінні можуть мати позитивні наслідки для фінансової стійкості.

Як дієві заходи щодо забезпечення фінансової стійкості банківських

установ слід виділити:

- підтримку ціни грошових ресурсів відповідно до дохідності вкладень у реальне виробництво;

- диверсифікацію структури банківської системи як на державному, так і на регіональному рівні, тобто забезпечення відповідності структури банківської системи структурі реального сектору економіки шляхом формування системи різних за розміром банківських установ, розвитку банківської інфраструктури, розташування банківських установ за принципом близькості до клієнта;

- координацію грошових і виробничих потоків, виходячи з того, що основні виробничі сили, виробничий апарат та інші джерела економічного зростання знаходяться в регіонах;

- надання комплексу формальних інституціональних обмежень вітчизняним банківським установам можливості для мобільної адаптації до зовнішніх умов економічного розвитку держави та світової спільноти, які постійно змінюються, а також специфіки неформальних позицій, забезпечення транспарентності діяльності кожного банку, особливо їх філій.

Специфічні риси банківської системи економіки, що об'єднує інституції, які надають послуги фінансового посередництва, при оцінці їх діяльності визначають розгорнуту систему показників, в тому числі індикатори фінансової стійкості. У сукупності ці показники дозволяють отримати комплексну та надійну оцінку:

- по-перше, рівня фінансової стійкості банківської системи в макроекономічному розрізі;

- по-друге, ступеня конкурентоспроможності вітчизняної банківської системи у порівнянні з іншими державами;

- по-третє, встановити певні межі потенціального впливу банківської системи на економіку в цілому.

Таким чином, проаналізовано підходи до формування та оцінки системи індикаторів фінансової стійкості банків та на основі використання методу

таксономії обчислено інтегровану оцінку фінансової стійкості банківської системи України.

Наступним етапом дослідження є аналіз та визначення ключових чинників фінансової стійкості банківської системи України.

2.2. Аналіз чинників фінансової стійкості банківської системи

Проблема аналізу і оцінки чинників, що мають вплив на розвиток банківської системи в країні, має декілька аспектів. Її можна розглядати як аналітичний інструмент, наприклад для прогнозування параметрів розвитку посередницького сектору залежно від його характеристик. Інший можливий підхід припускає не «описове», а «нормативне» пізнання проблеми. У цьому випадку завдання полягає у виділенні тих чинників, які визначають стійкість банківської системи, що відповідно є однією з передумов розвитку національної економіки. Стійкість розглядають як макроекономічну характеристику усієї банківської системи чи окремого банку як складового елемента даної системи [67].

Фінансова стійкість банківської системи – одна з найбільш важливих умов розвитку національної економіки. Стійкість, прозорість та прогнозованість розвитку банківської системи дозволяють з більшою ймовірністю визначати основні напрямки її діяльності, підвищувати їх привабливість для інвесторів та інших суб'єктів господарювання.

Виникнення, активне використання, подальший розвиток та вдосконалення систем оцінки фінансової стійкості у сучасній банківській практиці є надзвичайно важливим для:

- суспільства в цілому;
- реальних та потенційних клієнтів банків;
- акціонерів банку;

- комерційних банків (зацікавленість у попередній діагностиці можливих проблем; зацікавленість у достовірній оцінці фінансового стану банків-контрагентів);
- органів державного регулювання і нагляду.

З проведеного в попередньому параграфі аналізу понятійного апарату категорії «фінансова стійкість» банківської системи можна відмітити, що практично усі науковці дану дефініцію зводять до створення дієвого механізму, який би запобігав виникненню банківських криз та подальшому розвитку економіки країни. Однак при цьому немає універсального підходу, в якому розкривалися б ключові чинники фінансової стійкості у відповідності до функцій та цілей банківської діяльності.

У практиці формування складних систем, якою є банківська система, велика увага приділяється оцінці фінансової стійкості, яка характеризує фактичний ступінь досягнення результату функціонування, заданого функцією цієї системи. Для оцінки та подальшого прогнозування фінансової стійкості банківської системи необхідно здійснювати аналіз основних чинників її розвитку. При цьому цільова функція системи являє собою ознаку, за якою визначається оцінка відповідності функціонування системи поставленій меті та оцінка варіантів розвитку системи [95].

На сучасному етапі у світовій практиці постійне спостереження за фінансовою стійкістю банківської системи є важливим напрямком діяльності центральних банків, яке повинно стати інформаційно-аналітичною складовою їх діяльності, що підвищує прозорість і передбачуваність грошово-кредитної політики. Діяльність центрального банку у сфері моніторингу фінансової стійкості відображається у відповідних розділах його статистичних оглядів та програмах діагностики банківської системи [130].

При цьому більшість країн у роботі над оглядами дотримується міжнародних стандартів, зокрема використовують показники фінансової стійкості, розроблені МВФ і Світовим банком [178].

Слід зазначити, що показники (цільові орієнтири системи) використовуються не тільки для того, щоб задовольнити вимоги банківської системи, а також і вимоги, які висувають споживачі банківських продуктів. Це досягається шляхом встановлення екстремальних (максимальних, мінімальних) значень чинників фінансової стійкості. У цілому слід зазначити, що в країнах з розвинутою економікою зазначені індикатори мають оптимальні значення, які підтверджують стійкість банківської системи. В умовах неспівпадіння темпів розвитку економіки України з темпами розвитку банківської системи ці чинники повинні коригуватися з урахуванням динаміки і циклічності етапів розвитку ринкових відносин у державі.

Сукупність чинників фінансової стійкості в різних наукових джерелах компліюється по-різному.

В [178] система ІФС умовно поділяється на дві групи: основні (базові) показники, які забезпечують необхідний мінімум для аналізу фінансового сектора та розраховуються тільки за даними звітності банків; та рекомендовані (додаткові) показники, які розраховуються на основі звітності банків та інших суб'єктів фінансового ринку.

В [94] сукупність чинників фінансової стійкості банківської системи поділяється на групи показників:

- *достатності капіталу*. До них відносять: відношення капіталу до зважених з урахуванням ризику активів; відношення капіталу першого рівня до зважених з урахуванням ризику активів;

- *якості активів*. До них відносять: відношення простроченої заборгованості до загального обсягу наданих кредитів; відношення простроченої заборгованості, за винятком резервів, до капіталу; галузева структура кредитного портфеля; відношення великих ризиків (кредитних, валютних, позабалансових зобов'язань) до капіталу;

- *дохідності і рентабельності*. Сюди включають: рентабельність активів; рентабельність капіталу; відношення чистих процентних доходів до валового доходу; відношення непроцентних доходів до валового доходу;

- *ліквідності*. До них відносять: відношення ліквідних активів до сукупних активів; відношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань;

- *чутливості до ринкового ризику*. До них відносять: структура активів за термінами; структура зобов'язань за термінами;

- *загального стану банківських установ*. До них відносять: відношення чистої валютної позиції до капіталу банківських установ; відношення капіталу до активів; географічна структура кредитного портфеля; відношення сукупних вимог похідних фінансових інструментів до капіталу; відношення сукупних зобов'язань похідних фінансових інструментів до капіталу; відношення доходів від торгівлі цінними паперами до сукупного доходу; відношення витрат на утримання персоналу до непроцентних доходів; різниця між ставками за кредитами і депозитами; відношення банківських депозитів до кредитів; відношення кредитів в іноземній валюті до загального обсягу кредитів; відношення зобов'язань в іноземній валюті до загального обсягу зобов'язань; відношення чистої позиції за акціями до капіталу;

- *ринкової ліквідності*. До них відносять: середня різниця між ціною попиту і пропозицією на ринку цінних паперів; середньоденний показник обороту на ринку цінних паперів.

В [96] ІФС структуровані у відповідності до реалізації функцій, ефективності та врахування зовнішніх впливів банківської системи на:

- *чинники, які оцінюють виконання банківською системою основних функцій на макроекономічному рівні*. До них віднесено показники: динаміки розвитку банківської системи (капітал, активи, кредити, депозити), співвідношення з макроекономічними показниками розвитку країни (ВВП, доходи населення); динаміки питомої ваги активів банківської системи у ВВП щодо рівня монетизації економіки; індексів перерозподілу ресурсів між контрагентами, перерозподілу ресурсів за термінами, трансформації ресурсів за термінами; стану розрахунків в економіці: структура дебіторської та кредиторської заборгованості підприємств і організацій, коефіцієнт монетизації

економіки, обсяг картотеки за банківськими рахунками клієнтів, неоплаченої при відсутності коштів на кореспондентських рахунках банків, обсяг неоплаченої картотеки на кореспондентських рахунках банків.

- *чинники, за допомогою яких можна оцінити ефективність банківської системи:* достатність капіталу, якість активів, дохідність та прибутковість, ліквідність, чутливість до ризику. У зазначену групу відносять також показники: відношення великих ризиків до капіталу, спред між ставкою за кредитами і депозитами, відношення чистої відкритої позиції за акціями до капіталу.

- *чинники, які оцінюють здатність банківської системи протистояти впливу внутрішніх і зовнішніх факторів:* рівень концентрації банків, залежність банківської системи від міжбанківських кредитів, питома вага кредитного портфеля у активах, мультиплікатор розширення депозитної бази, питома вага іноземного капіталу в банківській системі.

Отже, проведений аналіз підходів до класифікації чинників фінансової стійкості банківської системи показав, що їх компіляція здійснюється переважно у відповідності до мети дослідження.

В даній роботі, зважаючи на основоположні функції та цілі банківської системи України, розглянуті в попередньому розділі, вважаємо за необхідне здійснити аналіз чинників фінансової стійкості у відповідності до наступних етапів:

- до дослідження чинників включити усі ІФС, які використані при побудові інтегрованої оцінки фінансової стійкості банківської системи;

- виявити взаємозв'язки між чинниками та інтегрованою оцінкою за допомогою обраного методу;

- класифікувати чинники фінансової стійкості в залежності від рівня їх впливу на інтегровану оцінку.

Такий підхід, на нашу думку, дозволить виявити специфічні (країнні) ІФС, які є важливими в управлінні банківською системою України, і в той же час, визнаються міжнародними організаціями як необхідні критерії для аналізу фінансового сектора національної економіки.

Для встановлення взаємозв'язків між обраними чинниками та інтегрованою оцінкою здійснено порівняльний аналіз наступних методів [8, 35, 38, 57, 75-78, 81, 85, 92, 138, 168, 172]:

1. *Кореляційний аналіз* забезпечує:

- вимірювання ступеня зв'язку двох чи більше явищ;
- відбір чинників, які мають найбільший вплив на результуючу ознаку на основі ступеня зв'язності між явищами;
- виявлення раніше невідомих причинних зв'язків.

2. *Регресійний аналіз*. При регресійному аналізі розв'язують наступні задачі:

- встановлення форм залежності (пряма, обернена, лінійна, нелінійна);
- визначення функції регресії. Важливо не тільки вказати загальну тенденцію зміни результуючої ознаки, але й з'ясувати, яким був би вплив на залежну змінну основних чинників, якщо інші (другорядні) фактори не змінюються (знаходяться на одному й тому ж середньому рівні) і виключені випадкові елементи;
- оцінка невідомих значень змінної.

3. *Аналіз коефіцієнтів еластичності*. Слід зауважити, що за допомогою коефіцієнтів регресії неможливо встановити ступінь впливу чинників на результуючу ознаку через відмінність одиниць вимірювання мір відхилень. Для усунення цього явища використовують коефіцієнт еластичності, дельта-коефіцієнт та бета-коефіцієнт.

4. *Компонентний аналіз*. Дозволяє визначити структурну залежність між випадковими змінними. В результаті його використання отримують опис малого обсягу, який має практично всю інформацію, що міститься у вихідних даних. Найбільш популярним методом компонентного аналізу є метод головних компонент, який призначений для оцінювання моделей великого розміру, а також для оцінки параметрів моделі, якщо до неї входять мультиколінеарні змінні.

5. *Факторний аналіз* є більш загальним методом перетворення вихідних змінних у порівнянні з компонентним аналізом. Задачами факторного аналізу є:

визначення загальних і специфічних чинників, які мають приховану (латентну) структуру.

6. *Кластерний аналіз* передбачає виділення однорідних груп об'єктів через визначення міри подібності між ними. При кластеризації зазвичай ставиться завдання зменшення розмірності задачі (тобто зменшення кількості чинників), а також визначення семантики сформованих кластерів.

7. *Дискримінантний аналіз*. Завданням дискримінантного аналізу є вироблення рекомендацій щодо зарахування нових об'єктів до одного з раніше сформованих кластерів. На відміну від кластерного аналізу дискримінантний не утворює нових класів, а допомагає виявити різницю між існуючими класами і віднести новий (нерозпізнаний) об'єкт до одного з них за принципом максимальної схожості. Основна проблема дискримінантного аналізу – звести помилку класифікації до мінімуму.

У відповідності до поставлених задач – встановлення взаємозв'язків між обраними чинниками та інтегрованою оцінкою та їх подальшій класифікації пропонуємо використати композицію кореляційного та регресійного аналізу. Це дозволить, не зменшуючи кількість початкових чинників, визначити:

1) функцію регресії за допомогою побудови регресійної залежності виду:

$$P = \xi(y_i), \quad i = \overline{1, m}, \quad (2.6)$$

де P – значення інтегрованої оцінки фінансової стійкості; y_i – значення i -го чинника (ІФС); m – число індикаторів фінансової стійкості.

Оскільки інтегрована оцінка є лінійною комбінацією ІФС і визначається як таксономічний показник розвитку, то логічно припустити, що залежність (2.6) також повинна бути специфікована у вигляді лінійної функції виду:

$$P = \beta_0 + \beta_1 y_i + \varepsilon_i, \quad i = \overline{1, m}, \quad (2.6)$$

де β_0, β_1 – параметри лінійної моделі; ε_i – стохастична складова.

2) значущість зв'язку кожного з чинників із результуючою ознакою – інтегрованою оцінкою фінансової стійкості за допомогою кореляційного аналізу.

Для цього необхідно розрахувати коефіцієнт Спірмена, який обчислюється за формулою:

$$r_{Py_i} = \frac{\sum_{j=1}^n (y_{ji} - \bar{y}_i)(P_j - \bar{P})}{\left[\sum_{j=1}^n (y_{ji} - \bar{y}_i)^2 \sum_{i=1}^n (P_j - \bar{P})^2 \right]^{1/2}}, \quad j = \overline{1, n}, \quad (2.7)$$

де r_{Py_i} – коефіцієнт Спірмена, P_j , y_{ji} – значення інтегрованої оцінки фінансової стійкості та i -го чинника (ІФС) відповідно в j -ому досліджуваному періоді, \bar{P} , \bar{y}_i – середнє значення інтегрованої оцінки фінансової стійкості та i -го чинника (ІФС) відповідно, n – число досліджуваних періодів.

Коефіцієнт Спірмена має нормований діапазон зміни $[-1; 1]$ і служить показником тісноти і напрямку лінійного статистичного зв'язку випадкових величин, вибірками яких є результуюча змінна та обраний чинник.

3) відбір чинників, які мають найбільший вплив на результуючу ознаку на основі ступеня зв'язності між ними. Для цього використано шкалу Харрінгтона, що базується на припущенні про нерівномірний закон розподілу коефіцієнта Спірмена і формуванні діапазонів його зміни таким чином, щоб ймовірність попадання даного критерію в кожен з них була однаковою. Шкала Харрінгтона має наступний вигляд (табл. 2.2):

Таблиця 2.2

Шкала Харрінгтона

Група, до якої віднесено аналізований чинник фінансової стійкості, на основі його тісноти взаємозв'язку з інтегрованою оцінкою	Основна	Додаткова	Другорядна
Кількісне значення коефіцієнта Спірмена	[0.64; 1]	[0.37; 0.63]	[0.00; 0.36]

Як видно з табл. 2.2, до основної групи чинників буде віднесено ті, значення коефіцієнта Спірмена для яких відповідатиме інтервалу довжиною 0,36 від 0,64 до 1, до додаткової – з інтервалу 0,37 до 0,63. Чинники, які мають незначний вплив на формування інтегрованої оцінки фінансової стійкості, буде віднесено до групи другорядних. З метою усунення невизначеності щодо

належності коефіцієнта Спірмена до того чи іншого інтервалу, його значення повинні бути округлені до третього десяткового знака.

Таким чином, результатом запропонованої методики є оцінки чинників фінансової стійкості банківської системи України є визначення ключових для національного фінансового сектору параметрів управління.

Реалізація даної методики здійснена на статистичних даних ІФС банківської системи України за 2005-2014 рр., наведених в табл. Б.1 дод. Б, а також обчислених значеннях інтегрованої оцінки фінансової стійкості за цей же період, наведених в табл. Б.3 дод. Б.

В табл. Б.4 дод. Б наведено значення параметрів побудованої моделі (2.6) та коефіцієнта Спірмена (2.7). З рис. 2.3 видно, що переважна більшість ІФС (73 %) є значущими при визначенні інтегрованої оцінки фінансової стійкості банківської системи, оскільки їх значення коефіцієнта Спірмена перевищують 0,8 за абсолютною оцінкою. До ІФС, які мають незначний вплив на інтегровану оцінку, віднесено показники: співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу, співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів, співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів в активах та у зобов'язаннях до капіталу, співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу, норми прибутку на капітал та активи.

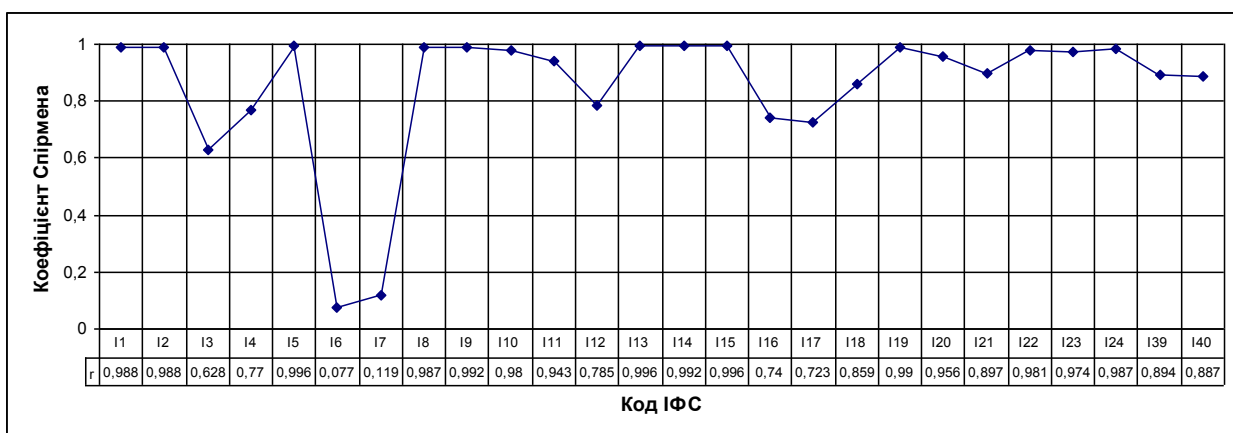

Рис. 2.3. Значення коефіцієнта Спірмена для побудованих моделей

Далі згідно з методикою аналізовані чинники проранжовано за ступенем зниження значення коефіцієнта Спірмена і після цього їх класифіковано на групи у відповідності до шкали Харрінгтона (табл. Б.5 дод. Б). На рис. 2.4 відображено групи ІФС: основну, до якої віднесено 23 ІФС, допоміжну – сюди входить один індикатор, та другорядну з 2 ІФС.

До найбільш значущих чинників (значення коефіцієнта Спірмена для яких перевищує 0,99) віднесено показники:

1. Співвідношення капіталу до активів.
2. Співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів.
3. Співвідношення кредитів за географічним розподілом до сукупних валових кредитів.
4. Співвідношення великих відкритих позицій до капіталу.
5. Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу.

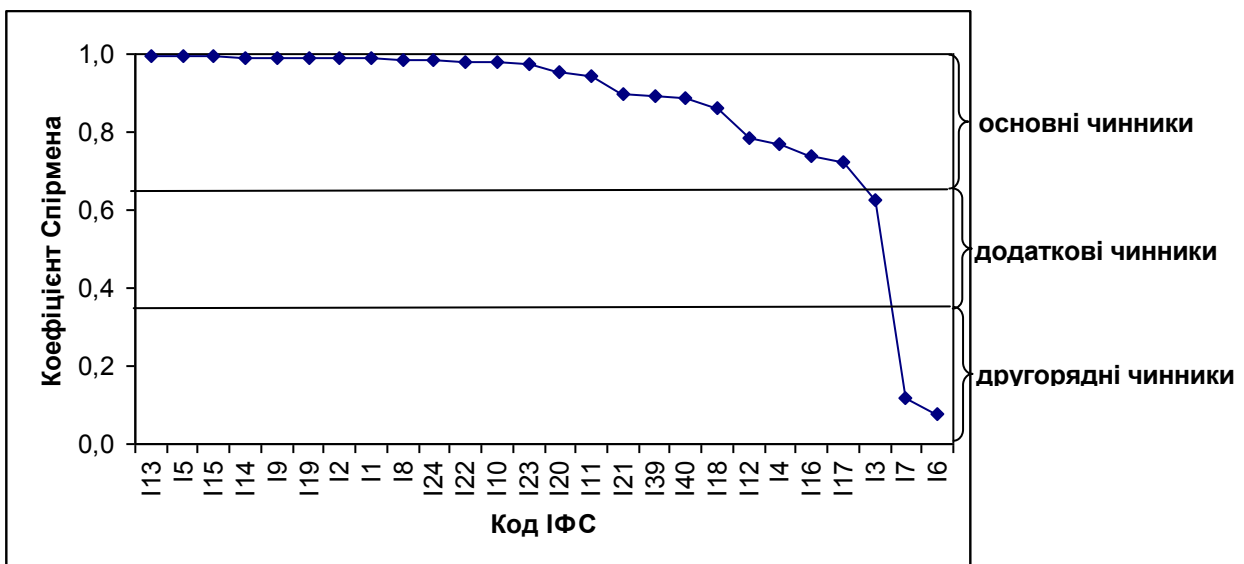

Рис. 2.4. Класифікація чинників фінансової стійкості банківської системи України

Як видно з даних ІФС, найбільш важливими для забезпечення фінансової стійкості банківської системи України є:

- капіталізація, низький рівень якої на сьогодні є основною проблемою банківського сектору;
- галузева та регіональна (географічна) алокація кредитних ресурсів банківської системи;
- диверсифікація видів банківської діяльності з метою забезпечення її фінансової безпеки, а, отже, й фінансового суверенітету національної економіки.

Таким чином, можна стверджувати, що запропоновані в попередньому параграфі заходи щодо забезпечення фінансової стійкості банківської системи є дійсно актуальними та своєчасними.

Наступним етапом даного дослідження є визначення параметрів розвитку ключових чинників фінансової стійкості банківської системи України.

2.3. Ефективність алокації кредитних ресурсів банківської системи України

В сучасних умовах можливість банківської системи забезпечувати зростання всіх інших секторів національної економіки залежить від наявності наукового підходу до алокації її кредитних ресурсів. Алокація передбачає розподіл фінансових ресурсів між різними секторами і інституційними одиницями з метою синтезу в плані оцінювання їх руху і ефективності використання. При цьому може бути використаний термін “алокаційна ефективність”, тобто ефективна комбінація фінансових ресурсів банківської системи, що орієнтована на зменшення трансакційних витрат. В Україні наявні певні проблеми щодо досягнення цієї ефективності [157]:

- - недостатнє фінансування реального сектора економіки з боку банківської системи через спрямування ресурсів останньої на інші (в тому числі й спекулятивні) операції;

- зосередження фінансових ресурсів банківської системи у найбільш прибуткових галузях – торгівлі і сфері фінансів;
- недостатнє фінансування інноваційної діяльності. Нині на наукові розробки спрямовується 0,8 % ВВП України, хоча на законодавчому рівні встановлено, що ця цифра має бути не меншою за 1,7 %;
- відтік українського капіталу за кордон з його поверненням в Україну у вигляді іноземних інвестицій;
- диспропорції державного бюджету і ущемлення інтересів муніципальних бюджетів;
- недостатній притік коштів у сферу малого бізнесу;
- недовіра домогосподарств до інвестиційної діяльності і придбання банківських послуг зокрема.

У результаті можна говорити про так звані “алокаційні провали”, тобто дисбаланс у розподілі фінансових ресурсів у банківській системі і кожному із секторів економіки зокрема.

Як було зазначено вище, одним з ключових чинників фінансової стійкості банківської системи України є рівень співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів банків. Тому, на нашу думку, вкрай важливим для національної економіки в цілому і її банківської системи зокрема є визначення такого поняття, як “ефективна алокація кредитних ресурсів банківського сектора економіки”, оскільки саме він є кровносною системою економіки.

Таким чином, *ефективна алокація кредитних ресурсів банківської системи – це забезпечення такого її розвитку, фінансових відносин і процесів у ній, за яких створюються необхідні умови для ефективного використання консолідованих фінансових ресурсів згідно стратегії розвитку національної економіки і банківського сектора.* При цьому забезпечується:

1) консолідація цілей окремих одиниць банківської системи у реалізації національних економічних інтересів, тобто в певній мірі забезпечення фінансового суверенітету держави;

- 2) спрямування кредитних ресурсів у нормативно визначені активи;
- 3) зниження зловживань у банківській системі.

Держава, в свою чергу, як регулятор фінансових відносин із банківською системою через НБУ має створювати для банківських установ оптимальні умови їх діяльності у вигляді:

- захисту прав споживачів;
- реформування структури економіки;
- створення умов для розвитку банківської діяльності;
- формування ефективного інституційного середовища банківської системи;
- участі в інтеграційних процесах, зокрема з ЄС.

З іншого боку споживачі банківських послуг, а в даному випадку суб'єкти господарювання повинні надавати об'єктивну інформацію щодо аналізу їх фінансового стану та подальшої оцінки кредитоспроможності при їх кредитуванні комерційними банками. Такий аналіз суттєво впливає на ефективність кредитної, зокрема, та банківської діяльності в цілому. Для підприємства-позичальника ж оцінка його кредитоспроможності надає можливість впевненості у отриманні кредиту в залежності від результатів цієї оцінки.

Виходячи з актуальності питання забезпечення ефективної алокації кредитних ресурсів банківської системи важливим аспектом є вибір методики оцінки кредитоспроможності підприємства – суб'єкта господарювання, формування і подальша оптимізація сукупності показників, на основі яких визначається якість фінансового стану таких суб'єктів господарювання.

На сьогоднішній день в банківська система України володіє вельми широким спектром методик визначення кредитоспроможності позичальника. Кожен банк розробляє власну систему оцінки, враховуючи певні особливості кредитної політики, технологічний потенціал, спеціалізацію, конкретні умови кредитного договору, пріоритети в роботі, позиціонування на ринку, стан взаємовідносин із клієнтами, рівень економічної та політичної стабільності в державі тощо. Водночас оцінка кредитоспроможності позичальників

регламентується Положенням НБУ «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» [145], яке визначає нормативи формування резервів комерційними банками під можливі втрати від кредитних операцій.

Особливістю використовуваних методик визначення кредитоспроможності позичальника є те, що вони відрізняються одна від одної кількістю показників, які є складовими загального рейтингу позичальника, а також окремими підходами до індикативних характеристик та пріоритетністю кожної з них. Якби склад показників залишався універсальним для всіх банків та країн, то можна було б обмінюватися статистикою та систематизувати інформацію у глобальному масштабі. Проте наявні реалії засвідчують відсутність такої єдності серед різних країн, банків та науковців у виборі системи показників.

Проблеми оцінки кредитоспроможності підприємств досліджує багато науковців [49, 52-53, 59, 63, 66, 79, 100, 108-110, 117, 125, 128, 136, 141-142, 146, 154, 161, 165, 171, 181], які у своїх працях розкривають систему вибору та оцінки показників, що використовуються для аналізу кредитоспроможності підприємства здебільшого за допомогою традиційних методів: горизонтального та вертикального аналізу, трендового, порівняльного аналізу, аналізу відносних показників, бальних оцінок тощо. Спільним для традиційних методик фінансового аналізу є те, що вони передбачають вивчення простих математичних зв'язків між окремими позиціями фінансової звітності на основі обчислення певної вибірки показників (фінансових коефіцієнтів) та порівняння їх значень з нормативними, середньогалузевими та в динаміці. Типові недоліки в оцінці кредитних ризиків вітчизняними банками на основі такої сукупності показників полягають у наступному:

- суб'єктивності формування вибірки показників, які підлягають аналізу (неврахування явища мультиколінеарності тощо);
- ігноруванні (або суб'єктивності врахування) чинника різної вагомості впливу окремих показників на загальні результати аналізу;

- деякі параметри фінансового стану визначаються за допомогою різної кількості показників, що викривляє результати аналізу;
- внутрішні методики не враховують усі фінансові параметри, що впливають на кредитний ризик;
- недостатній рівень об'єктивності показників звітності (проблема маніпулювання показниками на деяких рівнях менеджменту);
- нехтування показниками, які характеризують чисті грошові потоки, показниками, що нейтралізують вплив локальних особливостей оподаткування, нарахування амортизації тощо.

На сучасному етапі активно приділяється увага дискримінантному методу оцінки кредитоспроможності підприємства. Активним дослідником даного питання є Терещенко О. [164], причому дана методика покладена в основу діючого на сьогоднішній день Положення НБУ «Про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» [145]. Незважаючи на явні переваги даної методики у порівнянні з традиційними методами, вона також не позбавлена недоліків. Зокрема, в частині добору показників залишаються невирішеними питання:

- переоцінки ролі кількісних показників і недооцінки якісних;
- неконтрольованість вибору системи базових кількісних показників;
- висока чутливість до викривлення (недостовірності) вихідних даних (зокрема, фінансової звітності, що найбільш характерно саме для вітчизняних підприємств-позичальників);
- порівняна громіздкість;
- вплив на факт визнання підприємства-позичальника банкрутом багатьох показників, що не піддаються обліку.

Як зазначалось вище, показники оцінки кредитоспроможності підприємства повинні відповідати вимогам комплексної характеристики як його поточного стану, так і тенденцій подальшого розвитку в перспективі з тим горизонтом прогнозування, який дозволяє мінімізувати можливі фінансові

ризика. При цьому варто пам'ятати, що використання надлишкової кількості фінансових коефіцієнтів може спричинити втрату часу на математичне та аналітичне забезпечення дослідження функціонально взаємозалежних між собою показників. Це, у свою чергу, значно знизить оперативність оцінки кредитоспроможності, яка є критичною характеристикою її ефективності.

Базовим принципом оптимізації складу фінансових показників є уникнення дублювання інформації з певного аспекту фінансового стану. Як правило, з метою виявлення залежності між показниками проводиться їх кореляційно-регресійний аналіз за допомогою інструментарію економетричного моделювання [60,112-113,116,123].

В даному дослідженні пропонується доповнити здійснюваний економетричний аналіз сукупності показників наступними методами:

- непараметричним методом Хельвіга [183-184];
- методом систематизації показників на основі побудови дендриту [35,77-78,138,155];
- методом, базованим на використанні ієрархічної процедури агломерації [57,81,138,155,156,163];
- методом головних компонент на основі застосування факторного аналізу [92,168].

Порівняльна характеристика останніх між собою, а також з дискримінантним методом дозволить оптимізувати сукупність аналізованих показників, що, в свою чергу, забезпечить формування всебічного уявлення про фінансовий стан клієнта банку за різними параметрами, які характеризують його діяльність (ліквідність, фінансова стійкість, ділова активність, рентабельність, інші додаткові характеристики).

Отже, застосуємо вище наведені методи для визначення сукупності показників оцінки кредитоспроможності вітчизняних підприємств різних галузей економіки. Їх застосуванню передують наступна поетапна процедура формування, узгодження та аналізу показників:

- формування сукупності досліджуваних об'єктів та початкової сукупності змінних;
- визначення змінних стимуляторів, дестимуляторів і домінант;
- статичний аналіз змінних.

Після цього власне використовуються самі методи оптимізації показників оцінки кредитоспроможності.

Формування сукупності досліджуваних об'єктів – галузей економіки здійснено згідно Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД) ДК 009:2010 [93]. Причому для подальшого статистичного аналізу було обрано тільки великі та середні підприємства даних галузей (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Формування сукупності досліджуваних об'єктів [93]

Вид економічної діяльності	Код згідно КВЕД
Сільське, лісове та рибне господарство	A
Промисловість	B+C+D+E
Будівництво	F
Оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H
Тимчасове розміщення й організація харчування	I
Інформація та телекомунікації	J
Фінансова та страхова діяльність	K
Операції з нерухомим майном	L
Професійна, наукова та технічна діяльність	M
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N
Освіта	P
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R
Надання інших видів послуг	S

Формування початкової сукупності змінних базувалось на виборі тих показників – фінансових коефіцієнтів, які обрано в Положенні [145] і визначено на підставі даних фінансової звітності (табл. 2.4). Такий підхід, на нашу думку,

дозволить в подальшому здійснювати порівняльну характеристику пропонованих методів із уже використовуваною методикою [164].

Як видно з табл. 2.4, в результаті були обрані показники, що описують різні аспекти діяльності підприємств. З точки зору комплексності і результативності методу аналізу показників, в оцінці фінансово-економічної ситуації суб'єктів економіки, враховуються перш за все показники чотирьох основних груп: коефіцієнтів ліквідності, показників заборгованості, оборотних коефіцієнтів, коефіцієнтів рентабельності, а також додаткові коефіцієнти.

Таблиця 2.4

Формування початкової сукупності показників

Показник	Позначення
Коефіцієнт покриття (ліквідність третього ступеня)	К1
Проміжний коефіцієнт покриття	К2
Коефіцієнт фінансової незалежності	К3
Коефіцієнт покриття необоротних активів власним капіталом	К4
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	К5
Коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від операційної діяльності (ЕВІТ)	К6
Коефіцієнт рентабельності продажу за фінансовими результатами від звичайної діяльності (ЕВІТДА)	К7
Коефіцієнт рентабельності активів за чистим прибутком	К8
Коефіцієнт оборотності оборотних активів	К9
Коефіцієнт оборотності позичкового капіталу за фінансовими результатами від звичайної діяльності (ЕВІТДА)	К10
Коефіцієнт динаміки інвестицій	К11
Коефіцієнт динаміки продажів скоригований	К12
Коефіцієнт частки підприємств з чистим прибутком в загальній кількості підприємств	К13

Остання група – додаткові показники – охоплює коефіцієнти динаміки інвестицій, динаміки продажів, а також частки підприємств з чистим прибутком в загальній кількості підприємств в галузі. Врахування рівня інвестицій було продиктоване тим, що цей показник віддзеркалює потенціал виробництва та послуг, а також характеризує можливість розвитку галузі. В свою чергу, визначення індексів динаміки продажів дозволяє стверджувати, в якій фазі

розвитку знаходяться окремі сектори економіки. Тому було обчислено коефіцієнти динаміки доходів від продажів, які скориговано відносно показника індексу споживчих цін з метою усунення впливу цього явища на результат. Показник частки рентабельних підприємств розглянуто як доповнення до показників з групи рентабельності.

Класифікації показників має передувати ретельний аналіз способу їх впливу на стан галузі. У зв'язку з цим важливим є визначення змінних – стимуляторів, дестимуляторів і домінант. Порівняння показників, їх розрахункових формул і характеру впливу дало змогу зробити висновок, що усі показники є стимуляторами.

В результаті здійснених кроків було сформовано початкову сукупність даних (табл. 2.5). На наступному етапі був здійснений статичний аналіз змінних з метою попередньої оцінки їх придатності до дослідження стану галузей. Були використані наступні параметри характеристики: середня арифметична, стандартне відхилення, коефіцієнт варіації, мінімальна та максимальна оцінки, медіана, перший і десятий децилі, коефіцієнт асиметрії, а також ексцес. Обчислені статистичні характеристики представлені в табл. 2.6.

Всі змінні характеризуються високим рівнем диференціації. Більшість коефіцієнтів мають правосторонню асиметрію, і тільки коефіцієнти ліквідності K1, K2, K4 та додаткові коефіцієнти K12, K13 мають лівосторонню асиметрію. Розподіли показників K3, K6-K11 та K13 можна вважати симетричними, натомість розподіли K2 та K5 є чітко асиметричними.

Наступним етапом статистичного аналізу початкових даних було дослідження взаємозв'язку між змінними. З цією метою побудовано кореляційну матрицю (табл. 2.7), а також матрицю відстаней (табл. 2.8) з відстанями, вирахованими згідно формули $c_{ij} = 1 - r_{ij}^2$, де r_{ij}^2 – елементи кореляційної матриці.

Коефіцієнти кореляції між показниками в більшості випадків є значимими. Це свідчить про те, що змінні, взяті для дослідження, корельовані між собою. Звичайно, найвищий рівень кореляції проявляють змінні всередині груп, оскільки

Таблиця 2.5.

Початкова сукупність показників – фінансових коефіцієнтів оцінки фінансового стану галузей економіки України*

Код Показник	A	B+C+ +D+E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	P	Q	R	S
K1	1,896	1,105	1,054	1,079	1,106	0,924	0,853	2,485	0,842	1,272	1,011	1,127	0,758	0,746	1,131
K2	0,565	0,474	0,407	0,500	0,483	0,355	0,512	1,050	0,298	0,412	0,513	0,632	0,353	0,279	0,462
K3	0,536	0,387	0,113	0,096	0,507	0,364	0,401	0,540	0,345	0,349	0,756	0,710	0,477	0,294	0,312
K4	1,455	0,711	0,309	0,571	0,763	0,528	0,627	2,275	0,508	0,784	0,924	0,989	0,602	0,360	0,481
K5	0,475	0,059	-0,102	0,114	0,018	-0,041	0,044	0,042	-0,065	0,066	-0,015	0,067	-0,036	-0,124	-0,004
K6	21,700	3,400	-0,100	12,200	5,400	-1,100	10,500	6,100	2,800	0,300	-2,900	8,200	2,700	-17,600	2,600
K7	15,600	0,200	-0,600	0,000	1,300	-4,700	4,200	3,900	-8,000	-0,500	5,700	6,000	-0,800	-19,600	-1,900
K8	0,101	0,020	-0,019	0,012	0,009	-0,022	0,020	0,020	-0,032	0,021	-0,011	0,033	-0,020	-0,077	-0,001
K9	0,812	1,963	0,807	1,886	1,815	1,429	2,143	0,564	0,325	0,814	0,736	2,725	3,253	0,961	1,575
K10	0,205	0,058	-0,018	0,022	0,055	-0,027	0,075	0,050	-0,045	0,045	-0,038	0,155	-0,022	-0,136	0,018
K11	1,159	1,395	0,961	0,883	1,286	1,454	1,156	1,103	1,000	0,719	1,445	0,899	1,005	0,866	0,303
K12	1,204	0,892	1,220	0,953	1,057	1,239	1,082	0,905	1,234	0,997	1,213	1,036	1,124	1,777	1,199
K13	0,782	0,607	0,589	0,640	0,601	0,574	0,614	0,582	0,543	0,606	0,587	0,671	0,612	0,525	0,623

Таблиця 2.6

Статичний аналіз показників оцінки фінансового стану галузей економіки України*

Показник	Середнє значення	Стандартне відхилення	Мінімальне значення	Максимальне значення	Коефіцієнт варіації	Медіана	Перший дециль	Десятий дециль	Коефіцієнт асиметрії	Ексцес
K1	1,159	0,458	0,746	2,485	1,500	1,079	3,199	2,485	-0,663	4,846
K2	0,486	0,184	0,279	1,050	1,587	0,474	1,285	1,050	-0,711	6,387
K3	0,412	0,185	0,096	0,756	1,600	0,387	0,209	1,466	6,039	0,095
K4	0,792	0,499	0,309	2,275	2,481	0,627	1,150	2,275	-3,152	5,366
K5	0,033	0,139	-0,124	0,475	17,963	0,018	-0,226	0,475	1,870	7,670
K6	3,613	8,538	-17,600	21,700	10,876	2,800	-17,600	21,700	0,926	2,853
K7	0,053	7,660	-19,600	15,600	660,000	0,000	-19,600	15,600	0,796	3,097
K8	0,004	0,039	-0,077	0,101	48,763	0,009	-0,077	0,101	1,075	2,662
K9	1,454	0,845	0,325	3,253	2,014	1,429	0,889	3,253	3,381	-0,198
K10	0,026	0,083	-0,136	0,205	12,946	0,022	-0,136	0,205	1,162	0,995
K11	1,042	0,303	0,303	1,454	1,104	1,005	0,303	4,294	4,682	1,285
K12	1,142	0,213	0,892	1,777	0,775	1,124	2,749	1,777	-0,402	5,340
K13	0,610	0,059	0,525	0,782	0,421	0,606	1,068	0,782	-0,381	4,735

Таблиця 2.7

Кореляційна матриця *

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13
K1	1,000	0,864	0,260	0,928	0,552	0,458	0,537	0,609	-0,377	0,523	0,028	-0,407	0,403
K2	0,864	1,000	0,411	0,907	0,346	0,431	0,557	0,515	-0,091	0,505	0,094	-0,545	0,281
K3	0,260	0,411	1,000	0,538	0,245	0,146	0,489	0,327	0,133	0,376	0,385	-0,142	0,256
K4	0,928	0,907	0,538	1,000	0,504	0,430	0,567	0,569	-0,233	0,513	0,204	-0,419	0,352
K5	0,552	0,346	0,245	0,504	1,000	0,809	0,756	0,914	-0,022	0,827	0,091	-0,325	0,917
K6	0,458	0,431	0,146	0,430	0,809	1,000	0,835	0,886	0,198	0,862	0,076	-0,643	0,824
K7	0,537	0,557	0,489	0,567	0,756	0,835	1,000	0,902	0,126	0,855	0,242	-0,625	0,813
K8	0,609	0,515	0,327	0,569	0,914	0,886	0,902	1,000	0,081	0,960	0,095	-0,602	0,898
K9	-0,377	-0,091	0,133	-0,233	-0,022	0,198	0,126	0,081	1,000	0,228	-0,027	-0,277	0,227
K10	0,523	0,505	0,376	0,513	0,827	0,862	0,855	0,960	0,228	1,000	0,050	-0,587	0,874
K11	0,028	0,094	0,385	0,204	0,091	0,076	0,242	0,095	-0,027	0,050	1,000	-0,139	-0,044
K12	-0,407	-0,545	-0,142	-0,419	-0,325	-0,643	-0,625	-0,602	-0,277	-0,587	-0,139	1,000	-0,334
K13	0,403	0,281	0,256	0,352	0,917	0,824	0,813	0,898	0,227	0,874	-0,044	-0,334	1,000

Таблиця 2.8

Матриця відстаней *

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9	K10	K11	K12	K13
K1	0,000	0,253	0,932	0,140	0,695	0,790	0,712	0,629	0,858	0,726	0,999	0,834	0,837
K2	0,253	0,000	0,831	0,177	0,880	0,814	0,690	0,735	0,992	0,745	0,991	0,703	0,921
K3	0,932	0,831	0,000	0,710	0,940	0,979	0,761	0,893	0,982	0,859	0,852	0,980	0,934
K4	0,140	0,177	0,710	0,000	0,746	0,816	0,678	0,676	0,946	0,737	0,958	0,824	0,876
K5	0,695	0,880	0,940	0,746	0,000	0,345	0,429	0,164	1,000	0,316	0,992	0,895	0,159
K6	0,790	0,814	0,979	0,816	0,345	0,000	0,303	0,215	0,961	0,257	0,994	0,587	0,321
K7	0,712	0,690	0,761	0,678	0,429	0,303	0,000	0,186	0,984	0,268	0,941	0,609	0,339
K8	0,629	0,735	0,893	0,676	0,164	0,215	0,186	0,000	0,993	0,079	0,991	0,637	0,193
K9	0,858	0,992	0,982	0,946	1,000	0,961	0,984	0,993	0,000	0,948	0,999	0,924	0,948
K10	0,726	0,745	0,859	0,737	0,316	0,257	0,268	0,079	0,948	0,000	0,997	0,655	0,235
K11	0,999	0,991	0,852	0,958	0,992	0,994	0,941	0,991	0,999	0,997	0,000	0,981	0,998
K12	0,834	0,703	0,980	0,824	0,895	0,587	0,609	0,637	0,924	0,655	0,981	0,000	0,889
K13	0,837	0,921	0,934	0,876	0,159	0,321	0,339	0,193	0,948	0,235	0,998	0,889	0,000

* Розраховано на основі [157]

описують ту ж характеристику фінансово-економічного стану і визначаються за допомогою схожих розрахункових формул. Показники ліквідності тісно пов'язані з показниками рентабельності, з чого можна зробити висновок, що галузі економіки, які мають високі показники ліквідності, характеризуються також високою рентабельністю і аналогічно – галузі з низькою ліквідністю мають низький рівень рентабельності. З врахуванням в розрахункових формулах чистого прибутку, показник покриття боргу фінансовим профіцитом, відзначається сильною залежністю з показниками рентабельності. Найнижчим рівнем кореляції з рештою змінних вирізняються показники фінансової незалежності, оборотності оборотних активів, а також коефіцієнти динаміки інвестицій.

Наступним кроком є формування кінцевої сукупності показників (далі – діагностичних змінних) за допомогою одного з наведених вище методів. Наведемо коротку їх характеристику та здійснимо апробацію на прикладі сформованої сукупності даних.

Першим методом є непараметричний метод Хельвіга, який базується на дослідженні коефіцієнтів кореляційної матриці [183-184]. Критерієм відбору змінних є критичне значення коефіцієнта кореляції r^* , яке визначається на основі наступних формул:

$$r^* = \min_i \max_j |r_{ij}|, \quad (i, j = 1, 2, \dots, K; i \neq j) \text{ та } r^* = \sqrt{\frac{t_\alpha^2}{t_\alpha^2 + K - 2}}, \quad (2.8)$$

де r_j – значення j -ого стовпця кореляційної матриці; K – кількість ознак; t_α – критичне значення критерію Стюдента для $(K - 2)$ ступенів свободи і рівня значимості α .

Такий підхід дозволяє в сукупності змінних виокремити одну центральну ознаку і принаймні одну допоміжну ознаку. Ознаки слабокорельовані з іншими змінними, називаються ізольованими, а тому разом із центральними ознаками утворюють клас діагностичних змінних.

Алгоритм реалізації методу Хельвіга виглядає наступним чином:

1. Обчислюється матриця R як сума абсолютних величин елементів кожного стовпця (рядка) кореляційної матриці: $R_j = \sum_{i=1}^K |r_{ij}|$.

2. Визначається максимальна оцінка серед елементів R_j : $R_p = \max_j \{R_j\}$.

3. Для елементів стовпця R_p перевіряється умова: $|r_{pq}| \geq r^*$. Змінна, що відповідає рядку p , вважається першою центральною змінною, а решта змінних, для яких виконується дана умова, допоміжними.

4. З вихідної матриці R усуваються рядки і стовпці, що відповідають центральній та допоміжним змінним, в результаті чого зменшується розмірність кореляційної матриці.

Процедура, описана в пунктах 1-4 продовжується до тих пір, поки вся сукупність змінних не буде перерозподілена.

Перевага методу Хельвіга полягає в тому, що є можливість регулювання кількості діагностичних класів шляхом зміни критичного значення r^* . Якщо його значення зростатиме, то відбуватиметься збільшення кількості класів малого розміру. Зменшення r^* викликає зменшення кількості класів при збільшенні їх розміру.

На основі вище наведених формул обчислено граничну величину r^* на рівні 0,377 і 0,476. В результаті отримано сукупність змінних, з яких було вибрано діагностичні змінні (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Сукупність діагностичних змінних, відібрана непараметричним методом Хельвіга

Номер групи	r^*	
	0,377	0,476
1	K1 , K2, K4, K5, K6, K7, K8, K10, K12, K13	K1 , K2, K4, K5, K6, K7, K8, K10, K12, K13
2	K3 , K11	K3
3	K9	K9 , K11

В обох випадках всі змінні окрім коефіцієнтів фінансової незалежності, оборотності оборотних активів та динаміки інвестицій були сфокусовані в першій групі. Відмінними між собою за показниками є тільки друга та третя групи. Причому, на нашу думку, більш презентативною є група для $r^*=0,377$, оскільки в ній кількість змінних зменшується в кожній наступній групі.

Другий з використаних методів – метод кластеризації показників на основі побудови дендриту. Вибір змінних за цим методом здійснюється в три етапи: побудова дендриту, поділу дендриту на частини і відбір представників груп діагностичних змінних.

Дендрит – це ламана лінія, якою з'єднані дві будь-які змінні з обраної сукупності [35,76-78,138,155]. Дендрит може розгалужуватися, але не може містити замкнених ламаних ліній. Побудова дендриту базується на використанні матриці відстаней C за формулою $c_{ij} = \min_i \{c_{ij}\}$. В результаті отримують сукупність пар змінних, що мають мінімальні відстані між собою. Якщо у наведеному переліку деякі зв'язки зустрічаються двічі, то в такому випадку одна з пар викреслюється. Крім того, якщо у різних парах є спільні змінні, то вони об'єднуються між собою і утворюють зв'язки з трьох і більше ознак. Отже, у підсумку отримуємо сукупності змінних, які за допомогою кінцевого об'єднання утворюють дендрит. Для цього визначають найменші відстані між кожною одиницею однієї сукупності та одиницями інших сукупностей. Серед цих відстаней вибирають найменші, які вважаються зв'язками, що з'єднують окремі сукупності об'єктів.

Наступним кроком є поділ дендриту на частини. Для цього використовують різні підходи. Одним з таких є природний поділ, який полягає в наступному: спочатку сукупність змінних впорядковують за зростанням $c_{(1)} \geq c_{(2)} \geq c_{(3)} \geq \dots \geq c_{(K-2)} \geq c_{(K-1)}$. Потім визначають відношення

$w_{(2)} = \frac{c_{(1)}}{c_{(2)}}, w_{(3)} = \frac{c_{(2)}}{c_{(3)}}, \dots, w_{(K-1)} = \frac{c_{(K-2)}}{c_{(K-1)}}$. Якщо для пари сусідніх відношень

виконується умова $w_{(P)} < w_{(P+1)}$, то цю сукупність змінних необхідно розділити на P частин.

Поділ дендриту на P частин також може бути зроблений опосередковано за допомогою порогових відстаней c^* :

$$c^* = \max_i \min_j \{c_{ij}\}, (i, j = 1, 2, \dots, K; i \neq j) \text{ або } c^* = c_{\min} + u(c_{\max} - c_{\min}), (2.9)$$

де $c_{\min} = \min_i \min_j \{c_{ij}\}, (i, j = 1, 2, \dots, K; i \neq j), c_{\max} = \max_i \max_j \{c_{ij}\}, u$ – значення з

інтервалу $[0, 1]$, причому чим ближче u до одиниці, тим меншою є кількість груп змінних.

В дендриті відбувається поділ між ребрами, для яких виконується наступна залежність $c_i > c^*$. Як і в попередньому методі при відборі показників груп, перша змінна вважається центральною, а решта змінних, для яких виконується дана умова, допоміжними.

Графічне представлення побудованого дендриту на основі даних матриці відстаней наведено на рис. 2.5. Над лініями, які зв'язують окремі змінні, вказано відстані між ними.

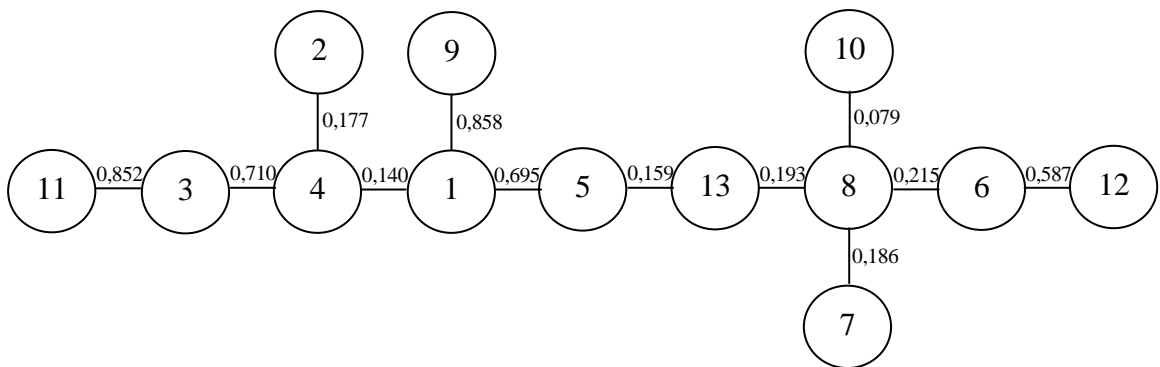

Рис. 2.5. Дендрит початкової сукупності змінних

Далі здійснено поділ дендриту згідно підходів природного поділу і за допомогою порогового значення c^* , обчисленого при $u = 0,7$. В результаті вибрано репрезентантів груп змінних (табл. 2.10).

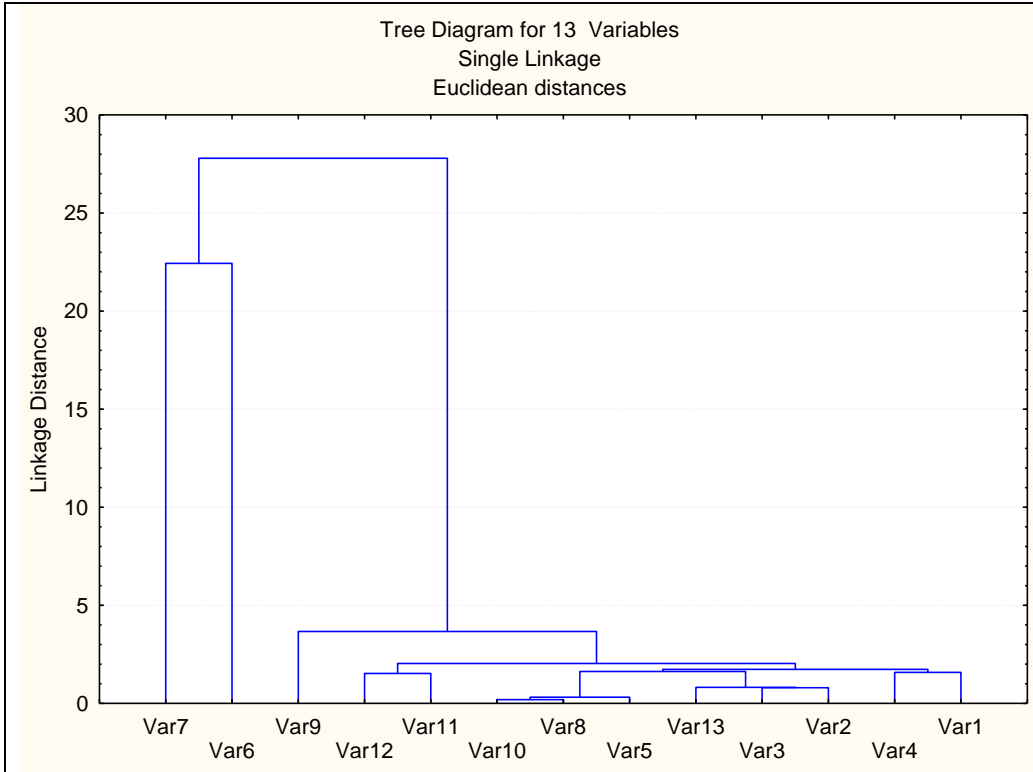
Таблиця 2.10

Сукупність діагностичних змінних, відібрана методом побудови дендритів

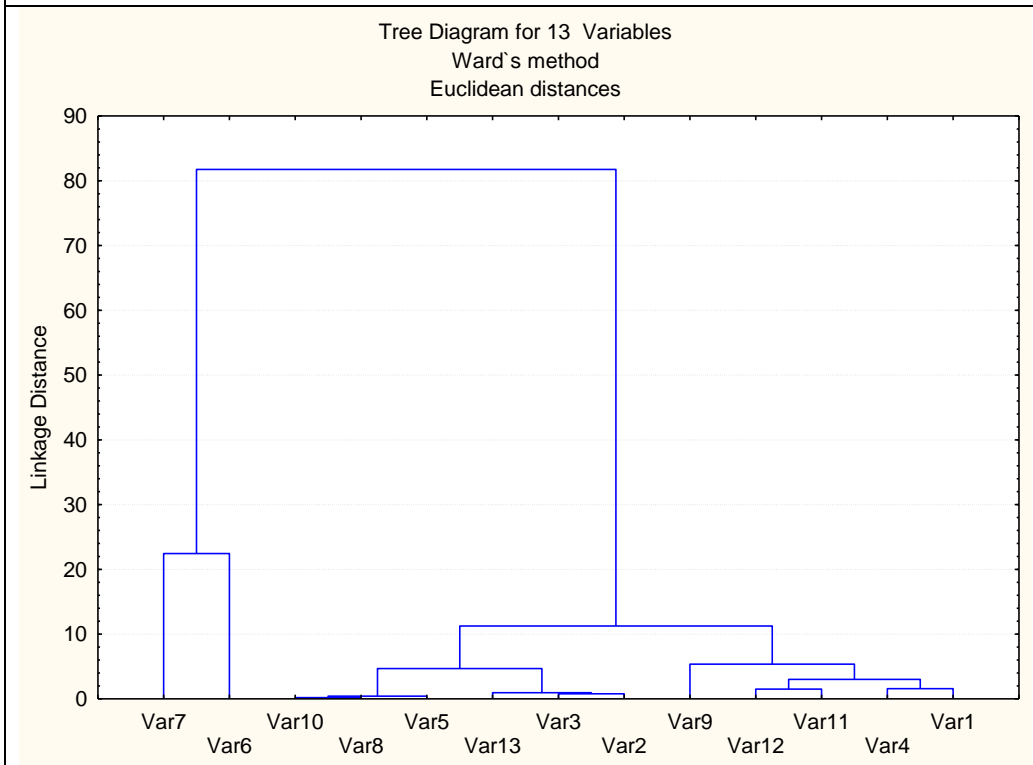
Номер групи	c^*		Природний поділ
	0,858	0,723	
1	K1 , K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K10, K12, K13	K1 , K2, K3, K4, K7, K8	K4 , K8, K10
2	K9 , K11	K5 , K6, K9, K10, K11, K12, K13	K13 , K1
3			K2 , K5
4			K12 , K6, K7
5			K3
6			K11
7			K9

При застосованих критеріях c^* отримано по дві групи діагностичних змінних, в яких поділ є незадовільним з точки зору формування малої кількості груп. В третьому випадку цей недолік усунутий власне самою методикою поділу на групи і саме цей поділ буде використано в подальшому аналізі. В ньому центральні змінні представляють коефіцієнти ліквідності, фінансової незалежності, оборотності, а також усі додаткові коефіцієнти. При цьому показники рентабельності відіграють допоміжну роль.

Наступними є методи ієрархічної процедури агломерації – алгоритм одиничного зв'язку, алгоритм Уорда, центроїдний алгоритм [57,81,92,138,155,156,163]. На початковому етапі здійснено ієрархічне групування змінних, в результаті чого сформовано дендрограму, представлену на рис. 2.6. Для практичної реалізації процедури агломерації використано середовище Statistica 8.0.

Алгоритм
одиночного
зв'язку

Алгоритм
Уорда

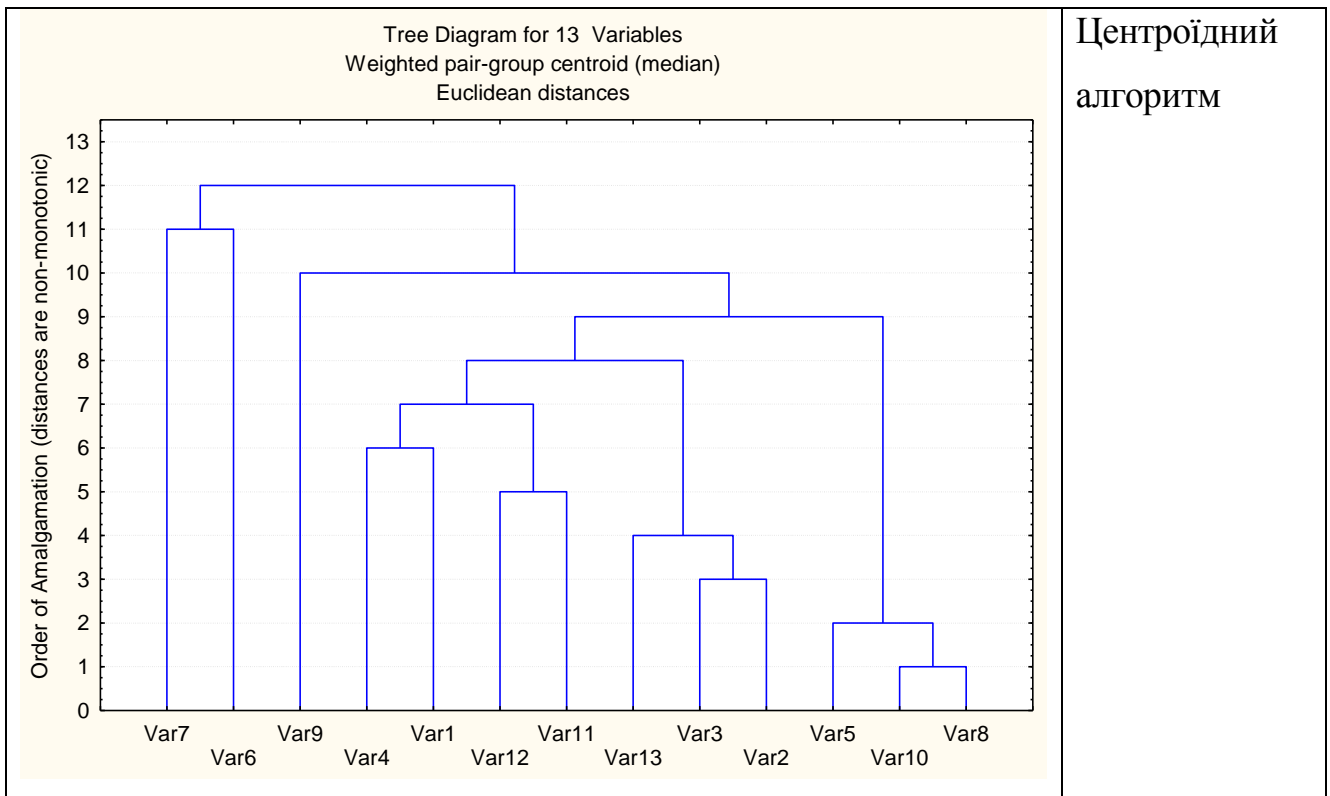

Рис. 2.6. Побудова дендрограми змінних методами агломерації

Відстані між змінними на кожному з кроків агломерації наведено в табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Відстані між змінними сукупності

Крок агломерації	Алгоритм одиничного звязку	Алгоритм Уорда	Центроїдний алгоритм
1	0,196	0,196	0,196
2	0,318	0,419	0,314
3	0,801	0,801	0,801
4	0,817	0,956	0,717
5	1,524	1,524	1,524
6	1,583	1,583	1,583
7	1,627	3,012	1,506
8	1,741	4,685	1,392
9	2,038	5,362	2,126
10	3,671	11,253	4,398
11	22,437	22,437	22,437
12	27,794	81,759	23,786

Візуальне представлення поділу змінних (рис. 2.6), а також аналіз відстаней між ними дозволили виділити їх чотири групи, представлені в табл. 2.12.

Таблиця 2.12

Сукупність діагностичних змінних, відібрана методом агломерації

Номер групи	Алгоритм одиночного зв'язку	Алгоритм Уорда	Центроїдний алгоритм
1	K5 , K8, K10	K5 , K8, K10	K5 , K8, K10
2	K2 , K3, K13	K2 , K3, K13	K2 , K3, K13
3	K1 , K4, K9, K11, K12	K1 , K4, K9, K11, K12	K1 , K4, K9, K11, K12
4	K6 , K7	K6 , K7	K6 , K7

Діагностичні змінні, отримані усіма трьома методами, репрезентують групи коефіцієнтів рентабельності і ліквідності. Своїх представників серед центральних змінних не мають індикатори фінансової незалежності, оборотності, а також додаткові коефіцієнти.

Нарешті підбір змінних здійснено за допомогою факторного аналізу. Одним з різновидів факторного аналізу є метод головних компонент, який базується на припущенні, що досліджувані узагальнені фактори незалежні між собою [92,168]. Отже, проведення факторного аналізу системи показників на основі методу головних компонент полягає у виконанні таких кроків:

1. Формування інформаційної бази показників за групами.
2. Обчислення кореляційних матриць показників.
3. Розрахунок факторних навантажень та виокремлення головних компонент (факторів).
4. Власне підбір змінних.

Для визначення кореляційних матриць та проведення подальших розрахунків використано середовище Statistica 8.0. Для точного визначення кількості головних компонент використано правило Кайзера, згідно якого

дисперсії факторів більші одиниці, а повнота факторизації не менша 70% [92].

Для розрахунку факторних навантажень та виокремлення головних компонент використано процедуру варімакс нормалізовану та центроїдний метод.

Для візуального представлення головних компонент використано графічний критерій „кам’янистий обвал”, в якому кількість власних чисел кореляційної матриці (дисперсій факторів) відображено на осі абсцис, а їх значення – на осі ординат (рис. 2.7).

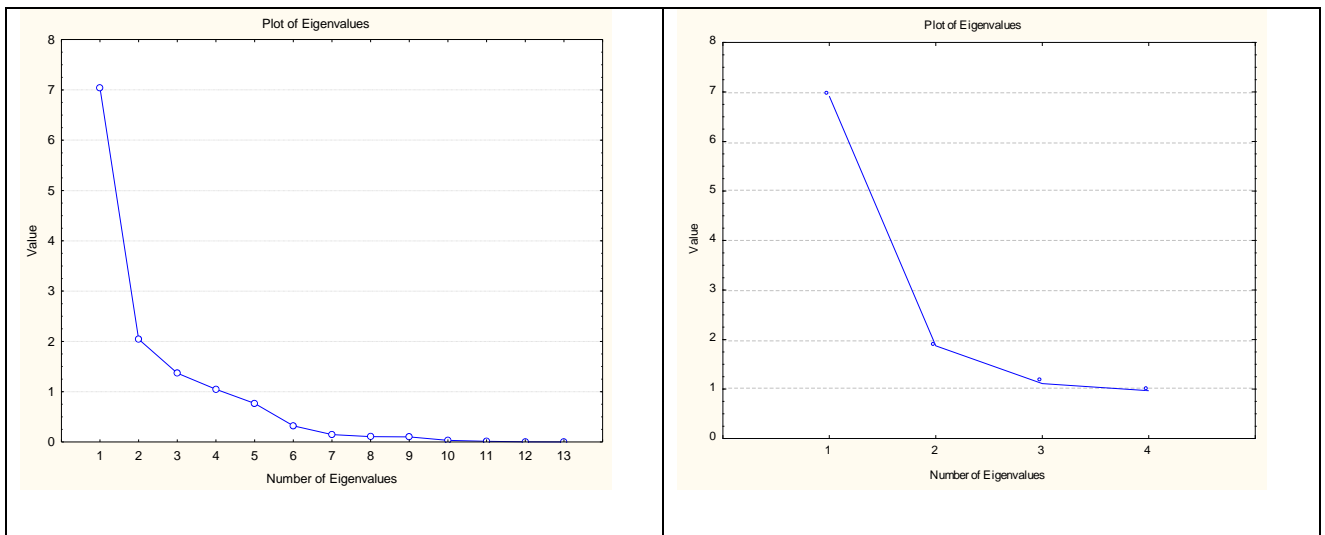

Рис. 2.7. Значення власних чисел кореляційних матриць, обчислених методами варімакс нормалізований (рис. зліва) та центроїдним (рис. справа)

Як видно з рис. 2.7 значення дисперсій факторів стрімко зменшуються і лише чотири дисперсії, обчислені першим, та три, обчислені другим методом, перевищують одиницю. Значення дисперсій головних компонент, а також внесок кожної з них в сумарну варіацію множини змінних, наведено в табл. 2.13.

Отримані результати показують, що внесок кожної головної компоненти в сумарну дисперсію множини змінних, обчислених методом варімакс нормалізований становить 7,042 %, 2,044 %, 1,367 % та 1,048 % відповідно. Разом усі компоненти пояснюють 88,469 % сумарної варіації, що свідчить про високий ступінь факторизації побудованої моделі головних компонент. До аналогічних

висновків щодо адекватності побудованої моделі центроїдним методом можна прийти, проаналізувавши дані табл. 2.13, проте в даному випадку кількість головних компонент рівна трьом, а сумарна варіація становить 83,588 %.

Таблиця 2.13

Результати факторного аналізу

Номер групи	Метод головних компонент варімакс нормалізований			Метод головних компонент центроїдний		
	Дисперсія	Частка головної компоненти в сумарній варіації	Загальний внесок головних компонент у сумарну варіацію змінних	Дисперсія	Частка головної компоненти в сумарній варіації	Загальний внесок головних компонент у сумарну варіацію змінних
1	7,042	54,166	54,166	6,917	53,205	53,205
2	2,044	15,727	69,892	1,872	14,402	67,607
3	1,367	10,518	80,411	1,111	8,544	76,151
4	1,048	8,059	88,469	0,967	7,437	83,588

Оцінка величини факторних навантажень дала можливість визначити групи змінних, пов'язаних з вибраними факторами, тобто найбільш корельованих змінних з головними компонентами. Результати відображено в табл. 2.14.

Таблиця 2.14

Сукупність діагностичних змінних, відібрана методом головних компонент

Номер групи	Метод головних компонент варімакс нормалізований	Метод головних компонент центроїдний
1	K13 , K5, K8, K10, K6, K7	K8 , K7, K10, K6, K5, K13, K4, K2
2	K2 , K1, K4	K9 , K12, K11, K3, K1
3	K11 , K3	-
4	K9	-
5	K12	-

Попри різний склад груп, в даному випадку діагностичними змінними є коефіцієнти груп ліквідності, оборотності, а також додаткові. Це підтверджує їх

важливість до дослідження фінансово-економічного стану суб'єктів господарювання.

Остаточо для подальшого аналізу були використані характеристики, вибрані за допомогою методу Хельвіга ($r^* = 0,377$), дендритним методом на основі природного поділу, методом Уорда і методом головних компонент варімакс нормалізований. На наступному етапі здійснено нормалізацію показників з метою унеможливлення їх агрегації. Пізніше для кожної групи змінних визначено агрегований показник стану галузей, який слугував для класифікації секторів.

Агрегація проведена за допомогою формули $z_i = \sum_{k=1}^K \alpha_k z_{ik}$, ($i = 1, 2, \dots, N$), де z_{ik} –

нормалізовані значення показників, $\alpha_k = \frac{\sum_{i=1}^K |r_{ki}|}{\sum_{k=1}^K \sum_{i=1}^K |r_{ki}|}$, ($k, i = 1, 2, \dots, K$) – їх вага.

Для здійснення порівняльного аналізу з уже діючою методикою нами обчислено агреговану оцінку кредитоспроможності підприємства дискримінантним методом [145,164]. В результаті отримано комплексні характеристики галузей згідно їх видів економічної діяльності за допомогою п'яти методів (табл. 2.15). В табл. 2.15 вказано значення агрегованої оцінки, а в дужках місце галузі. Причому для дискримінантної функції визначено клас боржника (згідно [145] від 1 до 9).

Серед отриманих класифікацій здійснено вибір найкращої, беручи до уваги критерій максимального значення коефіцієнта варіації, а також найвищий рівень відповідності з результатами решти класифікацій. Перший критерій гарантує відповідно високу диференціацію агрегованого показника і в результаті менший рівень ймовірності похибки отриманих рейтингів. Другий критерій дає можливість вказати на рейтинг, найбільш схожий з рештою рейтингів. Для цього

використано коефіцієнт кореляції Пірсона та коефіцієнт кореляції рейтингу Спірмана між класифікаціями. Їх оцінки представлено в табл. 2.16.

Таблиця 2.15

Комплексна характеристика галузей згідно їх видів економічної діяльності

Вид економічної діяльності	Код згідно КВЕД	Дискримінантна функція	Метод Хельвіга	Метод дендритів	Кластеризація	Факторизація
Сільське, лісове та рибне господарство	A	0,094(1)	0,037(9)	0,028(1)	0,100(3)	0,021(8)
Промисловість	B+C+ +D+E	0,019(1)	0,011(4)	0,043(7)	0,120(9)	0,014(6)
Будівництво	F	0,002(4)	0,088(15)	0,041(4)	0,074(2)	0,062(14)
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	0,021(1)	0,014(5)	0,046(10)	0,060(1)	0,004(3)
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	H	0,023(1)	0,007(2)	0,044(9)	0,138(12)	0,000(1)
Тимчасове розміщування й організація харчування	I	0,027(8)	0,061(13)	0,044(8)	0,116(8)	0,040(13)
Інформація та телекомунікації	J	0,041(1)	0,026(6)	0,053(15)	0,123(10)	0,013(5)
Фінансова та страхова діяльність	K	0,012(2)	0,009(3)	0,035(2)	0,151(13)	0,007(4)
Операції з нерухомим майном	L	0,034(9)	0,038(10)	0,043(6)	0,113(7)	0,027(10)
Професійна, наукова та технічна діяльність	M	0,002(4)	0,084(14)	0,036(3)	0,108(5)	0,063(15)
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	N	0,031(1)	0,003(1)	0,047(12)	0,158(15)	0,003(2)
Освіта	P	0,050(1)	0,029(7)	0,048(14)	0,153(14)	0,015(7)
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	Q	0,004(4)	0,031(8)	0,048(13)	0,123(11)	0,022(9)
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	R	0,124(9)	0,050(12)	0,046(11)	0,112(6)	0,030(12)
Надання інших видів послуг	S	0,003(6)	0,040(11)	0,043(5)	0,107(4)	0,029(11)

Таблиця 2.16

Значення коефіцієнтів кореляції Пірсона та кореляції рейтингу Спірмана

Модель/ метод	Коефіцієнт Пірсона					Коефіцієнт Спірмана				
	Дискр иміна нтна функц ія	Мето д Хельв іга	Мето д дендр итів	Класт ериза ція	Факто ризаці я	Дискр иміна нтна функц ія	Мето д Хельв іга	Мето д дендр итів	Класт ериза ція	Факто ризаці я
Дискрим інантна функція	1,000	0,641	0,246	0,127	0,596	1,000	0,682	0,129	0,295	0,703
Метод Хельвіга	0,641	1,000	0,074	0,351	0,987	0,682	1,000	0,329	0,636	0,971
Метод дендриті в	0,246	0,074	1,000	0,169	0,145	0,129	0,329	1,000	0,479	0,346
Кластери зація	0,127	0,351	0,169	1,000	0,363	0,295	0,636	0,479	1,000	0,518
Фактори зація	0,596	0,987	0,145	0,363	1,000	0,703	0,971	0,346	0,518	1,000

Беручи до уваги рівні коефіцієнта кореляції, найбільшу сумісність представляють класифікації для моделі, отриманої методом факторного аналізу, у зв'язку з чим ця модель пропонується як альтернатива для досліджень такого роду. Варто зауважити, що доцільність застосування власне такого типу моделі підтверджена й розрахунком коефіцієнта кореляції Пірсона для показників кількості наданих кредитів за галузями та їх агрегованого показника за фінансово-економічним станом. В табл. 2.17 наведено результати цієї оцінки.

Таблиця 2.17

Значення коефіцієнтів кореляції Пірсона для показників кількості наданих кредитів за галузями та їх агрегованої оцінки

Дискримінантна функція	Метод Хельвіга	Метод дендритів	Кластериза ція	Факториза ція
0,183	0,230	0,067	0,408	0,580

Отже, судячи з аналізу моделі, побудованої методами факторного аналізу, в найкращому фінансово-економічному стані за період дослідження знаходилися професійна, наукова та технічна діяльність, будівельна галузь, готельно-ресторанний бізнес, розважально-відпочинковий комплекс та спорт. Найменші значення рейтингу присвоєно фінансовій та страховій діяльності, торгівлі та ремонту, діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, транспорту.

Як видно, маємо протилежну ситуацію: в Україні кредитуються фінансово нестійкі сектори економіки – фінансовий та торгівля, а потенційно стійкі галузі практично не беруть участі в алокації кредитних ресурсів банківської системи.

Таким чином, запропоновано методичний підхід до оптимізації сукупності показників оцінки кредитоспроможності вітчизняних підприємств, який може застосовуватися банківською системою з метою визначення ефективності алокації її кредитних ресурсів за секторами національної економіки.

Висновки до розділу II

1. В сучасних умовах рівень розвитку банківської системи України, характер та ефективність грошово-кредитної політики і фінансової політики великою мірою визначають реальні можливості української економіки при вирішенні питань стійкого і довготривалого розвитку країни, підвищення конкурентоспроможності, участі країни в світових інтеграційних процесах. Тому важливою проблемою є оцінка ефективності банківської системи з метою розробки в подальшому основних стратегічних напрямків її розвитку.

2. Аналіз літературних джерел, які стосуються оцінки фінансової стійкості банківської системи, показав, що методи та прийоми такої оцінки постійно

змінюються і вдосконалюються, оскільки можуть змінюватися цілі моніторингу, розширюватися перелік підходів, а також сфера їх застосування. У вітчизняній банківській практиці застосовують різноманітні методи оцінки діяльності комерційних банків – залежно від мети, яку ставлять перед собою дослідники, при цьому єдиної універсальної методики немає, оскільки усі банки різняться за функціональним призначенням, за комплексом виконуваних операцій та послуг, за складом клієнтів, а також залежно від типу здійснюваної політики на фінансовому ринку.

3. Оскільки важливим є визнання оцінки фінансової стійкості банківської системи міжнародними організаціями, то в роботі запропоновано в якості системи індикаторів фінансової стійкості використовувати «індикатори фінансової стійкості», розроблені МВФ. При цьому зазначено, що рекомендований МВФ перелік індикаторів фінансової стійкості достатньо повно характеризує діяльність банківської системи з точки зору її макроекономічної ефективності.

4. Для інтегрованої оцінки фінансової стійкості банківської системи в роботі запропоновано використовувати методику, що базується на обчисленні таксономічного показника розвитку. Обчислена величина інтегрованої оцінки знаходиться приблизно в середині діапазону таксономічного показника розвитку, що свідчить, на жаль, про невисокий рівень фінансової стійкості банківської системи України, основною проблемою якої на сьогодні є низька капіталізація. Останнє призводить до зниження ролі банків як активних інвесторів та кредиторів реального сектору економіки. Дефіцит довгих ресурсів також викликає дисбаланс у моделі залучення і розміщення коштів банків.

5. Встановлено, що для оцінки та подальшого прогнозування фінансової стійкості банківської системи необхідно здійснювати аналіз основних чинників її розвитку. При цьому цільова функція системи являє собою ознаку, за якою визначається оцінка відповідності функціонування системи поставленій меті та

оцінка варіантів розвитку системи. Причому показники (цільові орієнтири системи) використовуються не тільки для того, щоб задовольнити вимоги банківської системи, а також і вимоги, які висувають споживачі банківських продуктів.

6. Проведений аналіз підходів до класифікації чинників фінансової стійкості банківської системи показав, що їх компіляція здійснюється переважно у відповідності до мети дослідження. Тому, зважаючи на основоположні функції та цілі банківської системи України, здійснено аналіз чинників фінансової стійкості таким чином, щоб виявити специфічні (країнні) ІФС, які є важливими в управлінні банківською системою України, і в той же час, визнаються міжнародними організаціями як необхідні критерії для аналізу фінансового сектора національної економіки. З цією метою запропоновано відповідну методику оцінки чинників фінансової стійкості банківської системи України.

7. Реалізація запропонованої методики здійснена на статистичних даних ІФС банківської системи України. В результаті встановлено, що до найбільш значущих чинників віднесено показники: співвідношення капіталу до активів, співвідношення кредитів за секторами економіки та географічним розподілом до сукупних валових кредитів, співвідношення великих відкритих позицій до капіталу, співвідношення непроцентних витрат до валового доходу. Тобто можна стверджувати, що найбільш важливими для забезпечення фінансової стійкості банківської системи України є: капіталізація, низький рівень якої на сьогодні є основною проблемою банківського сектору; галузева та регіональна (географічна) алокація кредитних ресурсів банківської системи; диверсифікація видів банківської діяльності з метою забезпечення її фінансової безпеки, а, отже, й фінансового суверенітету національної економіки.

8. В сучасних умовах можливість банківської системи забезпечувати зростання всіх інших секторів національної економіки залежить від наявності

наукового підходу до алокації її кредитних ресурсів. Оскільки одним з ключових чинників фінансової стійкості банківської системи України є рівень співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів банків. Тому вкрай важливим для національної економіки в цілому і її банківської системи зокрема є визначення такого поняття, як “ефективна алокація кредитних ресурсів банківського сектора економіки”, оскільки саме він є кровоносною системою економіки. Запропоновано під ефективною алокацією кредитних ресурсів банківської системи розуміти забезпечення такого її розвитку, фінансових відносин і процесів у ній, за яких створюються необхідні умови для ефективного використання консолідованих фінансових ресурсів згідно стратегії розвитку національної економіки і банківського сектора.

9. Встановлено, що, виходячи з актуальності питання забезпечення ефективної алокації кредитних ресурсів банківської системи важливим аспектом є вибір методики оцінки кредитоспроможності підприємства – суб’єкта господарювання, формування і подальша оптимізація сукупності показників, на основі яких визначається якість фінансового стану таких суб’єктів господарювання. На сьогоднішній день в банках України застосовується вельми широкий спектр методик визначення кредитоспроможності позичальника. Особливістю використовуваних методик визначення кредитоспроможності позичальника є те, що вони відрізняються одна від одної кількістю показників, які є складовими загального рейтингу позичальника, а також окремими підходами до індикативних характеристик та пріоритетністю кожної з них. Якби склад показників залишався універсальним для всіх банків та країн, то можна було б обмінюватися статистикою та систематизувати інформацію у глобальному масштабі. Проте наявні реалії засвідчують відсутність такої єдності серед різних країн, банків та науковців у виборі системи показників.

10. Базовим принципом оптимізації складу фінансових показників є уникнення дублювання інформації з певного аспекту фінансового стану. Як

правило, з метою виявлення залежності між показниками проводиться їх кореляційно-регресійний аналіз за допомогою інструментарію економетричного моделювання. В дослідженні запропоновано доповнити здійснюваний економетричний аналіз сукупності показників наступними методами: Хельвіга, дендритним, кластеризації та головних компонент. Порівняльна характеристика останніх між собою, а також з дискримінантним методом дозволила оптимізувати сукупність аналізованих показників, що, в свою чергу, забезпечило формування всебічного уявлення про фінансово-економічний стан клієнта банку за різними параметрами, які характеризують його діяльність (ліквідність, фінансова стійкість, ділова активність, рентабельність, інші додаткові характеристики). Таким чином, запропоновано методичний підхід до оптимізації сукупності показників оцінки кредитоспроможності вітчизняних підприємств, який може застосовуватися банківською системою з метою підвищення ефективності алокації її кредитних ресурсів за секторами національної економіки.

Основні результати розділу 2 опубліковані у наукових працях автора [22, 24-25, 27-29, 32, 179].

РОЗДІЛ III. ФОРМУВАННЯ І ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЙ УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКОЮ СИСТЕМОЮ В УМОВАХ КРИЗИ

3.1. Когнітивна модель розвитку банківської системи України

Банківська система є однією з невід’ємних складових механізму сучасної ринкової економіки держави. Перебуваючи в центрі економічного життя, обслуговуючи інтереси виробників, банки опосередковують зв’язки між промисловістю й торгівлею, сільським господарством і населенням. Банки є атрибутом не окремо взятого економічного регіону, або якої-небудь однієї країни, це – планетарний об’єкт, що володіє колосальною фінансовою міццю, значним грошовим капіталом.

Складність аналізу процесів і прийняття управлінських рішень в банківській системі зумовлена низкою особливостей:

- багатоаспектністю процесів та їх взаємозв’язком, через що неможливим є викремлення якогось одного з них – всі явища, що відбуваються в банківській системі, повинні розглядатися в сукупності;

- відсутністю достатньої кількісної інформації про динаміку процесів, що змушує переходити до їх якісного аналізу. Зрештою це характерно для будь-яких економічних систем;

- динамічним характером процесів.

Власне перелічені особливості і формують так звані слабоструктуровані системи [7,41,111,139], до дослідження яких на даний час застосовується когнітивний аналіз і розробляються на його основі когнітивні технології, що є сучасними технологіями системного аналізу. Когнітивний аналіз є достатньо універсальним науковим інструментарієм дослідження поведінки складних систем.

Сучасний етап в розвитку когнітивної проблематики полягає у вивченні когнітивно-комунікативних стратегій сучасної науки з позицій синергетичної парадигми, індивідуалізації поняття когнітивних стратегій в контексті переходу від розуміння когнітивної стратегії як абстрактної форми активності певного суб'єкта/об'єкта в наукових дослідженнях до виявлення особистісних когнітивних стратегій як характеристики суб'єктивного досвіду [148].

При цьому когнітивні дослідження в економіці базуються на графічному і теоретико-множинному описі систем за допомогою когнітивної структуризації знань про досліджуваний об'єкт (банківська система) і його зовнішнє середовище, причому, що дуже важливо, об'єкт і зовнішнє середовище мають нечітке розмежування. Метою такої структуризації є формування і уточнення гіпотези про функціонування досліджуваного об'єкту, що розглядається як складна система, яка складається з окремих, але взаємозв'язаних між собою елементів і підсистем і у виявленні найістотніших (базисних) чинників, що характеризують границю взаємодії об'єкту із зовнішнім середовищем, а також встановлення якісних (причинно-наслідкових) зв'язків між ними, тобто який взаємовплив мають чинники один на одного в ході їх зміни [55]. Результатом структуризації таких взаємозв'язків є побудова когнітивної карти і когнітивної моделі.

Когнітивна модель – це метафора, яка базується на спостереженнях і висновках, зроблених на основі цих спостережень. Її задача – забезпечити репрезентацію характеру спостережуваного явища, зробити прогноз при розвитку гіпотез, використовувати побудовані моделі для розробки механізмів прийняття управлінських рішень [1].

Використання когнітивних технологій при розробці моделей розвитку соціально-економічних систем призвело до того, що вони видозмінилися в порівнянні з когнітивними технологіями в психології. З'явилася нова наука, когнітологія, присвячена проблемам структуризації інформації про соціально-економічні системи. В результаті когнітивної структуризації відбувається

розробка неформального опису знань про наочну область, яку можна проілюструвати у вигляді схеми, графа, матриці, таблиці, тексту. Схеми причинно-наслідкових зв'язків при цьому називають *когнітивними картами*.

Поняття когнітивної карти або карти пізнання є базовим в когнітивному аналізі і моделюванні складних ситуацій. На даний час поширені наступні методи побудови когнітивних карт (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Методи побудови когнітивних карт [1,54-55,88,180]

Метод		Перевага	Недоліки
Індивідуальні спостереження, які здійснюються особою, що приймає рішення (ОПР)		швидкість побудови когнітивної карти	адекватність когнітивної карти залежить від кваліфікації ОПР, її знання і вміння відчувати характер відносин між концептами
Експертні методи	Індивідуальні	дозволяє використовувати дані, використовувані самою ОПР	тривалий в часі, а також трудомісткий процес
	Групові	можливість агрегувати індивідуальні думки і базуватись на великому діапазоні оцінок	
Вибіркові спостереження		метод може бути використаний для побудови порівняльних когнітивних карт, крім того, досліднику трапляється нагода вести активний діалог з джерелами інформації	

При побудові когнітивних карт можна застосовувати також поєднання перерахованих методів.

Когнітивна карта – це знаковий орієнтований граф (орграф) [88]:

$$G = \langle V, E \rangle \quad (3.1)$$

де $V_i, i = \overline{1, k}$ – вершини (концепти) – елементи досліджуваної системи, що відповідають базисним чинникам ситуації, в термінах яких описуються процеси в ситуаціях; $E_i, i = \overline{1, k}$ – дуги, що відображають взаємозв'язок між чинниками V_i і визначаються шляхом дослідження причинно-наслідкових ланцюгів, що описують впливи кожного з чинників на інші.

Вплив чинників V_i може бути позитивним, коли збільшення (зменшення) одного чинника призводить до збільшення (зменшення) іншого, і негативним, коли збільшення (зменшення) одного чинника призводить до зменшення (збільшення) іншого, або ж бути відсутнім (тобто рівним 0).

Когнітивну карту, окрім графічного представлення, можна також зобразити матрицею інциденцій A_G , відношення a_{ij} в якій може мати знак «+1», «-1» або «0»:

$$A_G = (a_{ij})_{k \times k}, \quad a_{ij} = \begin{cases} 1, & \text{якщо } V_i \text{ впливає на } V_j, \\ 0, & \text{якщо } V_i \text{ не впливає на } V_j. \end{cases} \quad (3.2)$$

Когнітивна карта відображає лише наявність впливу чинників один на одного. В ній не відображається ні детальний характер цих впливів, ні динаміка зміни впливів залежно від зміни ситуації, ні тимчасові зміни самих чинників [180].

Врахування такого роду обставин вимагає переходу на наступний рівень представлення інформації, відображеної в когнітивній карті, до необхідності побудови когнітивної моделі. На цьому рівні кожен зв'язок між чинниками когнітивної карти розкривається до відповідного рівняння, який може містити як кількісні, так і якісні змінні. При цьому кількісні значення змінних, входять в модель природним чином у вигляді їх чисельних оцінок. Кожній же якісній змінній ставиться у відповідність сукупність лінгвістичних змінних, що

відображають різні стани цієї змінної, а кожній лінгвістичній змінній відповідає певний числовий еквівалент в шкалі $[0; 10]$. У міру накопичення знань про процеси, що відбуваються в досліджуваній ситуації, стає можливим більш детально розкривати характер зв'язків між чинниками, тобто будувати когнітивні моделі різних типів.

Когнітивна модель (векторний функціональний граф) – це кортеж [88]:

$$\Phi = \langle G, X, F \rangle \quad (3.3)$$

де - $G = \langle V, E \rangle$ – оргграф; X – множина параметрів вершин V ;

- $X = \{X^{(V_i)}\}$, $i = \overline{1, k}$, $X^{(V_i)} = \{x_g^{(i)}\}$, $g = \overline{1, n_i}$, тобто кожній вершині ставиться у відповідність вектор незалежних один від одного параметрів $X^{(V_i)}$ (або $x_g^{(i)} = x_i$ якщо $g = 1$); $X : V \rightarrow R$, де R – множина дійсних чисел;

- $F = F(X, E) = f(x_i, x_j, e_{ij})$ – функціонал перетворення дуг, що ставить у відповідність кожній дузі або знак («+», «-»), або ваговий коефіцієнт ω_{ij} , або функцію $f(x_i, x_j, e_{ij}) = f_{ij}$.

Залежно від $F(X, E)$ вводиться розширене поняття оргграфа:

- *знаковий оргграф* (або когнітивна карта) – це Φ -граф, в якому:

$$F(X, E) = \begin{cases} +1, \text{ якщо ріст (зниження) } x_i \text{ веде до росту (зниження) } x_j \\ -1, \text{ якщо ріст (зниження) } x_i \text{ веде до зниження(росту) } x_j \end{cases}, \quad i, j = \overline{1, k} \quad (3.4)$$

- *зважений знаковий оргграф* – це Φ -граф, в якому:

$$F(X, E) = \begin{cases} +\omega_{ij}, \text{ якщо ріст (зниження) } x_i \text{ веде до росту (зниження) } x_j \\ -\omega_{ij}, \text{ якщо ріст (зниження) } x_i \text{ веде до зниження(росту) } x_j \end{cases}, \quad i, j = \overline{1, k} \quad (3.5)$$

де ω_{ij} – ваговий коефіцієнт, $\omega_{ij} \in W$, W – множина всіх дуг $W : E \times X \rightarrow R$.

Оцінка ω_{ij} може визначатися одним числом або бути інтервальною.

- *простий функціональний граф* – це Φ -граф, в якому:

$$F = F(X, E) = f(x_i, x_j, e_{ij}) = f_{ij}$$

$$F(X, E) = \begin{cases} + f_{ij}, & \text{якщо ріст (зниження) } x_i \text{ веде до росту (зниження) } x_j \\ - f_{ij}, & \text{якщо ріст (зниження) } x_i \text{ веде до зниження(росту) } x_j \end{cases}, \quad i, j = \overline{1, k}$$

(3.6)

де f_{ij} – це функціональна залежність параметрів вершин, яка ставиться у відповідність кожній дузі. Залежність f_{ij} може бути не тільки функціональною, але й стохастичною η_{ij} , поданою у вигляді рівнянь регресії.

Структура когнітивного підходу відповідає всім загальним вимогам, що висуваються до такого роду аналізу, в неї зручно вбудовувати специфічні і нові методи (методи когнітивного аналізу; методи аналізу зв'язності, стійкості систем, представлених когнітивними картами, моделями, а також стратегічний аналіз динаміки поведінки досліджуваного об'єкту), які використовуються в моделюванні таких складних соціально-економічних систем як банківська.

Когнітивне моделювання включає наступні етапи [63]:

1. Аналіз ситуації (ідентифікація проблеми):

- формулювання задачі і мети дослідження;
- вивчення поточної ситуації з позицій поставленої мети;
- збір, систематизація, аналіз існуючої статистичної і якісної інформації по проблемі дослідження;
- виділення базових характеристик і ознак ситуації, виявлення взаємозв'язків між ними; визначення впливу основних законів розвитку досліджуваної ситуації, що дозволить виділити об'єктивну залежність і тенденції в процесах, що відбуваються в ситуації;
- визначення для ситуації вимог, умов, обмежень;

- виділення базових соціально-економічних суб'єктів, пов'язаних з ситуацією, визначення їх інтересів для прогнозування можливих змін в розвитку ситуації, виділення чинників, на які можуть впливати суб'єкти ситуації;

- визначення шляхів, механізмів дії, реалізації інтересів основних суб'єктів, що дозволить визначити стратегії поведінки і запобігання небажаних наслідків розвитку ситуації;

2. Побудова когнітивної моделі проблемної ситуації:

- виділення чинників, що характеризують проблемну ситуацію: (виділення базисних чинників, що описують суть проблеми; виділення в сукупності базисних чинників цільових чинників; виділення в сукупності базисних чинників керуючих, які будуть можливими важелями впливу на ситуацію; визначення чинників-індикаторів, процесів, що відображають і пояснюють розвиток ситуації і їх вплив на різні сфери);

- побудова когнітивної карти ситуації;

- визначення зв'язків між чинниками: (визначення напряму взаємозв'язків між чинниками та ступеня їх впливу);

- уточнення цільових чинників;

- складання когнітивної моделі ситуації;

- перевірка моделі на адекватність (модель вважається адекватною реальній ситуації, якщо в модельних процесах не порушується жоден з ланцюгів базисних знань; повнота перевірки моделі на адекватність залежить від повноти базисних знань, яка визначається як відношення числа станів ситуації, відображених в базисних знаннях, до повного числа станів ситуації);

3. Когнітивний аналіз:

- побудова стратегій розвитку ситуації.

Когнітивне моделювання базується на підході, в рамках якого досліджують сукупність тенденцій, що характеризують ситуацію в даний момент часу: бажані цілі розвитку; комплекс заходів, що впливають на розвиток ситуації; систему

дослідження параметрів (чинників), що ілюструють поведінку процесів, при встановлених початкових тенденціях [2].

При розгляді процесів в ситуації необхідно визначити мету управління і керуючі впливи, що приводять до заданої мети. Залежно від початкової ситуації можливі різні постановки задачі про досягнення мети шляхом вибору тих або інших керуючих впливів, можуть бути короткочасними (імпульсними) або тривалими (неперервними), тобто такими, що діють практично до досягнення мети. Можливе і одночасне використання імпульсних і неперервних керуючих впливів.

Вектор керуючих впливів утворює сукупність чинників, на кожен з яких подається керуючий імпульс заданої величини. Керований розвиток є варіантом розвитку об'єкту управління з урахуванням керуючих впливів у напрямі заданої мети [2].

При аналізі конкретної ситуації зазвичай припускають, які зміни базисних чинників є бажаними.

Чинники, що представляють найбільший інтерес – це цільові (вихідні) чинники когнітивної моделі. Задача прийняття рішень щодо управління процесами в такій ситуації полягає в тому, щоб забезпечити бажані зміни цільових чинників, це і є метою управління.

Мета вважається коректно заданою, якщо бажані зміни одних цільових чинників не призводять до небажаних змін інших цільових чинників. В початковій множині базисних чинників виділяється сукупність так званих керуючих (вхідних) чинників, через які подаються керуючі впливи на модель. Вхідними даними для когнітивної моделі є базисні чинники, тенденції їх зміни і ступінь взаємного впливу чинників один на одного, одержані в ході збору і обробки інформації.

Когнітивний аналіз проводиться поетапно [1,54-55,180]:

1. Визначення початкових тенденцій, що характеризують розвиток ситуації на даному етапі. Це необхідно для забезпечення адекватності стратегії реальній ситуації, що посилює довіру до отриманих на основі моделювання результатів.

2. Задання цільових бажаних напрямів (збільшення, зменшення) і ступеня зміни тенденцій процесів в ситуації.

3. Вибір комплексу заходів (сукупності керуючих впливів), визначення їх ступеня і напряму впливу на ситуацію.

4. Вибір спостережуваних чинників (індикаторів), що характеризують розвиток і відповідність ситуації бажаному результату.

Таким чином, використання когнітивного моделювання є одним з варіантів використання системного підходу до розв'язку задач управління соціально-економічною (в тому числі й банківською) системою в нестабільному зовнішньому середовищі, оскільки когнітивний підхід володіє ефективними інструментами, які дозволяють:

- досліджувати проблеми розвитку системи, що характеризуються нечіткими чинниками і взаємозв'язками між ними;
- виявити приховані (латентні) взаємозв'язки між процесами, що відбуваються в даній системі і відповідно між виділеними на попередньому етапі ключовими проблемами її розвитку;
- структурувати і формалізувати знання про процеси і явища, що відбуваються в соціально-економічній системі і одержувати нові знання про можливі зміни в майбутньому;
- досліджувати тенденції, що склалися, в соціально-економічній системі;
- виявити сприятливі і несприятливі тенденції в зовнішньому середовищі для стійкого розвитку цієї системи;
- прогнозувати можливі напрями розвитку соціально-економічної системи;

- приймати управлінські рішення, які з можливих напрямів розвитку системи є перспективними з урахуванням виявлених тенденцій в зовнішньому середовищі;

- досліджувати напрями розвитку соціально-економічної системи і формувати на цій основі систему підтримки управлінських рішень.

Метод когнітивних карт є не тільки допоміжним засобом для з'ясування структури досліджуваної задачі, тобто визначення концептів (вершин карти, чинників), зв'язків між ними і характеру цих зв'язків, але і методом підтримки прийняття рішень.

Таким чином, когнітивний аналіз можна визначити як один з ефективних методів до дослідження розвитку банківської системи, в основі якого лежить побудова відповідної когнітивної моделі. Етапи когнітивного моделювання застосовні до етапів аналізу і управління банківською системою, що дає можливість використовувати моделі і методи когнітивного моделювання для розробки стратегій управління банківською системою.

Отже, реалізацію етапів когнітивного моделювання здійснимо на прикладі банківської системи України.

На першому етапі спочатку сформулюємо цілі дослідження. На нашу думку, когнітивна модель розвитку банківської системи України повинна формуватися як оптимальна система реалізації ключових цілей, покладених на неї, зокрема:

1. Забезпечувати трансформацію внутрішніх заощаджень в інвестиції з якнайменшими трансакційними витратами.
2. Сприяти ефективній аллокації ресурсів.
3. Надавати механізми для реалізації базових соціальних функцій держави.
4. Забезпечувати зміцнення фінансового суверенітету.

Далі виділено базові характеристики і ознаки банківської системи, які

дозволяють реалізувати сформульовані цілі. З цією метою для оцінки ступеня досягнення цілей систему індикаторів фінансової стійкості банків узгоджено відповідно до цілей банківської системи (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Узгодження індикаторів фінансової стійкості банківської системи у відповідності до цілей

Цілі	Індикатори фінансової стійкості
1. Забезпечення трансформації внутрішніх заощаджень в інвестиції	Співвідношення чистого доходу до середнього капіталу (рентабельність капіталу)
	Співвідношення чистого доходу до середніх сукупних активів (рентабельність активів)
	Спред між базовими ставками за кредитами та депозитами
2. Ефективної аллокації ресурсів	Співвідношення недіючих кредитів за мінусом резервів до капіталу
	Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів
	Співвідношення кредитів, наданих не фінансовим корпораціям, до сукупних валових кредитів
	Співвідношення кредитів, спрямованих у внутрішню економіку, до сукупних валових кредитів
	Співвідношення кредитів, спрямованих в інвестиційну діяльність нефінансових корпорацій, до сукупних кредитів, наданих нефінансовим корпораціям
3. Сприяння реалізації соціальних функцій держави	Співвідношення іпотечних кредитів до сукупних кредитів, наданих домогосподарствам
	Співвідношення кредитів, наданих домогосподарствам, до сукупних валових кредитів
4. Зміцнення фінансового суверенітету	Співвідношення капіталу до активів

Прод. табл. 3.2

Цілі	Індикатори фінансової стійкості
	Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу
	Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів
	Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань
	Співвідношення великих ризиків до капіталу

Індикатори, що характеризують трансформацію внутрішніх заощаджень в інвестиції і ефективність аллокації ресурсів, базуються на передумовах про необхідність кардинального зниження рівня зносу фондів і зростаючої ролі банківських кредитів у фінансуванні інвестиційних вкладень в основний капітал. Потреби в інвестиціях українських нефінансових корпорацій величезні і тільки зростатимуть у міру транснаціоналізації їх діяльності. Тому показники зростання банківських активів розраховані з врахуванням припущення про відсутність обмежень стосовно попиту на банківські послуги з одного боку і максимально можливу мобілізацію внутрішніх і зовнішніх ресурсів (за умови збереження фінансового суверенітету) – з іншого.

За окремими показниками важливо утримати їх поточний рівень. У випадку з організаційними і управлінськими витратами це пов'язано з тим, що в міру вдосконалення банківського нагляду процентні витрати і відрахування в резерви знижуватимуться (за рахунок зниження вартості фондів і норми резервування), а витрати на персонал і інформаційні технології – зростати.

Для низки показників оптимальною є стабілізація значень. Наприклад, частку недіючих кредитів, яка неминуче зростає в період швидкого зростання, необхідно стабілізувати на рівні, порівняно безпечному за умови, що «погані» кредити не будуть сконцентровані в невеликій кількості системоутворюючих банків (низький рівень їх чистої відкритої позиції).

Окремі індикатори в частині сприяння реалізації соціальних функцій

держави, зміцнення фінансового суверенітету повинні бути визначені на основі порівняння з іншими країнами. Досягнення їх оптимального рівня можливе за умов вирішення задач в частині трансформації внутрішніх заощаджень в інвестиції і ефективності аллокації ресурсів.

Далі на основі зібраної та систематизованої статистичної і якісної інформації по проблемі дослідження сформовано початкову сукупність даних для побудови когнітивної моделі банківської системи України (табл. Б.1 дод. Б).

Наступним етапом реалізації когнітивної моделі є ієрархізація чинників, що характеризують чинників, що характеризують банківську систему:

- *базисними* в моделі вважаються чинники, які описують фінансову стійкість банківської системи, тобто проаналізовані в розділі другому індикатори фінансової стійкості;

- *цільові* чинники – це ті фактори, що виділяють в сукупності базисних чинників керуючі впливи і які будуть можливими важелями впливу на розвиток банківської системи. В даному дослідженні цільові чинники відповідають поставленим вище ключовим цілям її розвитку;

- *чинником-індикатором* розвитку банківської системи України обрано інтегровану оцінку фінансової стійкості, тобто показник, який, на нашу думку, відображає процес і пояснює розвиток банківської системи та її вплив на різні сфери національної економіки.

Таким чином, між ІФС та її інтегрованою оцінкою «вписано» цілі розвитку банківської системи як керуючі впливи.

В результаті такої інтепретації сформовано когнітивну карту розвитку банківської системи України, яка відображає композицію чинників різного рівня ієрархії (рис. 3.1).

Наступним кроком є визначення зв'язків між обраними чинниками: в тому числі визначення напряму взаємозв'язків між чинниками та ступеня їх впливу. З цією метою в дослідженні побудовано простий функціональний граф виду (3.6), в

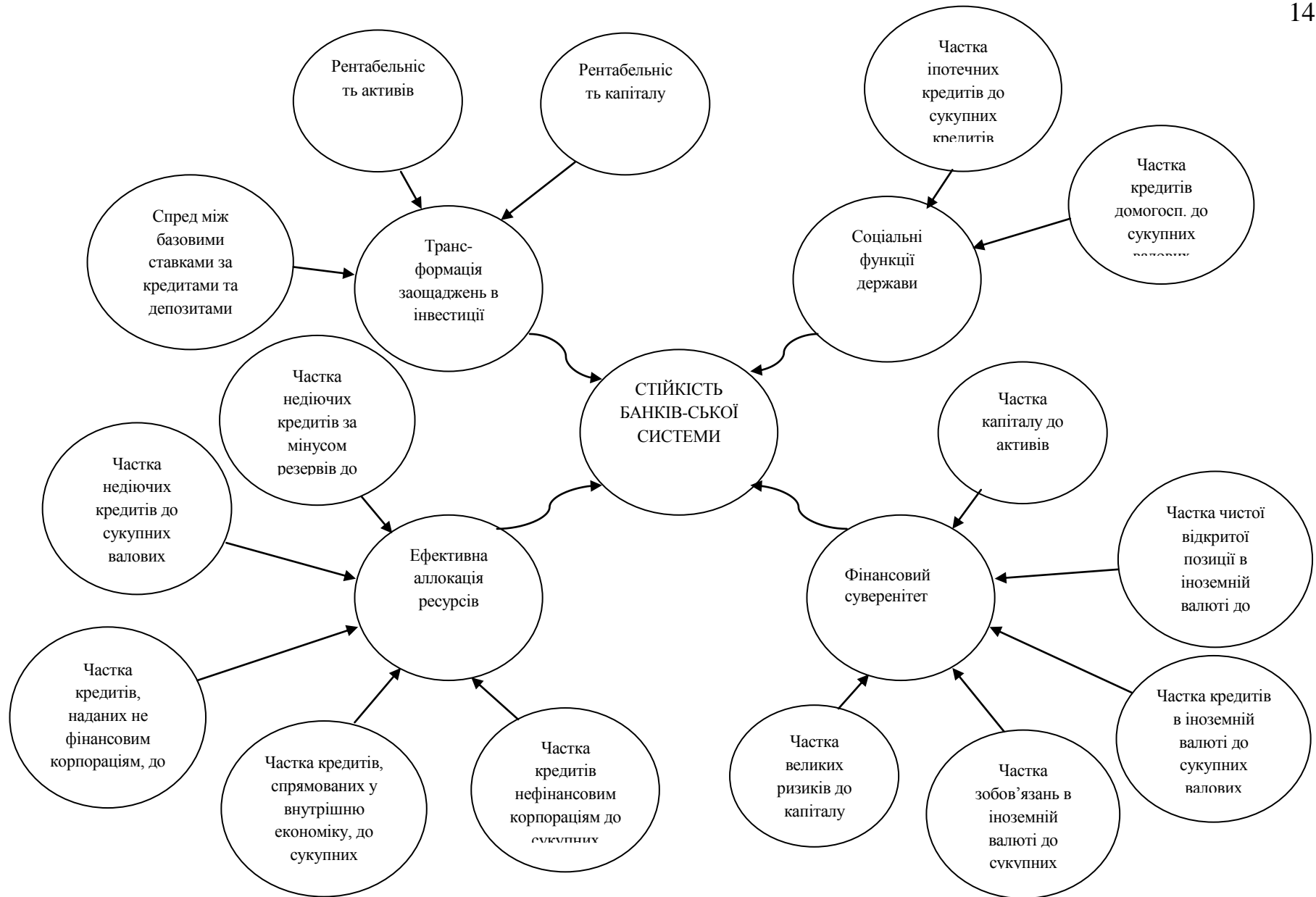

Рис. 3.1. Когнітивна карта розвитку банківської системи України

якому функціональна залежність параметрів вершин поставлена у відповідність кожній дузі. При цьому сама залежність між чинниками різних рівнів ієрархії є стохастичною виду η_{ij} , тобто поданою у вигляді рівнянь регресії.

З цією метою використано статистичні дані про базисні чинники когнітивної моделі за період 2005-2014 рр. (табл. Б.1 дод. Б) та обчислені значення інтегрованої оцінки фінансової стійкості як чинника-індикатора (табл. Б.3 дод. Б). В результаті побудови регресійних залежностей визначено ступінь взаємозв'язку та його напрям між чинниками (рис. 3.2), тобто побудовано когнітивну модель розвитку банківської системи України.

Як видно, з числових оцінок побудованої когнітивної моделі, через наявність значної кількості слабоформалізованих чинників на базисному рівні моделі, які в подальшому визначають досягнення цілей, вихід на цільові орієнтири в перспективі не розглядається як достатня умова реалізації цілей банківської системи. В доповнення до індикаторів фінансової стійкості, реалізацію цілей банківського ринку можна відслідковувати за якісними змінами в банківському секторі. Для оцінки успішності реалізації цілей банківської системи індикатори фінансової стійкості можуть доповнюватися кількісними і якісними характеристиками стану банківської системи (структура ринку і ринкова поведінка банків), а також базовими макроекономічними і інституційними умовами.

Відповідно до ключових обмежень макроекономічного і інституційного характеру виділено наступні інструменти переходу до оптимальної моделі розвитку банківської системи:

1. Залучення заощаджень держави при одночасному підвищенні ефективності антиінфляційної політики.
2. Підвищення норми заощаджень населення.
3. Залучення у фінансовий обіг (капіталізації) активів

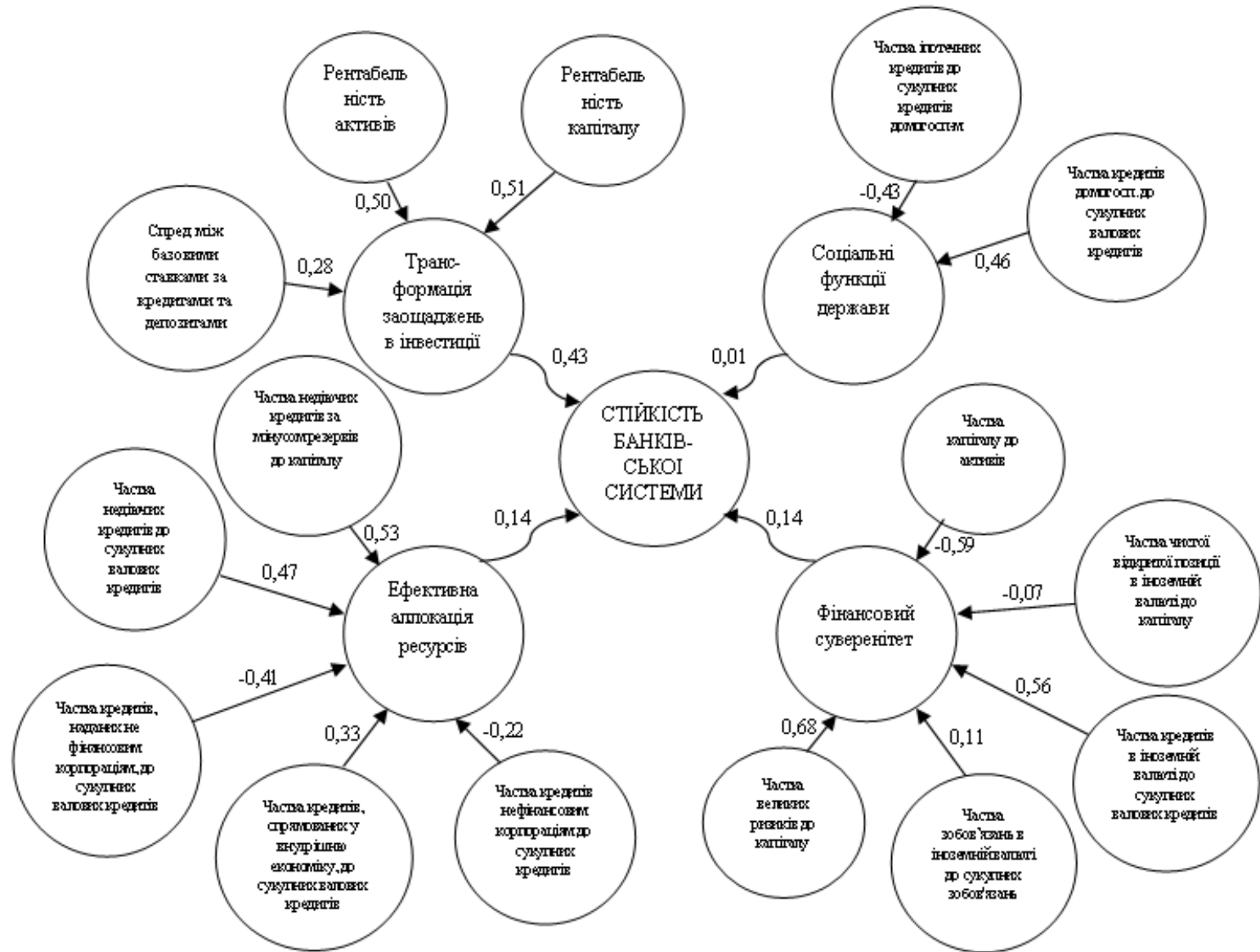

Рис. 3.2. Когнітивна модель розвитку банківської системи України*

* побудовано за даними [130]

4. Інструменти, що забезпечують зміцнення фінансового суверенітету.

Забезпечення стійкості банківської системи дозволить сформувати умови стабільного функціонування й поступального розвитку ринкової економіки загалом, а також проведення будь-яких видів модернізації та реформ.

Таким чином, розроблено і реалізовано когнітивну модель розвитку банківської системи, в рамках якої проведено відбір чинників, найбільш значимих для стійкого розвитку й ефективного функціонування банків, проаналізовано їх вплив у системі причинно-наслідкових зв'язків на комплексну характеристику стійкості банківської системи. Проведено узгодження індикаторів фінансової стійкості банківської системи у відповідності до її цілей, які запропоновано доповнювати макроекономічними і інституційними умовами її розвитку.

Наступним етапом дослідження є формування інструментів управління банківською системою України з метою переходу до її оптимальної моделі розвитку.

3.2. Визначення інструментів управління банківською системою України

Щоб вийти на параметри оптимальної моделі банківської системи, необхідно зняти обмеження, що перешкоджають необхідним якісним і кількісним змінам. Це вимагає адекватних заходів державної політики в монетарній, бюджетній, антимонопольній сферах, вдосконалення правового і інформаційного забезпечення діяльності фінансових інститутів.

Пропоновані в роботі інструменти покликані зняти такі обмеження і сприяти досягненню цілей, сформульованих в розділі I. Наприклад, заміщення прямого розподілу інвестиційних ресурсів бюджету на кредитний механізм виправдане, оскільки фінансовий сектор забезпечує прозорий розподіл ризиків

і ресурсів за ринковими ставками, тобто сприяє ефективній аллокації і трансформації заощаджень в інвестиції з мінімізацією витрат, пов'язаних з корупцією.

Інструменти, що стимулюють заощадження населення, крім підвищення ефективності аллокації і трансформації ресурсів, направлені на сприяння державі в рішенні соціальних задач: заощадження формують капітали, без яких неможливе становлення середнього класу і стабільний розвиток суспільства. Відслідковувати досягнення цілей при використанні даних інструментів пропонується за індикаторами фінансової стійкості банківської системи, сформульованими в попередньому розділі.

Взаємозв'язок між усуненням обмежень, інструментами, цілями банківської системи і відповідними індикаторами, представлено в табл. 3.3.

Зняття значної частини обмежень можливе за рахунок залучення нових ресурсів. В якості ресурсів зростання національної банківської системи є:

- недокапіталізовані немонетарні активи, що утворюють національне багатство;
- незалучені в фінансовий обіг заощадження держави;
- кошти населення і бізнесу, що зберігаються поза межами української фінансової системи.

Відповідно, однією із задач, вирішуваних за рахунок інструментів управління, повинно стати створення стимулів для залучення засобів нефінансових інститутів і населення в пасиви банківської системи і розширення можливостей малоризикового розміщення засобів. Відповідно до ключових обмежень макроекономічного і інституційного характеру виділено наступні види інструментів управління з метою переходу до оптимальної моделі банківської системи:

1. Залучення заощаджень держави при одночасному підвищенні ефективності антиінфляційної політики.
2. Підвищення норми заощаджень населення.
3. Залучення у фінансовий обіг (капіталізації) активів.

4. Інструменти, що забезпечують зміцнення фінансового суверенітету.

Побудова банківської системи, адекватної масштабам економіки держави, вимагає пошуку нових джерел формування банківських пасивів. В середньостроковій перспективі (4-5 років) звичайно не можна розраховувати на довгострокові заощадження населення, найперспективнішими представляються вільні ресурси державних корпорацій і фондів.

Таблиця 3.3

Взаємозв'язок між усуненням обмежень, інструментами управління і цілями банківської системи України

Цілі	Обмеження	Інструменти управління
Трансформація заощаджень в інвестиції, державних заощаджень в пріоритетних сферах	Вилучення державних заощаджень з економіки; низькі заощадження населення	Заміщення зовнішніх позик рефінансуванням за рахунок засобів державних фондів; механізм неінфляційної кредитної експансії; розвиток короткострокового рефінансування
Ефективна аллокація ресурсів	Неефективність антиінфляційної політики; нечіткі права власності на ресурси	Перехід до «гнучкої стерилізації»; механізм неінфляційної кредитної експансії; конкурентна політика; обмеження прямого розподілу засобів з бюджету; специфікація прав власності; вдосконалення заставного законодавства; створення ліквідних ринків

Прод. табл. 3.3

Цілі	Обмеження	Інструменти управління
Сприяння реалізації базових соціальних функцій держави	Низькі заощадження населення	Розвиток дистанційного банкінгу; популяризація ощадних сертифікатів; введення договорів житлового накопичувального внеску; підвищення фінансової грамотності
Зміцнення фінансового суверенітету	Відсутність інституційних механізмів захисту фінансового ринку; інформаційна незабезпеченість	Розвиток внутрішніх ринків сек'юритизації кредитування; додаткові бар'єри у вигляді обов'язкового IPO для іноземних банків; розвиток гривневих сировинних бірж; розвиток ризик-орієнтованого нагляду і інфраструктури оцінки ризиків (кредитні бюро, рейтингові агентства, страхування ризиків)

Завдання залучення у фінансовий обіг заощаджень держави повинно розв'язуватися одночасно з підвищенням ефективності антиінфляційної політики. У сфері боротьби з інфляцією важливо задавати цільові орієнтири, адекватні реаліям економіки, що інтегрується в світовий економічний простір. Підвищений інфляційний фон – нормальне явище для економік, що розвиваються. Зростання цін позначає точки зростання, де вкладення капіталів найбільш ефективно. В довгостроковому періоді економічне зростання, розширюючи пропозицію товарів, працює на зниження інфляції.

Широке використання депозитних аукціонів, коли засоби розміщуються в банках без фіксації цільового призначення, можливе лише в умовах дефіциту

ліквідності. Масштабне використання такого інструменту без додаткових обмежень, що уповільнюють перетікання засобів на споживчі ринки, може приводити до «перегріву економіки» і зростання інфляції. Щоб виключити істотні інфляційні наслідки, механізм довгострокового рефінансування повинен доповнюватися обмеженнями на використання наданих засобів. Можна виокремити наступні способи, які застосовують для стимулювання неінфляційної кредитної експансії банків і зростання пропозиції товарів і послуг:

1. Рефінансування валютних кредитів, виданих українським нефінансовим корпораціям на придбання зарубіжних компаній або технологій.
2. Рефінансування кредитів в гривнях, що заміщають іноземне кредитування.
3. Рефінансування кредитів в гривнях, виданих підприємствам секторів економіки, що генерують немонетарну інфляцію.

Перший інструмент немає інфляційних наслідків. На відміну від прямого кредитування підприємств, що здійснюють придбання зарубіжних активів, цей інструмент надає державі можливість перекласти велику частину ризиків, пов'язаних з проектами, на банківську систему. Ризики проекту також оцінює банк, надаючи державному органу його результати.

В другому випадку держава цілеспрямовано замінює недорогі середньострокові кредити зарубіжних банків на кредити українських банків із порівнюваними умовами. Для цього вибираються сектори, де частка іноземних позик перевищує 60-70%, проте потреби в інвестуванні або рефінансуванні позик як і раніше великі. В рамках використання цього інструменту не виникає додаткового тиску на ціни ні на ринках ресурсів, ні на ринках споживацьких товарів. Рефінансування кредитів в гривнях, що замінюють іноземне кредитування, сприяє як трансформації державних заощаджень, так і зміцненню фінансового суверенітету. Маржа, яка втрачається при аутсорсингу фінансової системи, дістається державі і банкам, що беруть участь в рефінансуванні. Практична реалізація даної схеми може відбуватися у формі

видачі субординованих кредитів банкам по ставці, близькій до ставки рефінансування.

В третьому випадку рефінансування без додаткових обмежень може приводити до перегріву окремих ринків промислових товарів і інфляції цін на ресурси. Проте цей тиск на споживчий ринок не буде надмірним. По-перше, поки ефективність мультиплікації грошей банківською системою досить низька, то й мультиплікативний ефект від розширення ресурсної бази при рефінансуванні кредитів підприємствам не буде великим. По-друге, канал, через який гроші, одержані банківською системою, можуть потрапити на споживчі ринки і викликати інфляцію – кредитування фізичних осіб – може бути перекритий введенням жорстких вимог до оцінки таких позичальників і резервування засобів на можливі втрати.

Одним з ефективних шляхів реалізації подібних обмежень може стати добровільне ухвалення Асоціацією банків правил управління ризиками в роздрібній сфері, які приведуть до посилення підходів до їх оцінки. Наприклад, доступ до рефінансування в гривнях може бути відкритий тільки тим банкам, що встановили підвищені вимоги до початкового внеску при придбанні товарів в кредит. Заходи по забороні зростання беззаставного кредитування населення в меншій мірі впливають на економічне зростання, ніж обмеження корпоративного кредитування через значну частку імпортних товарів у витратах домогосподарств.

Нарешті, знижувати інфляційний тиск можна за рахунок стимулювання конкуренції за допомогою заходів конкурентної політики і «точкових» податкових і митних пільг для насичення окремих ринків в період між початком кредитної активності і відчутним зростанням виробництва споживчих товарів і продуктивності праці. Податкове стимулювання зручніше всього реалізувати через введення інвестиційних пільг по податку на прибуток і зниження ввізних мит на унікальне устаткування. В довгостроковій перспективі необхідність в податкових заходах відпаде, оскільки зростання пропозиції товарів і супутній розвиток інфраструктури знижують витрати

бізнесу.

Крім того, місткість банківської системи і фінансового сектора, що збільшилася завдяки помірно м'якій монетарній політиці, дозволить в майбутньому перекладати на ринок ресурсів такі зовнішні шоки, як значний приплив спекулятивного капіталу, і мінімізувати вплив на ціни для споживачів.

Таким чином, вкладення засобів в кредитні ресурси не обов'язково веде до різкого зростання індексу споживчих цін, а на довгостроковому горизонті може сприяти його зниженню. Для цього слід цілеспрямовано стимулювати кредитну активність банків в сферах, що породжують немонетарну інфляцію.

Як було показано вище, недооцінка впливу немонетарних чинників – одна найважливіших причин неефективності існуючої антиінфляційної політики. Інструмент неінфляційної кредитної експансії вільний від цих недоліків.

Боротьба з немонетарною складовою інфляції, яка пов'язана з виробничими обмеженнями і низьким рівнем конкуренції, можлива або в умовах м'якої монетарної політики, що не пригнічує інвестиційні процеси, або при доступності дешевих імпортованих товарів (імпорт дефляції). Міркування продовольчої безпеки і структурні зсуви в світовій економіці, де економіки, що розвиваються, перетворюються на імпортерів інфляції, роблять малоімовірним другий варіант, тому висока інвестиційна активність підприємців і держави (в інфраструктурних секторах) є необхідною умовою зниження немонетарної інфляції.

Формулюючи заходи по боротьбі з інфляцією, варто також розглядати створення умов для зростання пропозиції товарів і послуг в найближчі один-два роки як головний засіб боротьби з інфляцією. Саме в цьому може допомогти банківська система, здатна простимулювати за допомогою кредитної експансії розширення випуску товарів, що ростуть в ціні. На відміну від розвинених економік, де потенційна віддача від інфраструктурних інвестицій мала, в Україні невеликі за світовими мірками вкладення в модернізацію вже протягом 2-3 років здатні привести до істотного зростання

продуктивності праці, зростання пропозиції товарів і послуг і, як наслідок, зниження інфляційного тиску. Саме на цьому базується можливість поєднання стимулювання кредитної активності банків і зниження або стабілізації інфляції на споживчих ринках. Широке тиражування інструментів кредитної експансії підвищує ймовірність перенапруження економіки, проте відкритість економіки повинна забезпечити необхідний притік ресурсів.

Інструмент капіталізації активів в загальному вигляді представляється таким чином. Перший етап – специфікація прав власності (вбудовані обмеження, у тому числі на відчуження, вилучення, використання, орендні права), потім – модернізація заставного (зокрема, виведення застав з конкурсної маси) і іншого суміжного законодавства.

Після цього необхідно забезпечити ліквідний ринок для цих активів – створивши інфраструктуру і стимули для її функціонування. Введення в обіг банківської системи нової маси активів повинно супроводжуватися:

- чіткою специфікацією прав власності і створенням обмежень і захисних механізмів, які необхідні, щоб запобігти переходу повних прав на стратегічно важливі активи у власність нерезидентів, у тому числі транснаціональних компаній, і гарантувати тим самим збереження економічного суверенітету. Для цього при специфікації прав можуть бути виділені права тривалого користування, права розпорядження з обумовленими обмеженнями (використання активів і можливості їх відчуження на користь іноземних осіб) або можливість вводити такі обмеження;

- модернізацією законодавства в сфері застав, сек'юритизації. Залучення (капіталізація) активів у фінансовий оборот можлива шляхом перетворення активу в біржовий товар, випуску забезпечених цінних паперів. Використання активу як застави – ще один спосіб, який найкращим чином підходить для стимулювання банківського кредитування;

- забезпеченням ліквідного ринку, тобто:

- 1) створенням інфраструктури ринку і інструментів забезпечення ліквідності (біржі, маркет-мейкери і т. д.). Ліквідність активів може

забезпечуватися і прямими угодами з нефінансовими компаніями;

2) забезпеченням економічних агентів ресурсами. Забезпечення економічних агентів ресурсами має на увазі емісію грошей і їх еквівалентів під створену в ході капіталізації вартість. Від емісії під експортну виручку слід переходити до емісії під нову вартість, при якій грошова пропозиція відповідатиме попиту на гроші. Капіталізація активів сама по собі розширює попит на гроші для трансакцій з активами, тому адекватна емісія не приведе до інфляційних наслідків;

- збільшенням норми заощаджень. Процес капіталізації повинен бути підтриманий зростанням ощадної і інвестиційної активності населення, заснованої на подовженні горизонту планування і підвищенні коефіцієнта дисконтування майбутніх доходів;

- синхронізацією крос-секторного регулювання.

На макроекономічному рівні розширення заставної бази означає підвищення місткості фінансового сектора, зниження рівня кредитних ризиків і можливості для збільшення темпів економічного зростання. Прямим наслідком капіталізації є зростання національного багатства і, відповідно, доданої вартості, створюваної економікою. Капіталізація активів укріпить довіру як до держави, так і до банківського сектору.

На мікроекономічному рівні розширення заставної бази дозволяє понизити ризиковість операцій і, як наслідок понизити ставку і обсяг резервування на можливі втрати. Залучення більш широкого набору активів в заставний обіг представляє інтерес як для позичальника, так і для банку. Першому застава дозволяє отримати дешевший кредит, другому – розширити клієнтську базу за рахунок тих клієнтів, які раніше не могли розраховувати на кредит, тобто оптимізувати сукупність позичальників.

На даний час банками накопичений достатній досвід по роботі із стандартними видами забезпечення, який необхідно розглядати як основу, що дає можливість для вироблення і побудови цілісної системи забезпечення кредиту, що дозволяє понизити кредитні ризики, а також ризики,

безпосередньо пов'язані з самим забезпеченням. Проте значна частина активів не залучена в кредитний обіг через проблеми з адекватною оцінкою, недоліки в законодавчій базі тощо.

Найочевидніший спосіб капіталізації нематеріальних активів (патенти, бренд, репутація) – віддзеркалення їх у вартості акцій компанії. Цей інструмент особливо важливий для інноваційних проектів, які повинні стати основою зростання української економіки в найближче десятиріччя.

Проблема капіталізації активів і їх використання в ролі застави актуальна і в частині оцінки якості активів кредитних організацій. Зростання частки заставного кредитування сприятиме зниженню норми резервування українських банків, а, отже, дозволить вивільнити додаткові засоби, що зберігаються в НБУ, для підтримки рівня ліквідності. Позитивним аспектом поліпшення якості кредитного портфеля стане і зниження процентних ставок по розміщених засобах. Проте розширення частки заставного кредитування вимагає в першу чергу зміни законодавчої бази.

Розвиток інструментів рефінансування банків, як необхідний захід для збереження стійкості в банківській системі, неможливий без зміни якісних характеристик заставної бази і її обсягів. Зокрема, розширення частки активів банківської системи, придатних для операцій рефінансування, можливе через включення в їх число неринкових активів – перш за все, банківських кредитів підприємствам, а також обов'язкове розширення списку цінних паперів, що приймаються як забезпечення по кредитах.

Головна перешкода залучення у фінансовий обіг ресурсів населення – низький рівень заощаджень домогосподарств – основних провайдерів довгострокових ресурсів для економіки. Висока інфляція, доступність споживчого кредиту і недовіра до фінансових інститутів багато в чому сприяли зниженню заощаджень населення.

Це, мабуть, найскладніший в реалізації етап, проте без нього неможливо підтримати розширення ресурсної бази фінансових інститутів у довгостроковій перспективі, коли ефект залучення державних заощаджень буде вичерпаний, а

приріст ресурсів за рахунок капіталізації почне затухати. Щоб залучити ці ресурси, необхідно скоректувати горизонт планування (сьогодні він український, люди живуть сьогоднішнім днем).

Крім загальної макроекономічної стабільності і зниження інфляції нижче за рівень середніх ставок по депозитах, потрібні додаткові заходи. Як найважливіші інструменти, що працюють на залучення заощаджень населення, розглядаються підвищення фінансової грамотності, введення житлових внесків з підвищеними гарантіями для накопичення початкового внеску для іпотеки.

Порівняно низькі показники норми заощадження населення вимагають розробки заходів по інтенсифікації процесів створення і інвестування довгострокових заощаджень. В даний час фундаментальною причиною низької норми заощаджень є короткий горизонт планування і висока ставка дисконтування майбутніх доходів населення. У міру зміцнення довіри до макроекономічної політики, що проводиться державою, зниження інфляції і розвитку фінансового ринку (ощадно-позикові каси, пенсійні фонди) можливе зниження податків, щоб перенести основний центр формування внутрішніх заощаджень з сфери державних фінансів на сектор домогосподарств і корпоративний сектор. При цьому для населення необхідна спеціальна система заходів, яка б стимулювала створення і інвестування довгострокових заощаджень.

Поточна ситуація характеризується браком інструментів для інвестування. Населенню доступні такі консервативні інструменти, як депозити в держбанках із ставками нижчими за інфляцію, депозити в приватних банках із ставками, рівними з інфляцією, а також вкладення в нерухомість. Інші інструменти оцінюються основною масою населення як високоризикові. В банківській сфері розширення інструментів інвестування можливе за рахунок модифікації стандартного депозиту, наприклад, введення договорів житлового накопичувального внеску і популяризації ощадних сертифікатів.

1. Введення договорів житлового накопичувального внеску. Житловий накопичувальний внесок – вид змішаного договору, що поєднує в собі договір

термінового внеску і попередній договір про надання кредиту, широко поширений за кордоном. За допомогою нього клієнт банку дістає можливість накопичити засоби, необхідні для внесення початкового внеску, і після цього одержати кредит на наперед обговорених при укладенні договору умовах. З урахуванням високої соціальної значущості, можливо збільшити суму, гарантовану системою страхування по таких внесках. Таким чином, держава створить макроекономічні умови для стимулювання заощаджень громадян, збільшення кредитного потенціалу банківської системи, зниження інфляції, вирішення житлової проблеми.

За рахунок житлових накопичувальних внесків розширюється попит на банківські іпотечні програми, проте це відбувається з деяким лагом, який забудівники, що мають інформацію про обсяг «житлових» цільових накопичень, можуть використовувати для створення адекватної пропозиції на ринку житла. Це робить житлові накопичувальні внески зручним інструментом для «перезапуску» ринку житлового кредитування у разі тривалої кризи на світових ринках, що робить неможливим розвиток іпотеки по поточній моделі, на основі зовнішніх позик.

2. Популяризація ощадних сертифікатів. Умова повернення початкової суми, розміщеної на депозиті, скорочує фактичну терміновість внесків в порівнянні із встановленою договором, а у разі паніки вкладників робить можливим одноразове пред'явлення вимоги повернути всі вкладені засоби. Поява таких внесків вимагає внесення змін в законодавство, а в умовах недостатньої фінансової грамотності може бути сприйнята населенням неоднозначно. Вирішення цієї проблеми може бути пов'язано з фінансовими інноваціями.

На фондовому ринку вже існують інструменти, які не можна пред'явити емітенту (погасити) протягом певного періоду. Принциповий момент, що забезпечує масовий попит на такі інструменти, – наявність вторинного ринку. На вторинному ринку можуть обертатися ощадні сертифікати, для яких можна ввести обмеження на дострокове погашення. Проте створити повноцінний

вторинний ринок можна тільки для сертифікатів на пред'явника, на які не розповсюджується система страхування внесків.

Таким чином, проаналізовано основні інструменти управління банківською системою України, реалізація яких дозволить вийти на параметри її оптимальної моделі.

3.3. Вибір оптимальної стратегії управління банківською системою України

Банківська система України є одним з найбільш динамічно розвинутих секторів національної економіки, де перехід до ринкових відносин відбувався досить швидко і де реально проходив процес демонополізації, проявилася конкуренція, гроші та кредит набули ринкового змісту. Вона становить органічну частину загальноекономічного комплексу і безпосередньо взаємодіє з усіма сферами економіки країни, а відтак відіграє значну роль в економічних процесах, що проявляється в утворенні оптимального середовища для мобілізації й вільного переливання капіталів, нагромадження коштів для структурної перебудови економіки й розвитку підприємництва.

Ефективне функціонування банківської системи можливе лише на основі використання нових форм, методів і принципів управління. Стратегія управління банківською системою повинна визначати як концепцію та пріоритети розвитку (перспективи і принципи поведінки), так і програму дій (план та засоби), які виступають з'єднуючою ланкою системи.

На сучасному етапі розвитку стратегічного менеджменту розроблено «бібліотеки» різних стратегій, в тому числі стратегій управління банківською системою, найбільш поширені з яких висвітлено в працях [17,147,160,182]. Традиційно, розробка стратегій банків ґрунтується на виборі декількох ключових чинників. Банки визначають свою депозитну і кредитну політику: формують принципи, на яких готові залучати засоби і вказують напрями, за

яких вони готові розміщувати засоби. В залежності від вибору кожного з наведених чинників реалізуються різні стратегії і організуються різні типи банків. Не менш важливим чинником формування стратегії є структура активів і пасивів, яка є надбудовою для перших двох політик. Крім того, банки в своїй стратегії закладають прийнятні ризики і ці граничні умови визначають політику кредитування, безпеки, ліквідності. Проте універсальної методики визначення стратегій управління банківською системою на даний час не існує.

Розробляючи стратегію, банківська система, серед інших суб'єктів фінансового ринку вирішує важливе завдання консолідації усіх бізнес-процесів для досягнення стратегічних цілей в умовах динамічної зміни зовнішнього середовища. Відтак з одного боку як сукупність фінансових посередників, які займаються банківською діяльністю, а з іншого як одна зі складових економічної надсистеми, банківська система покликана відповідати ключовим цілям, висвітленим в розділі першому дослідження. Для оцінки ступеня досягнення цілей систему індикаторів фінансової стійкості банків узгоджено відповідно до цілей банківської системи на основі побудованої і реалізованої вище когнітивної моделі розвитку банківської системи. Відповідно до визначеного механізму проаналізовано та запропоновано інструменти реалізації такої моделі розвитку банківської системи.

Отже, наступним і завершальним кроком реалізації етапів когнітивного моделювання є формування стратегій управління банківською системою. Залежно від успіхів в проведенні необхідних банківській системі України перетворень і макроекономічної ситуації виділено три базові стратегії управління банківським сектором (табл. 3.4). Важливо відзначити, що загострення геополітичних суперечностей загрожують макроекономічній стабільності в Україні, знижуючи тим самим ймовірність інерційної стратегії. Фактично вибір стає ще більш обмеженим: або задіюються всі доступні інструменти управління і створюється могутній, відкритий і суверенний

фінансовий сектор, або не буде можливості нічого протиставити загрози кризових явищ у фінансовій системі.

Таблиця 3.4

Стратегії управління банківською системою України

	Успішне проведення перетворень, необхідних банківській системі	Неуспішне проведення перетворень, необхідних банківській системі
Стабільна макроекономічна ситуація	I. Стратегія прориву	II. Інерційна стратегія
Нестабільна макроекономічна ситуація	I. Стратегія прориву / III. Кризова стратегія	III. Кризова стратегія

Коротка характеристика стратегій:

I. Стратегія прориву припускає швидке зростання якісних і кількісних характеристик до рівня, адекватного потребам економіки (табл. 3.5).

За рахунок мобілізації внутрішніх ресурсів забезпечується швидке зростання банківських активів без втрати суверенітету. Капіталізація активів, розвиток рефінансування і інші заходи дозволяють банківській системі вже в близькому майбутньому ефективно справлятися з економічними і соціальними задачами. Зняття обмежень на розвиток внутрішньої ресурсної бази і зниження банківських ризиків стимулюватимуть випереджаюче в порівнянні із зростанням ВВП зростання банківських активів. При такому розвитку подій національний фінансовий сектор характеризуватиметься прийнятним рівнем фінансового суверенітету. Банки зможуть опиратися на ресурси населення і могутніх національних компаній, що працюють в різних секторах економіки, а зовнішні ресурси по системі не перевищать 30% пасивів. Більше того, зниження залежності від зовнішніх джерел ресурсів і збалансована макроекономічна політика істотно знижують ймовірність виникнення кризових явищ в банківському секторі навіть в умовах зовнішньої нестабільності.

Таблиця 3.5

Зміна значень індикаторів за стратегією прориву

Індикатори за цілями	01.01.2012	01.01.2016	Відхилення
1. Забезпечення трансформації внутрішніх заощаджень в інвестиції			
Співвідношення чистого доходу до середнього капіталу (рентабельність капіталу)	-5,19	11,38	16,57
Співвідношення чистого доходу до середніх сукупних активів (рентабельність активів)	-0,76	1,34	2,10
Спред між базовими ставками за кредитами та депозитами	775,00	405,00	-370,00
2. Ефективної аллокації ресурсів			
Співвідношення недіючих кредитів за мінусом резервів до капіталу	24,91	7,44	-17,47
Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів	15,24	2,68	-12,56
Співвідношення кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, до сукупних валових кредитів	67,43	67,43	0,00
Співвідношення кредитів, спрямованих у внутрішню економіку, до сукупних валових кредитів	98,20	98,53	0,33
Співвідношення кредитів, спрямованих в інвестиційну діяльність нефінансових корпорацій, до сукупних кредитів, наданих нефінансовим корпораціям	15,86	19,86	4,00
3. Сприяння реалізації соціальних функцій держави			
Співвідношення іпотечних кредитів до сукупних кредитів, наданих домогосподарствам	0,48	0,55	0,07
Співвідношення кредитів, наданих домогосподарствам, до сукупних валових кредитів	0,25	0,38	0,13
4. Зміцнення фінансового суверенітету			
Співвідношення капіталу до активів	15,26	15,26	0,00
Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	9,45	3,20	-6,25
Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів	42,35	42,35	0,00
Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань	50,79	45,84	-4,95
Співвідношення великих ризиків до капіталу	147,32	139,36	-7,96

II. В рамках інерційної стратегії ключові обмеження, як у сфері зміцнення внутрішньої ресурсної бази, так і у сфері розширення попиту на банківські послуги, збережуться, можливості по зниженню залежності від

зовнішніх ринків капіталу не будуть реалізовані, хоча макроекономічні умови як в Україні, так і в світі в цілому залишаться сприятливими. Це зробить неможливим задоволення потреб національних економічних агентів в якісних банківських послугах силами українських кредитних інститутів.

Основна причина реалізації інерційної стратегії – повільна реалізація заходів, необхідних для розвитку фінансового ринку, адже до 2016 р. все ще збережеться висока залежність темпів зростання від доступу до зовнішніх ресурсів, що не дозволяє говорити про економічний суверенітет (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Зміна значень індикаторів за інерційною стратегією

Індикатори за цілями	01.01.2012	01.01.2016	Відхилення
1. Забезпечення трансформації внутрішніх заощаджень в інвестиції			
Співвідношення чистого доходу до середнього капіталу (рентабельність капіталу)	-5,19	-0,09	5,10
Співвідношення чистого доходу до середніх сукупних активів (рентабельність активів)	-0,76	-0,04	0,71
Спред між базовими ставками за кредитами та депозитами	775,00	1238,31	463,31
2. Ефективної аллокації ресурсів			
Співвідношення недіючих кредитів за мінусом резервів до капіталу	24,91	20,47	-4,45
Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів	15,24	16,92	1,68
Співвідношення кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, до сукупних валових кредитів	67,43	75,41	7,98
Співвідношення кредитів, спрямованих у внутрішню економіку, до сукупних валових кредитів	98,20	99,86	1,66
Співвідношення кредитів, спрямованих в інвестиційну діяльність нефінансових корпорацій, до сукупних кредитів, наданих нефінансовим корпораціям	15,86	12,00	-3,86
3. Сприяння реалізації соціальних функцій держави			
Співвідношення іпотечних кредитів до сукупних кредитів, наданих домогосподарствам	0,48	0,38	-0,10
Співвідношення кредитів, наданих домогосподарствам, до сукупних валових кредитів	0,25	0,16	-0,09
4. Зміцнення фінансового суверенітету			

Прод. табл. 3.6

Індикатори за цілями	01.01.2012	01.01.2016	Відхилення
Співвідношення капіталу до активів	15,26	15,47	0,21
Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	9,45	1,78	-7,67
Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів	42,35	32,65	-9,69
Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань	50,79	46,06	-4,73
Співвідношення великих ризиків до капіталу	147,32	165,25	17,93

В результаті частка зовнішніх ресурсів в періоди «дешевих грошей» на зовнішньому ринку зростатиме, а навіть незначне здорожчання грошей на зовнішньому ринку зупинятиме зростання банківської системи і провокуватиме міні-кризи.

До моменту чергових виборів ресурси держави під тиском громадської думки будуть направлені на бюджетні інвестиції в економіку і частково рекапіталізацію держбанків, потерпілих від зовнішніх шоків. З цієї причини буде упущена можливість створення працюючих схем рефінансування, які могли б стати імпульсом для розвитку національних кредитних інститутів.

За відсутності спеціальних державних програм по забезпеченню рівного доступу до фінансових послуг, зміцнення довіри до банківського сектора і підвищення фінансової грамотності соціальні аспекти в діяльності банків будуть враховуватися тільки при прямому тиску держави.

III. Кризова стратегія реалізується за умови, що протягом 2015-2016 рр. «спрацьовують» декілька серйозних ризик-тригерів, або відбувається подія, яку відносять до розряду катастрофічних. Велика частина часу і ресурсів в таких умовах піде на відновлення банківського сектора і економіки в цілому після кризових явищ. У разі реалізації кризової стратегії складно говорити про вирішення як економічних, так і соціальних задач, що стоять перед банківською системою (табл. 3.7).

Джерелом кризи можуть бути як зовнішні (тривалий період

нестабільності на фінансових ринках, зміна цін на нафту, погіршення міжнародних відносин), так і внутрішні (політична або макроекономічна нестабільність, включаючи циклічний спад) чинники.

В Україні циклічний характер економічного зростання практично не відчувається через політичні ефекти, що робить вірогідним виникнення в період політичних змін циклічного спаду. Істотне уповільнення економічної динаміки може продовжуватись і в 2016 р., коли буде вичерпаний ефект інвестиційного ривка і загостриться ряд ресурсних обмежень. Саме тоді можуть реалізуватися кредитні ризики, накопичені банками в період економічного зростання.

Таблиця 3.7.

Зміна значень індикаторів за кризовою стратегією

Індикатори за цілями	01.01.2012	01.01.2016	Відхилення
1. Забезпечення трансформації внутрішніх заощаджень в інвестиції			
Співвідношення чистого доходу до середнього капіталу (рентабельність капіталу)	-5,19	-17,01	-11,82
Співвідношення чистого доходу до середніх сукупних активів (рентабельність активів)	-0,76	-2,27	-1,52
Спред між базовими ставками за кредитами та депозитами	775,00	677,67	-97,33
2. Ефективної аллокації ресурсів			
Співвідношення недіючих кредитів за мінусом резервів до капіталу	24,91	43,60	18,69
Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів	15,24	23,27	8,03
Співвідношення кредитів, наданих нефінансовим корпораціям, до сукупних валових кредитів	67,43	65,12	-2,31
Співвідношення кредитів, спрямованих у внутрішню економіку, до сукупних валових кредитів	98,20	95,88	-2,32
Співвідношення кредитів, спрямованих в інвестиційну діяльність нефінансових корпорацій, до сукупних кредитів, наданих нефінансовим корпораціям	15,86	13,12	-2,75
3. Сприяння реалізації соціальних функцій держави			
Співвідношення іпотечних кредитів до сукупних кредитів, наданих домогосподарствам	0,48	0,37	-0,12
Співвідношення кредитів, наданих домогосподарствам, до сукупних валових кредитів	0,25	0,18	-0,07

Прод. табл. 3.7

Індикатори за цілями	01.01.2012	01.01.2016	Відхилення	
4. Зміцнення фінансового суверенітету				
Співвідношення капіталу до активів		15,26	15,54	0,82
Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу		9,45	30,58	21,13
Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів		42,35	48,01	5,66
Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань		50,79	55,68	4,89
Співвідношення великих ризиків до капіталу		147,32	207,95	35,70

Рецесія, пов'язана зі зниженням інвестиційної активності великих підприємств, вдарить, перш за все, по банках, орієнтованих на корпоративне кредитування. Їх темпи зростання різко впадуть, а кредитні ризики виростуть. Ці банки можуть понизити свої ризики, диверсифікуючи вкладення в реальний сектор за рахунок секторів, орієнтованих на внутрішній ринок, підприємств середнього і – за наявності відповідних можливостей – малого бізнесу.

Якщо спад торкнеться і споживацького сектора, серйозно постраждають банки, що займаються роздрібним кредитуванням. В сегменті кредитування фізичних осіб навіть деяке уповільнення економічної динаміки може обернутися реалізацією кредитних ризиків. Позитивні прогнози аналітиків і банкірів побудовані, перш за все, на очікуваннях продовження економічного зростання і розширення внутрішнього споживання. Передбачається, що нові позичальники, охочі споживати «тут і зараз», продовжать покривати втрати банків від неповернень за рахунок зростаючих доходів. Проте в умовах рецесії такий інструмент перестане працювати.

Посилення волатильності валютного курсу може стати ще одним викликом стійкості банківської системи України. Валютні ризики, які банки переклали на своїх позичальників, частково реалізуються як кредитні: підприємства, що не мають експортної виручки, не зможуть обслуговувати кредити, номіновані в доларах, що подорожчали. Послаблення національної валюти призведе також до відтоку частини спекулятивного капіталу, що

понижить рівень ліквідності банківської системи.

Першоджерелом таких ризиків є валютні позики банків. Проте, відмовитися від них не вдасться і в середньостроковій перспективі: для забезпечення інвестиційних потреб економіки внутрішніх заощаджень явно недостатньо. Зусилля регулятора повинні бути направлені на те, щоб національні банки вибрали помірний рівень валютних ризиків. В схожій ситуації казахстанські банки, наприклад, вибрали більш агресивне нарощування валютних позик, що обернулося підвищеною уразливістю перед лицем численних зовнішніх загроз [13].

Частково такий ризик-тригер, як нестабільність на фінансових ринках, вже реалізувався у формі кризи субстандартної іпотеки в США, і хвилею погіршення ліквідності, що послідувала, по всьому світу. Основним джерелом кризи в США виявився небезпечний взаємозв'язок сек'юритизації «іпотечні кредити sub-prime (в плаваючих ставках) – банк – іпотечні цінні папери» [187]. Позичальники активно користувалися інструментами рефінансування кредитів: в умовах зростання вартості застав це було набагато вигідніше, ніж планомірне погашення. Проте коли ринок нерухомості завмер, а ціна запозичень різко виросла, позичальники виявилися в ситуації, коли вони не змогли ні обслуговувати кредити, що подорожчали, ні скористатися рефінансуванням в умовах знецінення застав. Саме після цих подій банківський сектор накрила хвиля дефолтів за кредитами sub-prime. Проте більшість іпотечних портфелів була «упакована» в MBS і CDO, і першою потерпілою в кризі стороною стали інвестори, власники іпотечних цінних паперів. А головним результатом кризи для глобальної фінансової системи виявилася масштабна переоцінка ризиків інвестування.

Разом з тим, з ускладненням інфраструктури фінансових ринків і розвитком фінансового інжинірингу, спектр інструментів, ризики по яких оцінити досить складно, тільки розширятиметься. Питання про те, який сегмент стане причиною наступного потрясіння, залишається відкритим.

Наслідки зміни цін на нафту і ряд інших експортних товарів будуть

достатньо хворобливими для банківського сектора і економіки в цілому, хоча у галузях, орієнтованих на внутрішній попит, буде більше часу, щоб адаптуватися до нових умов. Як і у разі «природної» рецесії, найважливішим результатом економічного спаду, викликаного зовнішніми причинами, стане драматичне зростання кредитних ризиків в корпоративному, а потім і роздрібному секторах. Крім того, зміна цін на нафту здатна кардинально змінити динаміку валютних резервів, що матиме вплив на рівень ліквідності в економіці загалом і банківському секторі зокрема.

Гіпотетично кризова стратегія припускає більш тривалу дію таких чинників погіршення міжнародних відносин, як перебої в міжбанківських розрахунках або блокування рахунків українських банків. Динамічна зовнішньополітична обстановка не дозволяє виключати такі несприятливі результати, як загострення військово-політичного протистояння в одному з регіонів світу і пов'язані з цим спотворення в світових фінансових потоках. Знову ж таки, найбільш гостро це позначиться на рівні ризиків ліквідності і ринкових ризиків в банківській системі.

Катастрофічними, тобто такими, що ведуть до втрати більше 1/5 активів українських банків, можуть виявитися стратегії, пов'язані із зовнішніми шоками.

Результатом реалізації кожної з наведених вище стратегій управління банківською системою України є інтегрована оцінка її фінансової стійкості (рис. 3.3). Як видно з рис. 3.3, зміни індикаторів за цілями безумовно впливають на величину оцінки фінансової стійкості українських банків. Так, за кризовою стратегією величина комплексної оцінки в прогностичному періоді коливатиметься в межах 0,50-0,53, за інерційною стратегією – від 0,49 до 0,57. Тобто станом на 01.01.2016 р. інерційна стратегія вирівнюється зі стратегією прориву.

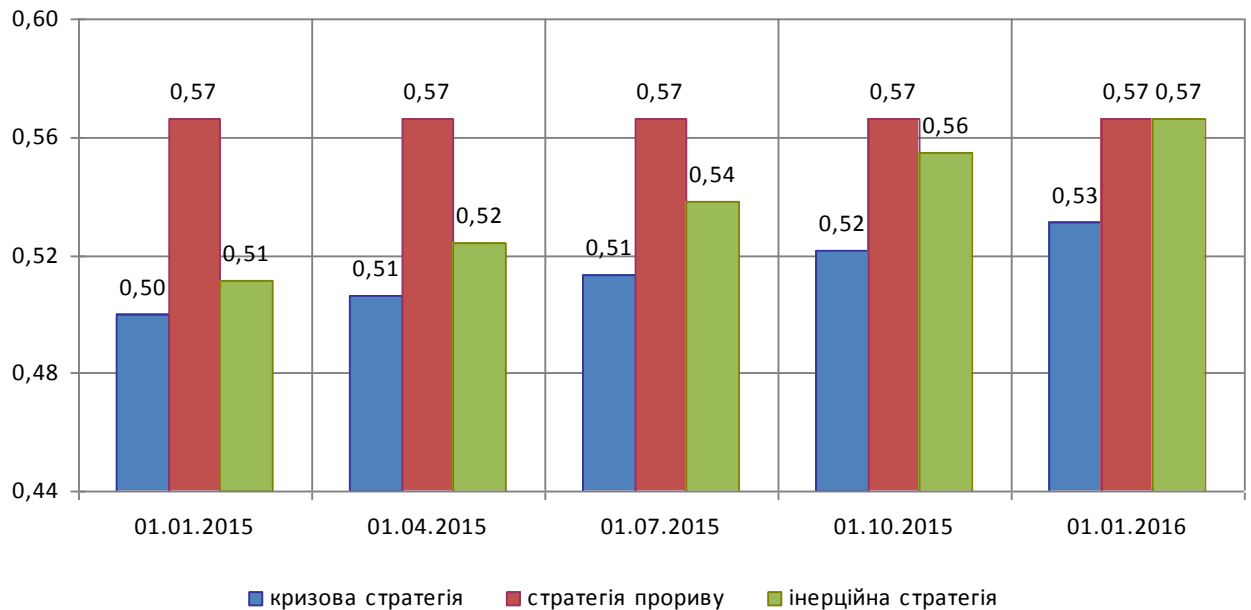

Рис. 3.3. Комплексна оцінка фінансової стійкості банківської системи України залежно від реалізації її стратегій управління

Слід зазначити, що стратегія прориву припускає два підстратегії – розвиток по моделі банківського капіталізму або по змішаній моделі, що припускає порівнювані розміри як банківського сектора, так і фінансового ринку. Основні відмінності між підстратегіями торкаються темпів зростання банківської системи України.

Підстратегія 1. Небанківські фінансові інститути розвиваються випереджаючими темпами, банківський сектор забезпечує стійкість фінансового ринку, але не є «локомотивом» його зростання (зростання на 4-8 п.п. швидше номінального ВВП). В цьому випадку вдається вийти на відношення активів банківської системи до ВВП до 2016 р. в 118-134% ВВП, при цьому активи банків складатимуть біля 65% активів фінансового сектора.

Підстратегія 2. Банківський сектор – один з найдинамічніших сегментів, темпи приросту перевищують зростання номінального ВВП на 8-10 п.п. В цьому випадку можливе збільшення співвідношення активи банків / ВВП до 134-142 %, а активи банків складуть біля 75-80% активів фінансових інститутів.

В рамках стратегії прориву передбачається швидке зростання (на 4-10 п.п. швидше за зростання номінального ВВП) внутрішньої ресурсної бази, активний розвиток внутрішніх інституційних інвесторів (страхові та пенсійні фонди), обумовлений успішною реалізацією цілей банківською системою.

Інерційна стратегія, навпаки, веде до стагнації внутрішньої ресурсної бази через збереження аутсорсингу фінансової системи і низького рівня залучення активів у фінансовий обіг. Активне зростання в рамках цієї стратегії можливе тільки в періоди «дешевих грошей» на зовнішньому ринку. В рамках інерційної стратегії темпи зростання банківського сектора нестабільні, в середньому на 7-8 п.п. перевищують темп приросту номінального ВВП; до кінця 2015 р. банківські активи досягають 130-134 % ВВП.

При збереженні «статус-кво» велика частина внутрішніх заощаджень до 2016 р. генерується державою. Після цього внесок держави знижується, росте роль підприємств, тоді як норма заощаджень залишається на колишньому рівні. При реалізації стратегії прориву піраміда заощаджень перевертається за рахунок зниження податків і розвитку пенсійної системи. Держава припиняє накопичення нових резервів, а в окремі періоди допускає витрачання накопичених резервів, її частка в структурі поточного валового накопичення різко падає, хоча частка в сукупних активах знижується дуже поволі.

Відмінності між інерційною стратегією і стратегією прориву торкаються і структури банківської системи. У разі реалізації інерційної стратегії приватні банки достатньо швидко, протягом 4-5 років, витісняються на периферію банківської системи, залишаючи держбанки віч-на-віч з могутніми кредитними інститутами, контрольованими іноземними банками. Конкуренція між держбанками і іноземними кредитними організаціями посилиться, що обернеться падінням ефективності банків, контрольованих державою. Уряд, зіткнувшись із неефективністю держбанків, буде вимушений або підтримувати ці кредитні організації за допомогою прямих вливань і адміністративних заходів, або приватизувати їх.

Стратегія прориву, навпаки, припускає, що до 2016 р. декілька крупних

приватних банків диверсифікують ресурсну базу за рахунок відкритих розміщень акцій і інших ринкових джерел та вийдуть на світовий рівень як по фінансовій потужності (про що свідчитиме входження в топ-200 банків миру), так і по рівню банківських технологій. Державні і приватні банки на паритетних початках беруть участь у фінансуванні найбільших інфраструктурних проєктів.

Порівняння результатів стратегії прориву і інерційної стратегії наведено в табл. 3.8 та 3.9.

Таблиця 3.8

Порівняння індикаторів для стратегії прориву і інерційної стратегії

Параметр	Інерційна стратегія	Стратегія прориву
Темпи зростання банківської системи	Темпи зростання банківського сектора нестабільні, в періоди «дорогих грошей» повторюють динаміку номінального ВВП	Темпи банківського сектора істотно вищі за темпи номінального ВВП і в цілому стабільні протягом 2015-2016 рр.
Частка зовнішніх позик в пасивах	В періоди «дешевих грошей» досягає 35-40% пасивів, в цілому не опускається нижче 25%	Не перевищує 25-30%; значну частину ресурсів для зростання вдається акумулювати усередині країни і за рахунок репатріації офшорних заощаджень
Розрив між активами і пасивами по термінах	Скорочується в період «дешевих грошей» і різко зростає при здорожчанні зовнішніх запозичень	Скорочується у міру зростання довгострокових засобів, залучених від населення і великих національних компаній, а також довгострокового рефінансування
Частка простроченої заборгованості в роздрібному портфелі	В період кризи роздрібног кредитування зростає і досягає 5% і надалі стабілізується на цьому рівні	Завдяки швидкому розвитку інфраструктури управління ризиками і випереджаючому зростанню іпотечного кредитування частка простроченої заборгованості досягається вже до 2016 р. на рівні 4-4,5%

Таблиця 3.9

Порівняння заходів, реалізованих в рамках стратегії прориву і інерційної стратегії

Інструменти управління	Інерційна стратегія	Стратегія прориву
Використання заощаджень	Обмежується експериментом з материнським капіталом і співфінансуванням пенсійних накопичень	Використовується для стимулювання попиту на капітальні блага і капіталізації неявних пенсійних зобов'язань. Завдяки інформаційній кампанії зміцнюється довіра до політики держави
Залучення активів у фінансовий обіг	Ціла низка заставних активів через інституційні пропуски не служить надійним забезпеченням, що стримує зростання кредитів реальному сектору економіки і економічне зростання	Відбувається масштабна капіталізація активів: земля, виробничі і житлові фонди, рекреаційні ресурси, лісові масиви, інформація (у вигляді брендів, патентів) одержують адекватну ринкову оцінку, усуваються пропуски в заставному законодавстві. Кратно збільшується заставна база, що стимулює зростання рівня монетизації і кредитування економіки
Використання резервних фондів як кредитного ресурсу	Використовується в незначній мірі. Перевага віддається прямому розподілу засобів без гарантії їх повернення для компенсації зовнішніх шоків і досягнення політичних цілей. Позитивний ефект від витрати резервних фондів одержують тільки держбанки	Частина резервних фондів використовується для довгострокового багаторівневого рефінансування всіх груп банків. Мультиплікативний ефект зростання ресурсної бази банківської системи в 3-4 рази перевищує обсяг спочатку залучених ресурсів

Таким чином, щоб вийти на параметри оптимальної моделі банківської

системи України, необхідно зняти обмеження, що перешкоджають необхідним якісним і кількісним її змінам. Це вимагає адекватних заходів державної політики в монетарній, бюджетній, антимонопольній сферах, вдосконалення правового і інформаційного забезпечення діяльності фінансових інститутів.

Запропоновані в роботі стратегії управління банківською системою України (стратегія прориву і частково інерційна стратегія) покликані зняти такі обмеження і сприяти досягненню поставлених цілей. При цьому відслідковувати досягнення цілей при реалізації даних стратегій пропонується за індикаторами фінансової стійкості банківської системи.

Наступним етапом є формування оптимальної моделі управління банківською системою України, в основу якої запропоновано покласти стратегію прориву.

Відповідно до оптимальної стратегії управління – стратегії прориву – прогнозуються наступні якісні зміни в період реалізації цілей банківською системою України (рис. 3.4):

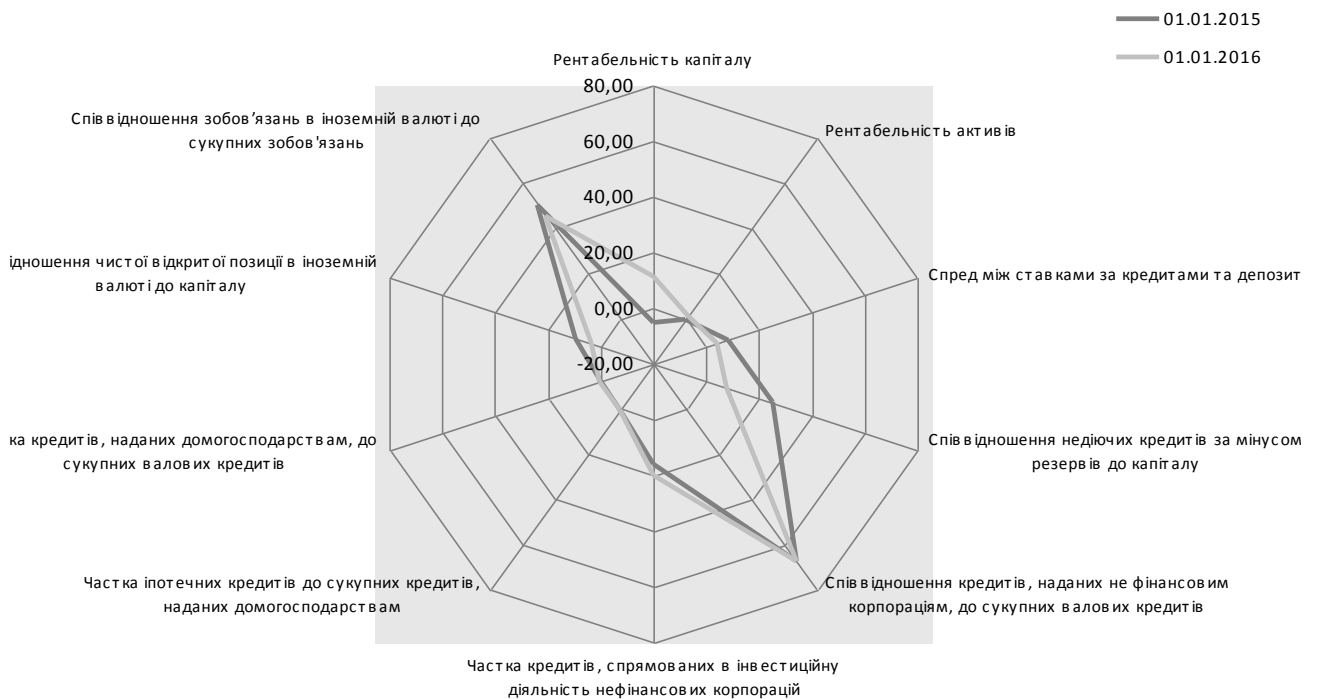

Рис. 3.4. Зміна значень окремих індикаторів за оптимальною стратегією

- Вирішення проблем із залученням довгострокових джерел фінансування банківського сектора, що повинно стати одним з головних «проривів» оптимальної стратегії. Це припускає акумуляцію в рамках банківської системи більшої порівняно з наявною частини внутрішніх заощаджень, що дозволить фінансувати оновлення інфраструктури, підвищити частку банківських кредитів в інвестиціях.
- Підвищення ефективності регулювання і нагляду, що необхідне для своєчасного виявлення чинників ризику і пом'якшення наслідків зовнішніх і внутрішніх шоків. Тільки в таких умовах можливе створення могутніх банків з контрольованим українським капіталом.
- Зниження ризиків втрати ліквідності, як наслідок доступності довгострокового фондування і розвитку інструментів короткострокового рефінансування.
- Стабілізацію достатності капіталу на помірно високому рівні. Капітал, з одного боку, повинен відповідати ризикам, що приймаються, з іншого – забезпечувати експансію українських банків з максимальним кредитним плечем.
- Падіння прибутковості операцій як результат зростання конкуренції в банківському секторі. Частково зниження процентної маржі банки зможуть компенсувати за рахунок зниження частки адміністративних і управлінських витрат.
- Неістотне погіршення якості активів неминуче при кратному зростанні місткості банківської системи і підвищенні доступності банківських послуг.

Оцінка кількісних характеристик банківської системи в прогнозованому періоді залежить від уявлень про те, яка модель фінансового ринку – банківський чи «банківсько-фондовий» капіталізм – переважатиме до цього часу. З погляду досягнення цілей банківської системи і її якісних характеристик це питання не є принциповим, що дозволяє розглядати єдину

оптимальну стратегію розвитку банківського сектора, при необхідності визначаючи відмінності між двома підстратегіями (банківський і «банківсько-фондовий» капіталізм).

Співвідношення активів банків і інших фінансових інститутів залежатиме від кількості консервативних і «агресивних» інвесторів і швидкості інституційних перетворень в кожному з сегментів. Істотна частина українців неохоча приймати на себе високі ризики, пов'язані з інвестуванням на фондовому ринку, а українські інституційні інвестори, які могли б забезпечити прискорений розвиток фондової моделі, поки що не володіють необхідними ресурсами.

З цієї причини можна припустити, що банківські депозити в середньостроковій перспективі залишаться ключовим каналом трансформації заощаджень населення в інвестиції. Але в міру зростання фінансової грамотності і освоєння населенням альтернативних напрямів вкладень (пайових фондів і корпоративних цінних паперів) банкам все важче буде підтримувати високі темпи зростання роздрібних депозитів. В результаті в довгостроковій перспективі (протягом 5-6 років) може утворитися змішана модель фінансового сектора, в рамках якої від 2/3 до 3/4 активів фінансової системи доводитиметься на банківський сектор [67]. Така модель забезпечить найбільшу стійкість і оптимальне задоволення попиту на фінансові послуги. Тобто формування сильних небанківських фінансових інститутів у взаємодії з могутніми банками забезпечить випереджаюче зростання фінансового сектора в порівнянні з ВВП.

Як мінімізація витрат трансформації заощаджень в інвестиції, так і подальша аллокація фінансових ресурсів мають на увазі ефективне функціонування значної кількості кредитних організацій. Тому необхідно перешкоджати консервації олігополістичної структури там, де потенційний обсяг ринку допускає ефективну роботу значного числа могутніх фінансових інститутів. Конкуруючи з державними фінансовими інститутами, приватні банки, інші фінансові корпорації перешкоджатимуть зниженню ефективності

державних банків.

В зв'язку з цим оптимальною структурою банківської системи можна вважати таку, в рамках якої:

- співіснують приватні, державні і іноземні банки;
- кожна з банківських груп реалізує задачі в тій сфері, де має своєму розпорядженні конкурентні переваги;
- в рамках кожної з груп зберігається конкурентне середовище, зберігаються і можливості переходу кредитної організації з однієї групи в іншу.

Існуюча конфігурація банківської системи розглядається як прийнятна як з погляду розвитку конкуренції (існування великих приватних і іноземних банків), так і з позицій забезпечення стійкості до зовнішніх шоків (сильні позиції державних банків). На відміну від існуючої, в оптимальній моделі передбачається перерозподіл частини ринку від державних до приватних банків.

Державні банки в рамках оптимальної моделі сприяють вирішенню задач державної промислової і соціальної політики, розвитку банківської інфраструктури. Природні переваги (доступність щодо дешевого фондування, довіра населення) цих банків повинні працювати на потреби всіх учасників ринку. Це відбувається, коли держбанки працюють на підвищення доступності банківських послуг для населення, забезпечують канал розподілу державних субсидій, лобіюють інтереси банківського співтовариства в законодавчій сфері. Масштаб задач, що стоять перед держбанками, в перспективі і визначатиме характер присутності держави в банківському секторі. У міру вирішення пріоритетних задач розвитку, виправданим буде поступовий вихід держави з капіталу окремих банків.

Великі приватні банки концентруються на розвитку кредитування великого, середнього і малого бізнесу, фізичних осіб, а також на взаємодії з суміжними сегментами фінансового ринку. Малі і середні банки в рамках оптимальної моделі грають роль провайдерів послуг в регіонах, діють на

підставі державних програм, за агентськими договорами або в рамках договорів рефінансування.

Іноземні банки залишаються джерелами ресурсів для українських фінансових і нефінансових інститутів, приносять передові практики управління, проте їх присутність не носить домінуючого характеру ні в одному з секторів – роздрібному, корпоративному або інвестиційному.

Стабільний розвиток сектора приведе до зростання числа спеціалізованих банків: іпотечних, «пластикових», споживацьких. Розвиток системи міжбанківського кредиту і доступність засобів інституційних інвесторів забезпечать їм стабільні джерела фінансування, а вузька спеціалізація – зростання ефективності.

Така структура при кардинальному збільшенні її потужності за рахунок довгих ресурсів дозволить понизити значущість перерозподілу ресурсів через бюджет або усередині холдингів, замінивши ці інструменти аллокацією кредитних ресурсів.

Висновки до розділу III

1. Доведено, що когнітивний аналіз можна визначити як один з ефективних методів до дослідження розвитку банківської системи, в основі якого лежить побудова відповідної когнітивної моделі. Етапи когнітивного моделювання застосовні до етапів аналізу і управління банківською системою, що дає можливість використовувати моделі і методи когнітивного моделювання для розробки стратегій управління банківською системою.

2. Розроблено і реалізовано когнітивну модель розвитку банківської системи, в рамках якої проведено відбір чинників, найбільш значимих для стійкого розвитку й ефективного функціонування банків, проаналізовано їх вплив у системі причинно-наслідкових зв'язків на комплексну характеристику стійкості банківської системи. Проведено узгодження індикаторів фінансової

стійкості банківської системи у відповідності до її цілей, які запропоновано доповнювати макроекономічними і інституційними умовами її розвитку.

3. Представлено взаємозв'язок між обмеженнями, інструментами управління, цілями і відповідними індикаторами банківської системи. Зняття значної частини обмежень стійкого розвитку банківського сектору можливе за рахунок залучення нових ресурсів – інструментів розвитку. В якості ресурсів зростання національної банківської системи запропоновано розглядати: недокапіталізовані немонетарні активи, що утворюють національне багатство; незалучені в фінансовий обіг заощадження держави; кошти населення і бізнесу, що зберігаються поза межами української фінансової системи.

4. Відповідно до ключових обмежень макроекономічного і інституційного характеру виділено наступні види інструментів переходу до оптимальної моделі банківської системи: залучення заощаджень держави при одночасному підвищенні ефективності антиінфляційної політики, підвищення норми заощаджень населення, залучення у фінансовий обіг (капіталізації) активів, інструменти, що забезпечують зміцнення фінансового суверенітету.

5. Залежно від успіхів в проведенні необхідних банківській системі України перетворень і макроекономічної ситуації виділено три базові стратегії управління банківським сектором. Результатом реалізації кожної з наведених стратегій управління банківською системою України є комплексна оцінка її фінансової стійкості. Наведено відмінності між найбільш бажаними для банківської системи стратегіями управління: інерційною стратегією і стратегією прориву.

6. Встановлено, що оптимальною структурою банківської системи можна вважати таку, в рамках якої: співіснують приватні, державні і іноземні банки; кожна з банківських груп реалізує задачі в тій сфері, де має своєму розпорядженні конкурентні переваги; в рамках кожної з груп зберігається конкурентне середовище, зберігаються і можливості переходу кредитної організації з однієї групи в іншу. Така структура при кардинальному збільшенні її потужності за рахунок довгих ресурсів дозволить понизити

значущість перерозподілу ресурсів через бюджет або усередині холдингів, замінивши ці інструменти аллокацією кредитних ресурсів.

Основні результати розділу 3 опубліковані у наукових працях автора [21, 23, 26, 33-34].

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено важливе науково-практичне завдання щодо подальшого розвитку й удосконалення теоретичних положень і методичного забезпечення формування механізму стратегічного управління банківською системою. Основні висновки і результати, одержані в процесі дослідження, полягають у наступному.

1. Проведений аналіз показників діяльності банківської системи України засвідчив наступне: необхідність стабілізації банківської системи як ключової умови відновлення економічного зростання в Україні та підвищення довіри населення до банківської системи загалом; збитковість функціонування банківської системи в ретроспективному періоді, незважаючи на намагання банків знизити ризики їх операційної діяльності; відтік з української банківської системи капіталу іноземних банків; необхідність створення нормативно-правової бази, яка б регламентувала застосування спеціальних інструментів та механізмів банківського антикризового менеджменту. Дослідження сутності, економічної ролі та місця банківської системи в економіці держави показали, що банківська система – це не механічна сукупність багатьох окремих банків, але це і не єдиний банк, що керується з одного офісу (центрального банку), а специфічна економічна та організаційно-правова структура, що забезпечує своїми особливими методами та інструментами функціонування грошового ринку та економіки в цілому.

2. Обґрунтовано необхідність розробки механізму формування стратегій управління банківською системою у зв'язку з проблемою практичного забезпечення ефективності розвитку банків як на макро-, так і на мікроекономічному рівні для їх належного функціонування та стабільного розвитку, з одного боку, а також створення базових передумов щодо виконання банками своїх функцій, реалізації ролі в економіці з іншого. Визначено основні

структурні елементи механізму формування стратегій управління банківською системою (цілі, суб'єкти, об'єкти, методи, інструменти), принципи (безперервності, одночасності, синтезу процесів формування стратегій управління банківською системою, визначення оптимальної стратегії та її коректування під впливом змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі) та основні засади функціонування у вигляді етапів його реалізації.

3. Вдосконалено методичний підхід до інтегрованої оцінки фінансової стійкості банківської системи на основі обчислення таксономічного показника розвитку, який використано як фундаментальну, внутрішню характеристику, що забезпечує життєздатність, стабільний розвиток банківської системи в межах заданої траєкторії та відповідно до обраної стратегії управління, незважаючи на силу впливу зовнішніх та внутрішніх чинників.

4. Запропонована класифікація чинників фінансової стійкості на основі структуризації причинно-наслідкових зв'язків між ними та основоположними функціями та цілями банківської системи України, що дозволило розглядати дефініцію фінансової стійкості як дієвий механізм, який запобігає виникненню банківських криз та сприяє подальшому розвитку економіки країни. Дія даного механізму проявляється у виокремленні специфічних (країнних) чинників фінансової стійкості, які є важливими в управлінні банківською системою України, і в той же час, визнаються міжнародними організаціями як необхідні критерії для аналізу фінансового сектора національної економіки. Для встановлення взаємозв'язків між аналізованими чинниками та інтегрованою оцінкою та їх подальшої класифікації використано синтез методів кореляційного та регресійного аналізу.

5. Розроблено методику оптимізації сукупності показників оцінки кредитоспроможності позичальників за допомогою комплексу економіко-статистичних методів (Хельвіга, дендритів, кластерного факторного та дискримінантного аналізу), реалізація якої дозволила визначити ефективну

комбінацію фінансових ресурсів банківської системи, що орієнтована на зменшення її трансакційних витрат у відповідності до цілей, сформульованих стратегією розвитку банківського сектора, а з іншого боку – надати можливість впевненості в отриманні кредиту позичальником на основі адекватної оцінки його кредитоспроможності.

6. Розроблено модель розвитку банківської системи України на основі когнітивного моделювання, реалізація якої дозволила узгодити рівень фінансової стійкості банків відповідно до цілей банківської системи, виділити базисні, цільові та чинники-індикатори, що характеризують банківську систему на різних ієрархічних рівнях та визначити взаємозв'язки між чинниками різних рівнів ієрархії на основі побудови простого функціонального графу стохастичною виду. Встановлено, що для оцінки успішності реалізації цілей банківської системи індикатори фінансової стійкості необхідно доповнити кількісними і якісними характеристиками стану банківської системи (структура ринку і ринкова поведінка банків), а також базовими макроекономічними і інституційними умовами.

7. Визначено інструменти управління банківською системою України з метою переходу до оптимальної моделі її розвитку: залучення заощаджень держави при одночасному підвищенні ефективності антиінфляційної політики, підвищення норми заощаджень населення, залучення у фінансовий обіг (капіталізація) активів, інструменти, що забезпечують зміцнення фінансового суверенітету. Їх використання дозволить зняти значну частину обмежень макроекономічного і інституційного характеру функціонування банківського сектору і сприяти досягненню його цілей, а тим самим сформувати умови стабільного функціонування й поступального розвитку ринкової економіки загалом, а також проведення будь-яких видів модернізації та реформ.

8. Розроблено методикку формування стратегій управління банківською системою, що базується на досягненні поставлених в дослідженні стратегічних

цілей в умовах динамічної зміни зовнішнього середовища. Залежно від успіхів в проведенні необхідних банківській системі України перетворень і макроекономічної ситуації виділено три базові стратегії управління банківським сектором: стратегію прориву, кризову та інерційну. Результатом реалізації кожної з наведених стратегій є комплексна оцінка фінансової стійкості банківської системи в ретроспективному та прогностичному періоді, а також встановлені орієнтири переходу до оптимальної стратегії та можливості її коректування під впливом змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі.

Додаток А

Таблиця А.1

Банки з іноземним капіталом станом на 01.01.2014 р.*

№ п/п	Назва банку	Країна походження капіталу	Частка акцій, що належить нерезидентам, %	Група	№ п/п	Назва банку	Країна походження капіталу	Частка акцій, що належить нерезидентам, %	Група
1	Альфа-банк	Кіпр, Росія	100	I	26	Марфін-банк	Кіпр	99.8813	IV
2	Дочірній банк Сбербанку Росії	Росія	100	I	27	Кредобанк	Польща	99.5655	III
3	ОТП-банк	Угорщина	100	II	28	Ідея-банк	Польща	99.0604	IV
4	ІНГ-банк "Україна"	Нідерланди	100	II	29	Профінбанк	Франція	98.1003	IV
5	"Кредит-Дніпро"	Кіпр	100	II	30	Промінвестбанк	Росія	97.8502	I
6	Правекс-банк	Італія	100	III	31	"Петрокомерц-Україна"	Росія	96.4835	IV
7	Сітібанк	США	100	III	32	Райффайзен банк "Аваль"	Австрія	96.3658	I
8	ДІВІ-банк	Кіпр	100	III	33	"Форум"	Німеччина	96.0635	II
9	Платинум-банк	Кіпр	100	III	34	"Надра"	Австрія	89.9659	I
10	"Русский стандарт"	Росія	100	III	35	Енергобанк	Росія, Кіпр	89.5879	IV
11	Прокредит-банк	Німеччина, Великобританія	100	IV	36	Західкомбанк	Великобританія	51.0	IV
12	БМ-банк	Росія	100	IV	37	БТА-банк	Казахстан	49.9863	II
13	АСТРА-банк	Греція	100	IV	38	Укрбудінвестбанк	Швейцарія	37.1445	IV
14	Дойче-банк ДБУ	Німеччина	100	IV	39	Експобанк	Кіпр	34.1852	III
15	Кредит-Європа-банк	Нідерланди	100	IV	40	Дельта-банк	США	30.1088	I
16	СЕБ-корпоративний банк	Швеція	100	IV	41	Укросоцбанк	Австрія	26.2693	I
17	"Траст"	Росія	100	IV	42	Приватбанк	Кіпр	24.99	I
18	Кредитвестбанк	Туреччина	100	IV	43	Банк Кіпру	Кіпр	22.7853	IV
19	"Юнісон"	Кіпр	100	IV	44	"Народний капітал"	Швеція	20.4633	IV
20	Укрсиббанк	Франція, Великобританія	99.9995	I	45	Фідобанк	Кіпр	20.0	II
21	Креді Агріколь-банк	Франція	99.9955	II	46	Банк "Перший"	Грузія	19.395	IV
22	Піреус-банк МКБ	Греція	99.9873	IV	47	"Національний кредит"	Росія	19.076	IV
23	ВТБ-банк	Росія	99.9737	I	48	ВІЕЙБі банк	Кіпр, Росія	17.31	II
24	Універсал-банк	Нідерланди	99.9645	II	49	Мегабанк	Німеччина	15.0	III
25	ВіЕс-банк	Австрія	99.9230	IV					

*розроблено на основі [65]

Таблиця А.2

Основні показники діяльності банків України [130]

№ п/п	Назва показника	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.01. 2012 р.	01.01. 2013 р.	01.01. 2014 р.
1	Кількість банків, що мають банківську ліцензію	175	184	182	176	176	176*	180*
1.1	<i>Із них: з іноземним капіталом;</i>	47	53	51	55	53	53	49
1.1.1	<i>у тому числі зі 100-відсотковим іноземним капіталом</i>	17	17	18	20	22	22	19
2	Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	35.0	36.7	35.8	40.6	41.9	39.5	34.0
Активи, млн. грн.								
1	Активи, всього	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 278 095
1.1	<i>Загальні активи (не скориговані на резерви під активні операції)</i>	619 004	973 332	1 001 626	1 090 248	1 211 540	1 267 892	1 408 688
2	Готівкові кошти та банківські метали	18 313	20 668	21 725	26 749	27 008	30 346	36 390
3	Кошти в Національному банку України	19 120	18 768	23 337	26 190	31 310	33 740	47 222
4	Кореспондентські рахунки, відкриті в інших банках	26 293	40 406	51 323	67 596	78 395	99 472	78 106
5	Кредити надані	485 368	792 244	747 348	755 030	825 320	815 327	911 402
5.1	<i>У тому числі: кредити, надані суб'єктам господарювання;</i>	276 184	472 584	474 991	508 288	580 907	609 202	698 777
5.2	<i>кредити, надані фізичним особам</i>	153 633	268 857	222 538	186 540	174 650	161 775	167 773
6	Частка простроченої заборгованості за кредитами у загальній сумі кредитів, %	1.3	2.3	9.4	11.2	9.6	8.9	7.7
7	Вкладення в цінні папери	28 693	40 610	39 335	83 559	87 719	96 340	138 287
8	Резерви за активними операціями банків	20 188	48 409	122 433	148 839	157 907	141 319	131 252
Пасиви, млн. грн.								
1	Пасиви, всього	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192	1 278 095
2	Капітал	69 578	119 263	115 175	137 725	155 487	169 320	192 599
2.1	<i>У тому числі: статутний капітал</i>	42 873	82 454	119 189	145 857	171 865	175 204	185 239
3	Зобов'язання	529 818	806 823	765 127	804 363	898 793	957 872	1 085 496
3.1	<i>У тому числі кошти суб'єктів господарювання;</i>	111 995	143 928	115 204	144 038	186 213	202 550	234 948
3.1.1	<i>із них строкові кошти суб'єктів господарювання</i>	54 189	73 352	50 511	55 276	74 239	92 786	104 722
3.2	<i>Кошти фізичних осіб;</i>	163 482	213 219	210 006	270 733	306 205	364 003	433 726
3.2.1	<i>із них строкові кошти фізичних осіб</i>	125 625	175 142	155 201	206 630	237 438	289 129	350 779

Таблиця А.3

Основні показники фінансових результатів діяльності банківської системи України [130]

Показник	01.07.2012	01.10.2012	01.01.2013	01.04.2013	01.07.2013	01.10.2013	01.01.2014	01.04.2014	01.07.2014
Чистий процентний дохід	25 317	37 693	49 343	11 207	23 231	35 617	49 051	14 731	28 289
Чистий комісійний дохід	8 339	13 231	18 081	4 608	9 484	15 202	20 999	5 443	10 536
Результат від торговельних операцій	1 396	2 516	3 231	665	1 238	2 098	3 304	3 672	8 821
Чистий операційний дохід від основної діяльності	35 052	53 440	70 655	16 480	33 953	52 917	73 354	23 846	47 646
Чистий інший операційний дохід	-5 324	-6 582	-7 401	-771	-2 398	-5 334	-7 207	-641	-930
Чистий операційний дохід	29 728	46 858	63 254	15 709	31 555	47 583	66 147	23 205	46 716
Інший дохід	931	1 661	2 712	893	1 946	2 822	5 566	1 154	2 528
Загальні адміністративні витрати	17 629	26 654	37 265	9 145	18 858	29 095	40 672	10 396	21 510
Відрахування в резерви	11 563	18 940	23 423	3 963	12 549	18 270	27 975	15 896	27 225
Податок на прибуток	-91	150	379	368	913	1 308	1 630	60	-741
Фінансовий результат поточного року	1 558	2 775	4 899	3 126	1 181	1 732	1 436	-1 993	1 250
Коефіцієнт ефективності діяльності	136,60%	143,82%	140,01%	150,28%	144,35%	141,00%	138,43%	187,38%	179,75%
Загальні адмін. витрати/валовий дохід	24,56%	24,05%	24,77%	24,06%	24,03%	24,06%	24,08%	20,60%	20,81%
ROA	0,29%	0,34%	0,45%	1,10%	0,21%	0,20%	0,12%	-0,63%	0,19%
ROE	1,98%	2,32%	3,03%	7,30%	1,36%	1,32%	0,81%	-4,24%	1,37%

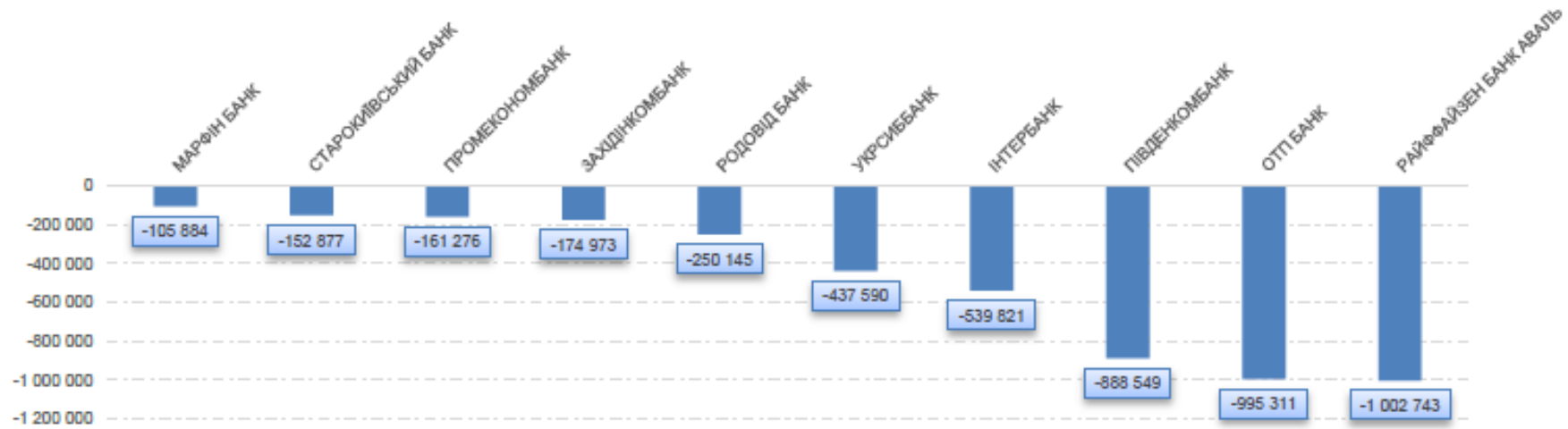

Рис. А.1. ТОП-10 збиткових банків України за I півріччя 2014 року [10]

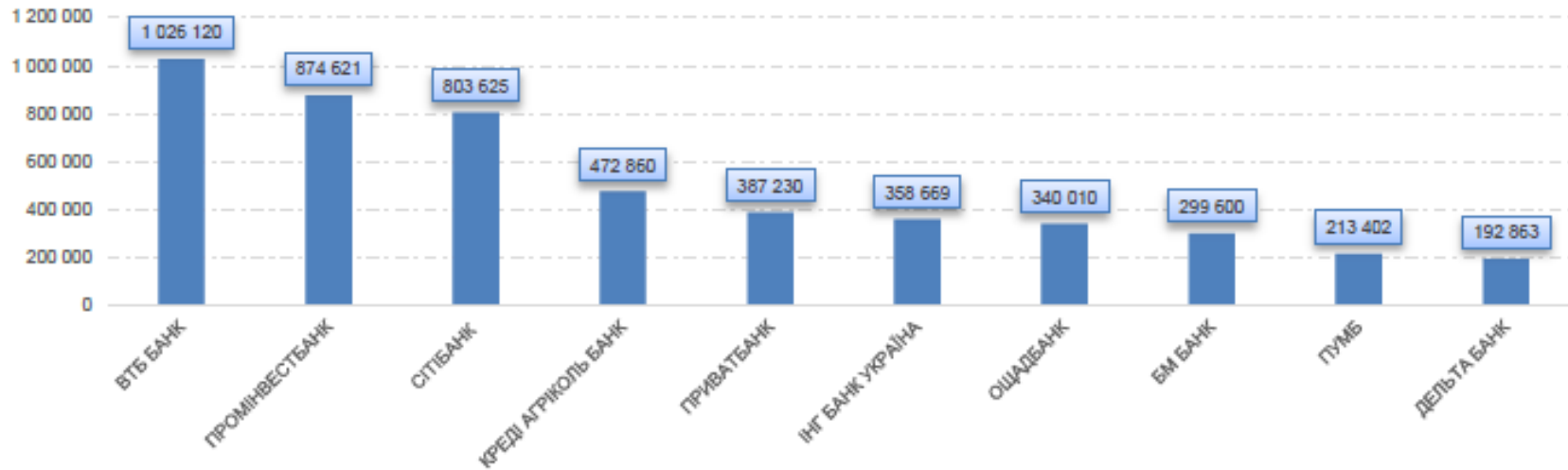

Рис. А.2. ТОП-10 прибуткових банків України за I півріччя 2014 року [10]

Таблиця А.4

Методика розрахунку відносних показників фінансових результатів
[144,147,158,169]

Показник	Порядок розрахунку	Економічний зміст показника
1. Коефіцієнти, що є математичним обґрунтуванням стратегії управління ліквідністю через активи		
1.1. Коефіцієнт відношення високоліквідних активів до суми загальних чистих активів	$K_{вл} = Авл / А$	Характеризує загальну якість активів, а саме показує частку високоліквідних активів (Авл) у загальному обсязі чистих активів (А). Орієнтовне оптимальне значення – не менше 15–20%
1.2. Коефіцієнт співвідношення проблемних кредитів та суми наданих кредитів	$K_{пк} = Кпр / Кн$	Характеризує якість кредитного портфеля банку та показує частку проблемних (прострочених) кредитів (Кпр) у загальному обсязі наданих кредитів (Кн)
2. Коефіцієнти, що дають математичне обґрунтування стратегії управління ліквідністю через пасиви		
2.1. Коефіцієнт співвідношення зобов'язань та сукупних пасивів	$K_{зп} = З / П$	Характеризує стабільність ресурсної бази банку та залежність її від зовнішніх джерел запозичень, показує частку зобов'язань банку (З) в загальному обсязі ресурсів банку (П)
2.2. Коефіцієнт відношення нестійких зобов'язань (депозитів до запитання, одержаних міжбанківських кредитів і коррахунків банків) до суми загальних зобов'язань	$K_{нз} = НЗ / З$	Характеризує нестабільність зовнішніх джерел запозичень ресурсів банку на основі дослідження частки нестійких зобов'язань (НЗ) в загальному обсязі зобов'язань (З)
3. Коефіцієнти, що дають математичне обґрунтування стратегії збалансованого управління активами і пасивами		
3.1. Коефіцієнт покриття нестійких зобов'язань (відношення високоліквідних активів до суми нестійких зобов'язань)	$K_{п} = Авл / НЗ$	Характеризує миттєву ліквідність банку та показує його здатність погашати нестійкі зобов'язання (НЗ) в будь-який момент (терміново) за рахунок високоліквідних активів (Авл). Орієнтовне оптимальне значення – не менше 20%
3.2. Коефіцієнт вилучення коштів (відношення високоліквідних активів до суми всіх депозитних вкладів клієнтів)	$K_{вк} = Авл / Д$	Визначає ризик вилучення коштів клієнтами банку у кризові періоди на основі дослідження змін співвідношення обсягів високоліквідних активів (Авл) та депозитів клієнтів (Д)
3.3. Коефіцієнт співвідношення кредитів, наданих клієнтам, та депозитних вкладів клієнтів	$K_{кд} = Кн / Д$	Характеризує здатність банку залучати депозити (Д) для підтримки кредитних операцій банку (Кн). Орієнтовне оптимальне значення – 70–80%
3.4. Коефіцієнт співвідношення міжбанківських кредитів наданих та одержаних (у тому числі коррахунки банків)	$K_{мбк} = МБКн / МБКо$	Показує ступінь незалежності ресурсної бази банку від одержаних міжбанківських кредитів на основі дослідження співвідношення сум міжбанківських кредитів наданих (МБКн) та одержаних (МБКо)

Таблиця А.5

Відносні показники фінансових результатів діяльності банківської системи України, %*

Назва показника	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
1. Високоліквідні активи (кошти на коррахунках та в касі) у відсотках від суми загальних чистих активів	13.30	10.63 [-2.67]*	8.62 [-2.01]	10.95 [2.33]	12.79 [1.84]	12.97 [0.18]	14.51 [1.54]	12.65 [-1.86]
2. Проблемні кредити у відсотках від загального обсягу наданих кредитів	1.65	1.31 [-0.34]	2.27 [0.96]	9.36 [7.09]	11.24 [1.88]	9.61 [-1.63]	8.89 [-0.72]	7.70 [-1.19]
3. Зобов'язання у відсотках від сукупного обсягу пасивів	87.49	88.39 [0.90]	87.12 [-1.27]	86.92 [-0.20]	85.38 [-1.54]	85.25 [-0.13]	84.98 [-0.27]	84.93 [-0.05]
4. Нестійкі зобов'язання (депозити до запитання, одержані міжбанківські кредити і коррахунки банків) у відсотках від загальних зобов'язань	59.84	66.06 [6.22]	69.20 [3.14]	73.11 [3.91]	67.44 [-5.67]	65.32 [-2.12]	60.13 [-5.19]	58.04 [-2.09]
5. Покриття нестійких коштів (високоліквідні активи у відсотках від нестійких зобов'язань)	25.18	18.21 [-6.97]	14.30 [-3.91]	17.23 [2.93]	22.22 [4.99]	23.29 [1.07]	28.40 [5.11]	25.67 [-2.73]
6. Ризик вилучення коштів (високоліквідні активи у відсотках від суми всіх депозитних вкладів клієнтів)	24.73	23.13 [-1.60]	22.36 [-0.77]	29.64 [7.28]	29.06 [-0.58]	27.76 [-1.30]	28.87 [1.11]	24.18 [-4.69]
7. Співвідношення кредитів, наданих клієнтам, та депозитних вкладів клієнтів	134.12	156.03 [21.91]	207.60 [51.57]	214.49 [6.89]	167.52 [-46.97]	153.44 [-14.08]	143.91 [-9.53]	136.30 [-7.61]
8. Співвідношення міжбанківських кредитів наданих та одержаних (у тому числі коррахунки банків)	37.00	32.18 [-4.82]	20.28 [-11.90]	22.99 [2.71]	32.80 [9.81]	36.46 [3.66]	36.75 [0.29]	29.50 [-7.25]

*розраховано на основі [130]. В дужках наведено відхилення коефіцієнтів у порівнянні з попереднім роком.

Таблиця А.6

Спільні та відмінні риси банківської підсистеми та інших підсистем економіки*

Риси, притаманні усім підсистемам економіки		Специфічні риси, характерні тільки банківській підсистемі	
Ознака	Характеристика ознаки	Ознака	Характеристика ознаки
Поєднання багатьох однотипних елементів, які підпорядковуються однаковим цілям	У банківській системі такими елементами є окремі банки; однаковість цілей усіх банків виявляється в боротьбі кожного з них за прибутковість і ліквідність	Дворівнева побудова	Дворівнева побудова – ключовий принцип побудови банківських систем у ринкових економіках, їх вирішальна якісна ознака, що безумовно відрізняє їх від інших систем. Однорівнева побудова можлива лише в тоталітарних економіках, де достатньо створити один державний банк і він може здійснювати на адміністративно-командних засадах і емісійно-касову функцію, і кредитно-розрахункове обслуговування господарської клієнтури, як це було в СРСР. Не було двох рівнів банків і в докапіталістичних, слаборинкових економіках, коли кожний банк виконував весь набір функцій – і емісійно-касових, і кредитно-розрахункових. Проте в обох цих випадках не було і потреби в існуванні власне банківської системи
Динамічність системи	Банківська система постійно розвивається, адаптуючись до зміни економічної ситуації в країні. Так, з початком ринкової трансформації економіки Україна адаптувала свою банківську систему відповідно до вимог ринку і продовжує її вдосконалювати в міру побудови ринкової економіки: зростає кількість банків, удосконалюються методи банківської діяльності, розширюється коло їх операцій тощо	Поглиблене, централізоване регулювання діяльності кожного банку окремо і банківської діяльності в цілому	Дворівневність банківської системи характеризується чітким законодавчим розмежуванням прав і обов'язків кожної ланки системи, а також небанківських фінансових посередників. У багатьох країнах центральному банку надано право ліцензування банківської діяльності, право встановлювати економічні нормативи щодо діяльності комерційних банків, здійснювати тією чи іншою мірою нагляд і контроль за банками. З іншого боку, закони обмежують права центральних банків у комерційній діяльності, забороняють, зокрема, їм обслуговувати господарську клієнтуру. Цим комерційні банки захищаються від конкуренції з боку більш сильного - центрального банку,

			забезпечуються їхні права як банків другого рівня
Закритість системи	Банківська система є системою «закритого типу», що проявляється в концентрації уваги її суб'єктів переважно на специфічній діяльності, пов'язаній з грошовою сферою. Наприклад, банкам в Україні заборонено займатися виробничою діяльністю, торгівлею, страховою справою тощо. З іншого боку, суб'єктам інших систем заборонено займатися суто банківською діяльністю. Більше того, багато банківської інформації є по закону банківською таємницею і не може розголошуватися чи передаватися в інші системи. Водночас ця закритість є досить відносною. Адже банки функціонально постійно взаємодіють з іншими системами, зазнають впливу з боку останніх і самі проникають у сфери їх функціонування	Гнучке поєднання централізованого управління з децентралізацією відповідальності	Проблеми подібного поєднання централізованого управління з децентралізацією відповідальності мають місце і в інших системах. Проте ніде вони не проявляються так гостро і масштабно, як у банківській системі, де вся відповідальність перед інвесторами і вкладниками повністю покладається на банк, а можливості прийняття адекватних управлінських рішень його керівництвом істотно обмежуються нормами системного управління. Ця суперечливість постійно проявляється в реальній дійсності
Саморегуляція системи	Банківська система теж має здатність до самонастроювання, саморегулювання: якщо один із банків банкрутує, його «нішу» негайно займають інші банки; якщо змінюється економічна ситуація в країні, банки негайно адекватно змінюють методи діяльності, як це сталося в Україні в період гіперінфляції 1992-1994рр., коли всі банки перетворилися в універсальні, щоб вижити	Наявність загальносистемної інфраструктури, що забезпечує функціональну взаємодію окремих банків	Звичайно, кожна інша система, що функціонує в економіці, теж має свою певну інфраструктуру, і в цьому розумінні банківська система не є винятком. Проте тільки в банківській системі інфраструктура є надзвичайно складною, багатопрофільною, життєво необхідною для функціонування окремих банків. Без деяких її елементів виконання банками окремих операцій буде вкрай неефективним, а то й просто неможливим. Так, у перші роки формування банківської системи в Україні не було єдиного механізму міжбанківських розрахунків, унаслідок чого розрахунки між підприємствами - клієнтами банків неймовірно затягувалися, а нерідко просто зривалися, внаслідок чого вони зазнавали значних збитків. Зараз у банківській системі створений і діє механізм централізованих міжбанківських розрахунків на базі електронних технологій, що дає можливість усі міжгосподарські розрахунки здійснювати негайно, в режимі реального часу

*Розроблено на основі [72,87,106,114,183]

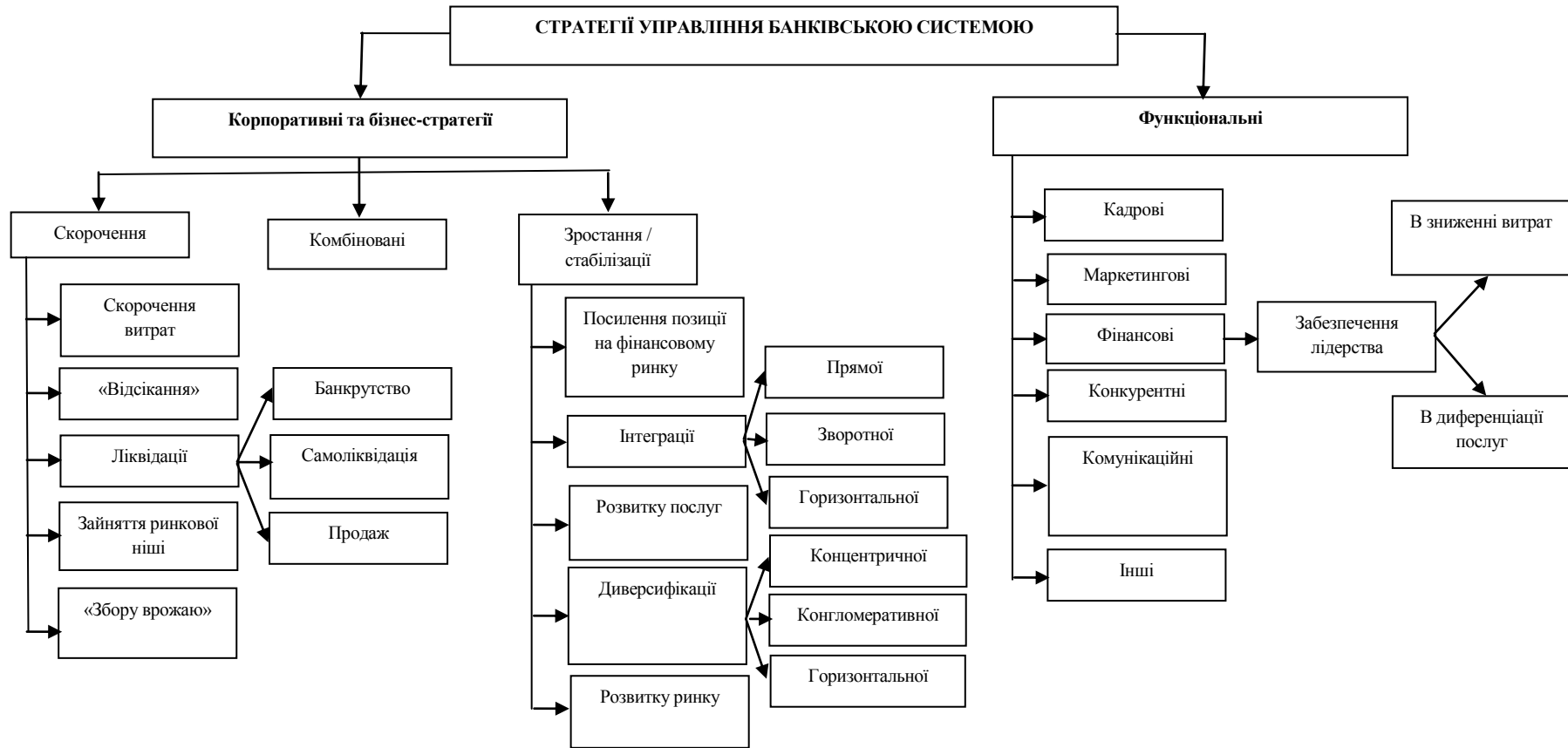

Рис. А.3. Типові стратегії управління банківською системою

Індикатори фінансової стійкості (ІФС) банківської системи України [130]

Код	Індикатори фінансової стійкості	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 (I-II кв.)
	Основні ІФС депозитних корпорацій										
I1	Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08	20,83	18,90	18,06	18,26	15,87
I2	Співвідношення регулятивного капіталу 1 рівня до зважених за ризиком активів	11,54	10,84	10,09	11,15	14,23	15,11	13,99	13,77	13,89	11,73
I3	Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу	325,9 9	352,4 4	313,8 2	9,16	31,97	29,17	25,76	36,03	30,65	47,02
I4	Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів	57,99	59,76	48,12	3,88	13,70	15,27	14,73	16,54	12,89	14,61
I5	Співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів										
	Частка в сукупних валових кредитах: Резиденти	98,56	98,35	97,54	96,85	96,56	96,29	98,23	98,41	98,72	97,10
	Частка в сукупних валових кредитах: Депозитні корпорації	6,67	6,94	9,68	3,77	2,67	3,36	4,71	2,80	1,99	2,58
	Частка в сукупних валових кредитах: Центральний банк	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Частка в сукупних валових кредитах: Інші фінансові корпорації	1,07	1,00	1,22	1,24	1,82	1,70	1,92	1,90	2,05	2,19
	Частка в сукупних валових кредитах: Сектор загального державного управління	0,00	0,00	0,00	0,00	0,75	1,12	1,00	0,68	0,63	0,58
	Частка в сукупних валових кредитах: Нефінансові корпорації	67,96	59,83	53,61	56,26	60,00	63,53	67,13	71,01	73,48	71,98
	Частка в сукупних валових кредитах: Інші сектори-резиденти	22,86	30,58	33,02	35,58	31,32	26,58	23,48	22,01	20,57	19,77
	Частка в сукупних валових кредитах: Нерезиденти	1,44	1,65	2,46	3,15	3,44	3,71	1,77	1,59	1,28	2,90

I6	Норма прибутку на активи	1,80	1,80	1,60	1,28	-4,46	-1,41	-0,62	0,47	0,24	0,04
I7	Норма прибутку на капітал	14,26	15,24	13,77	10,53	-32,82	-9,82	-4,22	3,15	1,68	0,29
I8	Співвідношення процентної маржі до валового доходу	48,36	54,49	55,45	51,16	66,76	65,98	63,07	64,15	58,56	51,18
I9	Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу	65,99	59,79	60,76	52,95	61,08	61,89	68,26	61,45	65,95	52,99
I10	Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів	18,03	14,28	11,60	9,35	11,45	18,84	18,65	22,15	20,63	21,85
I11	Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	40,17	37,83	39,93	32,99	35,88	91,19	94,73	90,28	89,11	85,16
I12	Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	1,41	10,55	13,38	33,10	28,51	21,61	8,41	2,50	6,94	14,64
	Рекомендовані ІФС										
	Депозитні корпорації										
I13	Співвідношення капіталу до активів	11,90	12,47	11,58	12,86	13,10	14,63	14,76	15,03	15,06	13,64
I14	Співвідношення великих відкритих позицій до капіталу	202,6 1	191,4 4	171,0 6	187,3 6	169,2 1	161,2 1	164,4 6	172,9 1	172,0 5	243,5 8
I15	Співвідношення кредитів за географічним розподілом до сукупних валових кредитів										
	Частка в сукупних валових кредитах: Внутрішня економіка	98,56	98,35	97,54	96,85	96,56	96,29	98,23	98,41	98,72	97,10
	Частка в сукупних валових кредитах: Країни з розвинутою економікою, за винятком Китаю	1,07	1,09	2,20	2,85	3,16	3,54	1,60	1,42	1,18	2,81
	Частка в сукупних валових кредитах: Інші країни з економікою, що розвивається, включаючи Китай	0,37	0,56	0,27	0,30	0,28	0,17	0,17	0,17	0,10	0,08
	Частка в сукупних валових кредитах: Африка	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	із них: Частка в сукупних валових кредитах: Нижня Сахара	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Частка в сукупних валових кредитах: Центральна та Східна Європа	0,04	0,02	0,04	0,02	0,02	0,02	0,05	0,08	0,03	0,01
	Частка в сукупних валових кредитах: Співдружність Незалежних Держав та Монголія	0,18	0,26	0,21	0,26	0,24	0,15	0,11	0,07	0,05	0,04

	Частка в сукупних валових кредитах: Азія, включаючи Китай	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Частка в сукупних валових кредитах: Близьній Схід	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Частка в сукупних валових кредитах: Західна півкуля	0,15	0,28	0,01	0,02	0,01	0,01	0,01	0,03	0,03	0,03
I16	Співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів в активах до капіталу	0,38	0,03	0,33	1,13	1,25	1,30	2,03
I17	Співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів у зобов'язаннях до капіталу	0,27	0,04	0,04	0,10	0,09	0,13	0,30
I18	Співвідношення доходу від торговельних операцій до валового доходу	7,21	8,25	7,45	16,46	4,45	3,22	5,12	3,71	3,83	16,26
I19	Співвідношення витрат на утримання персоналу до непроцентних витрат	43,21	47,15	49,10	48,13	40,67	40,73	38,91	41,32	41,04	40,79
I20	Спред між ставками за кредитами та депозитами (базисні пункти)	683	654	546	816	586	721	567	485	383	354
I21	Спред між найвищою та найнижчою міжбанківськими ставками (базисні пункти)	2 279	830	939	2 753	2 499	1 790	2 900	4 494	6 490	2 797
I22	Співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських)	95,05	74,90	64,86	48,36	45,27	56,01	61,19	69,80	73,34	66,25
I23	Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів	44,58	50,48	51,45	60,32	52,59	48,23	42,13	37,66	34,72	44,53
I24	Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань	43,47	50,31	49,77	59,04	55,83	51,25	49,76	49,22	43,25	46,86
I25	Співвідношення чистої відкритої позиції за інструментами участі в капіталі до капіталу										
	Ринки нерухомості										
I39	Співвідношення кредитів на житлову нерухомість до сукупних валових кредитів	...	7,61	8,39	11,20	12,82	10,39	8,22	6,85	5,46	6,04
I40	Співвідношення кредитів на комерційну нерухомість до сукупних валових кредитів	...	2,39	2,19	2,32	2,29	1,73	1,20	0,88	1,38	1,43

Таблиця Б.2

Визначення інтегрованої оцінки фінансової стійкості банківської системи України. Стандартизація змінних

Код показника	Середнє значення	Стандартне відхилення	Стандартизовані значення (на основі формул (2.1)-(2.2))									
			2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 (I-II кв.)
I1	16,7070	2,4290	-0,7233	-1,0362	-1,1474	-1,1103	0,5653	1,6974	0,9028	0,5570	0,6394	-0,3446
I2	12,6340	1,7414	-0,6282	-1,0302	-1,4609	-0,8522	0,9165	1,4219	0,7787	0,6524	0,7213	-0,5191
I3	120,2010	145,8891	-1,4106	-1,5919	-1,3272	0,7611	0,6048	0,6240	0,6473	0,5770	0,6138	0,5016
I4	25,7490	20,8848	-1,5438	-1,6285	-1,0712	1,0471	0,5769	0,5018	0,5276	0,4409	0,6157	0,5334
I5	97,6610	0,9048	0,9936	0,7615	-0,1337	-0,8963	-1,2168	-1,5152	0,6289	0,8278	1,1704	-0,6200
I6	0,0740	1,9197	0,8991	0,8991	0,7949	0,6282	-2,3618	-0,7730	-0,3615	0,2063	0,0865	-0,0177
I7	1,2060	14,6279	0,8924	0,9594	0,8589	0,6374	-2,3261	-0,7538	-0,3709	0,1329	0,0324	-0,0626
I8	57,9160	6,7432	1,4171	0,5081	0,3657	1,0019	-1,3115	-1,1959	-0,7643	-0,9245	-0,0955	0,9989
I9	61,1110	5,0933	-0,9579	0,2594	0,0689	1,6023	0,0061	-0,1529	-1,4036	-0,0666	-0,9501	1,5945
I10	16,6830	4,6580	0,2892	-0,5159	-1,0913	-1,5743	-1,1235	0,4631	0,4223	1,1737	0,8474	1,1093
I11	63,7270	27,9608	-0,8425	-0,9262	-0,8511	-1,0993	-0,9959	0,9822	1,1088	0,9497	0,9078	0,7665
I12	14,1050	10,6338	1,1938	0,3343	0,0682	-1,7863	-1,3546	-0,7058	0,5356	1,0913	0,6738	-0,0503
I13	13,5030	1,3138	-1,2201	-0,7862	-1,4637	-0,4894	-0,3067	0,8578	0,9567	1,1622	1,1851	0,1043
I14	183,5890	24,7526	-0,7684	-0,3172	0,5062	-0,1523	0,5809	0,9041	0,7728	0,4314	0,4662	-2,4236
I15	97,6610	0,9048	0,9936	0,7615	-0,1337	-0,8963	-1,2168	-1,5152	0,6289	0,8278	1,1704	-0,6200
I16	0,6450	0,7260	-0,8884	-0,8884	-0,8884	-0,3650	-0,8471	-0,4339	0,6680	0,8333	0,9022	1,9076
I17	0,0970	0,1090	-0,8896	-0,8896	-0,8896	1,5866	-0,5227	-0,5227	0,0275	-0,0642	0,3026	1,8617
I18	7,5960	4,9294	-0,0783	0,1327	-0,0296	1,7982	-0,6382	-0,8877	-0,5023	-0,7883	-0,7640	1,7576
I19	43,1050	3,6445	0,0288	1,1099	1,6449	1,3788	-0,6681	-0,6517	-1,1511	-0,4898	-0,5666	-0,6352
I20	579,5000	146,0329	-0,7087	-0,5102	0,2294	-1,6195	-0,0445	-0,9690	0,0856	0,6471	1,3456	1,5442
I21	2777,1000	1673,9532	0,2976	1,1632	1,0981	0,0144	0,1661	0,5897	-0,0734	-1,0257	-2,2180	-0,0119
I22	65,5030	14,3533	2,0585	0,6547	-0,0448	-1,1944	-1,4096	-0,6614	-0,3005	0,2994	0,5460	0,0520

I23	46,6690	7,5624	0,2762	-0,5039	-0,6322	-1,8051	-0,7830	-0,2064	0,6002	1,1913	1,5801	0,2828
I24	49,8760	4,8989	1,3076	-0,0886	0,0216	-1,8706	-1,2154	-0,2805	0,0237	0,1339	1,3525	0,6156
I39	7,6980	3,5628	-2,1607	-0,0247	0,1942	0,9829	1,4376	0,7556	0,1465	-0,2380	-0,6282	-0,4654
I40	1,5810	0,7671	-2,0611	1,0547	0,7939	0,9634	0,9243	0,1942	-0,4967	-0,9139	-0,2620	-0,1969

Таблиця Б.3

Визначення інтегрованої оцінки фінансової стійкості банківської системи України. Визначення відстаней

Код показника	Визначення Евклідової відстані									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014 (I-II кв.)
I1	1,6298	0,9288	0,7269	0,7915	6,5805	13,6709	8,4265	6,5384	6,9662	2,7404
I2	1,8817	0,9405	0,2906	1,3174	8,5061	11,7092	7,7212	7,0350	7,4053	2,1930
I3	0,3474	0,1666	0,4527	7,6239	6,7849	6,8852	7,0085	6,6407	6,8321	6,2581
I4	0,2082	0,1380	0,8627	9,2850	6,6405	6,2588	6,3888	5,9582	6,8419	6,4179
I5	8,9615	7,6258	3,4830	1,2181	0,6133	0,2350	6,9109	7,9965	10,0515	1,9043
I6	8,4047	8,4047	7,8115	6,9075	0,1309	1,5055	2,6846	4,8677	4,3534	3,9295
I7	8,3660	8,7580	8,1733	6,9559	0,1063	1,5531	2,6539	4,5492	4,1307	3,7534
I8	11,6768	6,2904	5,5965	9,0114	0,4740	0,6466	1,5269	1,1567	3,6271	8,9936
I9	1,0859	5,1047	4,2804	12,9766	4,0244	3,4116	0,3557	3,7382	1,1023	12,9201
I10	5,2404	2,2026	0,8258	0,1812	0,7683	6,0668	5,8675	10,0723	8,1075	9,6676
I11	1,3398	1,1531	1,3200	0,8113	1,0082	8,8935	9,6647	8,7004	8,4553	7,6537
I12	10,2006	5,4490	4,2774	0,0457	0,4165	1,6750	6,4290	9,5563	7,1492	3,8013
I13	0,6083	1,4732	0,2877	2,2819	2,8671	8,1670	8,7423	9,9998	10,1447	4,4280
I14	1,5167	2,8319	6,2809	3,4138	6,6611	8,4338	7,6885	5,9118	6,0820	0,1795
I15	8,9615	7,6258	3,4830	1,2181	0,6133	0,2350	6,9109	7,9965	10,0515	1,9043
I16	1,2357	1,2357	1,2357	2,6733	1,3293	2,4528	7,1182	8,0275	8,4225	15,2693
I17	1,2331	1,2331	1,2331	12,8634	2,1823	2,1823	4,1108	3,7473	5,3021	14,9126
I18	3,6929	4,5483	3,8824	14,4261	1,8545	1,2372	2,2431	1,4682	1,5277	14,1196
I19	4,1161	9,6714	13,2856	11,4162	1,7739	1,8180	0,7207	2,2808	2,0546	1,8627
I20	1,6673	2,2196	4,9702	0,1448	3,8239	1,0630	4,3497	7,0072	11,1930	12,5612
I21	5,2788	10,0057	9,5980	4,0578	4,6921	6,7065	3,7117	0,9493	0,0475	3,9526
I22	16,4718	7,0474	3,8228	0,6491	0,3485	1,7919	2,8883	5,2871	6,4821	4,2109
I23	5,1812	2,2382	1,8709	0,0380	1,4812	3,2169	6,7611	10,1843	12,8168	5,2114

I24	10,9404	3,6535	4,0870	0,0167	0,6157	2,9568	4,0953	4,5536	11,2395	6,8416
I39	0,0258	3,9018	4,8146	8,8979	11,8174	7,5933	4,6075	3,1046	1,8819	2,3551
I40	0,0037	9,3309	7,8060	8,7817	8,5514	4,8147	2,2599	1,1797	3,0205	3,2513
Сума	120,2762	114,1787	104,7588	128,0043	84,6658	115,1803	131,8463	148,5074	165,2893	161,2930
Евклідова відстань (формула (2.4))	10,9671	10,6854	10,2352	11,3139	9,2014	10,7322	11,4824	12,1864	12,8565	12,7001
Стандартна відстань (формула (2.3))	20,3961	20,3961	20,3961	20,3961	20,3961	20,3961	20,3961	20,3961	20,3961	20,3961
Інтегрована оцінка (формула (2.5))	0,5377	0,5239	0,5018	0,5547	0,4511	0,5262	0,5630	0,5975	0,6303	0,6227

Реалізація методики оцінки чинників фінансової стійкості банківської системи України.

Таблиця Б.4

Побудова моделі (2.6) та визначення коефіцієнта Спірмена (2.7)

Код показника	I1	I2	I3	I4	I5	I6	I7	I8	I9	I10	I11	I12	I13
Коефіцієнт Спірмена	0,9 875	0,9 880	0,6 278	0,7 698	0,9 958	0,0 771	0,1 190	0,9 868	0,9 919	0,9 801	0,9 435	0,7 848	0,9 962
Параметр	0,0 324	0,0 429	0,0 019	0,0 131	0,0 056	0,0 234	0,0 047	0,0 094	0,0 090	0,0 314	0,0 076	0,0 250	0,0 407
Код показника	I14	I15	I16	I17	I18	I19	I20	I21	I22	I23	I24	I39	I40
Коефіцієнт Спірмена	0,9 921	0,9 958	0,7 400	0,7 234	0,8 591	0,9 900	0,9 557	0,8 969	0,9 811	0,9 745	0,9 865	0,8 938	0,8 870
Параметр	0,0 030	0,0 056	0,4 340	2,8 229	0,0 533	0,0 127	0,0 009	0,0 002	0,0 081	0,0 114	0,0 109	0,0 588	0,2 820

Таблиця Б.5

Класифікація чинників у відповідності до шкали Харрінгтона

Код показника	I13	I5	I15	I14	I9	I19	I2	I1	I8	I24	I22	I10	I23
Коефіцієнт Спірмена	0,9 962	0,9 958	0,9 958	0,9 921	0,9 919	0,9 900	0,9 880	0,9 875	0,9 868	0,9 865	0,9811	0,9 801	0,9 745
Група	Основна												
Код показника	I20	I11	I21	I39	I40	I18	I12	I4	I16	I17	I3	I7	I6
Коефіцієнт Спірмена	0,9 557	0,9 435	0,8 969	0,8 938	0,8 870	0,8 591	0,7 848	0,7 698	0,7 400	0,7 234	0,6278	0,1 190	0,0 771
Група	Основна										Додаткова	Другорядна	

200

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ФІНАНСІВ

вул. Грушевського 21, м. Івано-Франківськ, 76004, тел. 55-22-75, факс 55-21-14

E-mail: main@fin.if.gov.ua; код ЄДРПОУ 02313921

17.12.2014 № 1932/01-32/39 на № _____ від _____

ДОВІДКА

**про використання результатів дисертаційної роботи
Благуна Івана Івановича на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Результати дисертаційної роботи Благуна І.І. були використані в роботі департаменту фінансів обласної державної адміністрації при розробці проекту програми соціально-економічного розвитку області на 2015 рік. Зокрема, було застосовано методичні положення формування стратегій управління банківською системою у зв'язку із необхідністю державного регулювання у вигляді фінансової та кредитної підтримки розвитку інноваційних процесів в області, а також створення базових передумов щодо виконання банками своїх функцій.

Запропонована методика впровадження механізму формування стратегій управління банківською системою, а саме: визначення його структурних елементів (цілі, суб'єкти, об'єкти, методи, інструменти), принципів (безперервності, одночасності, синтезу процесів формування стратегій управління банківською системою, визначення оптимальної стратегії та її коректування під впливом змін у зовнішньому і внутрішньому середовищі) та основних засад функціонування у вигляді етапів реалізації дає змогу ефективніше оцінити фінансові важелі впливу на розвиток економіки.

З метою підвищення ефективності використання наявної інформаційної бази, результати дисертаційної роботи в частині обчислення статистичних критеріїв фінансової стійкості використані в роботі відділу доходів та економічного аналізу департаменту фінансів облдержадміністрації.

Директор департаменту

Галина Карп

№ 642/12
 11 20/14 р.

ДОВІДКА
про використання результатів дисертаційної роботи
Благуна Івана Івановича

Результати дисертаційної роботи Благуна І.І. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук використано в роботі АТ «ЗЛАТОБАНК».

Реалізація методики оптимізації сукупності показників оцінки кредитоспроможності позичальників за допомогою комплексу економіко-статистичних методів (Хельвіга, дендритів, кластерного факторного та дискримінантного аналізу) дозволила визначити ефективну комбінацію фінансових ресурсів банківської установи, що орієнтована на зменшення її трансакційних витрат у відповідності до цілей, сформульованих стратегією розвитку банку АТ «ЗЛАТОБАНК».

Практичне використання розробленого методичного підходу дозволило не тільки визначити реальний поточний рівень фінансово-економічного стану суб'єктів господарювання різних видів економічної діяльності, але й розробити заходи щодо тенденцій подальшого розвитку банку в перспективі з тим горизонтом прогнозування, який дозволяє мінімізувати його можливі фінансові ризики.

В цілому результати дисертаційної роботи Благуна І.І., використавши яких забезпечує ефективне управління у грошово-кредитній сфері, заслуговують високої оцінки.

Директор Відділення «Івано-Франківська РД» АТ «ЗЛАТОБАНК»

Я.Б.Рудик

44/99 фпг 18.11.2014

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційної роботи
 Благуна Івана Івановича на здобуття наукового ступеня кандидата
 економічних наук

Результати дисертаційного дослідження Благуна І.І. в частині аналізу та оцінки стану фінансової стійкості, а також подальшого розвитку на основі запропонованих стратегій управління використано у діяльності Івано-Франківської ОД ПАТ Райффайзен Банк Аваль.

Запропонований методичний підхід до інтегрованої оцінки фінансової стійкості банківської системи на основі обчислення таксономічного показника розвитку використано як внутрішню характеристику, що забезпечує життєздатність, стабільний розвиток банку в межах заданої траєкторії та відповідно до обраної стратегії управління, незважаючи на силу впливу зовнішніх та внутрішніх чинників. І тим самим є нахлившим напрямком покращення і підвищення наукового обґрунтування прогнозування фінансової стійкості банківської установи.

Використання розробленої моделі розвитку банківської системи на основі когнітивного моделювання дозволило узгодити рівень фінансової стійкості банку відповідно до його цілей, заданих стратегією розвитку Івано-Франківської ОД ПАТ Райффайзен Банк Аваль.

В цілому результати дисертаційної роботи Благуна І.І. на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, зважаючи на їх практичну значущість в сфері грошово-кредитної політики, заслуговують високої оцінки.

Директор виконавчий

В.М. Гаврилюк

203

Міністерство освіти і науки України
 Державний вищий навчальний заклад
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел. (0342) 75-21-51, факс (0342) 3-15-04
 e-mail inst@pnu.if.ua Код ЄДРПОУ 02125266

09.12.2014 № 01-14/03/1627

№ № _____ від _____

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційної роботи
 Благун Івана Івановича

Основні теоретичні положення та практичні рекомендації дисертаційної роботи Благун І.І. використані автором в навчальному процесі при викладанні курсів «Банківська система», «Фінансовий ринок», «Фінансовий менеджмент», «Стратегічне управління» за напрямом «Фінанси та кредит» на економічному факультеті ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

Проректор з наукової роботи
 ДВНЗ «Прикарпатський національний
 університет імені Василя Стефаника»

д.ф.-м.н., професор

А.В. Загороднюк

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеева З.К. Активная когнитивная метамодель развития социально-экономического объекта / З.К. Авдеева, С.В. Коврига, В.И. Максимов // Труды 2-й Международной конференции «Когнитивный анализ и управление развитием ситуации» – М.: ИЛУ РАН, 2002. С. 131-140.
2. Аверьянов А.Н. Системное познание мира: методологические проблемы / А.Н. Аверьянов. – М.: Политиздат, 1985. – 506 с.
3. Адамик Б. Аналіз еволюції регулювання банківської діяльності в Україні / Богдан Адамик // Економічний аналіз. – 2012. – Вип. 11, ч. 1. – С. 296-298.
4. Адамик Б. Аналіз застосування принципів ефективного банківського нагляду в Україні / Богдан Адамик // Наука молода : зб. наук. праць молод. вчених Терноп. нац. екон. ун-ту. – Тернопіль, 2011. – Вип. 15-16. – С. 152-156.
5. Адамик Б. Інституційна організація державного регулювання банківської діяльності [Електронний ресурс] / Богдан Адамик // Галицький економічний вісник. – 2013. – № 4(43). – С.97-103.
6. Адамик Б.П. Національний банк і грошово-кредитна політика : навч. посібник / Б. П. Адамик. – Тернопіль : “Карт-бланш”, 2002. – 278 с.
7. Адаптивные методы в системах принятия решений: [Монографія] / [Т.С. Клебанова, Н.А. Кизим, Л.С. Гурьянова и др.; под ред. Т.С. Клебановой, Н.А. Кизима]. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2007. – 368 с.
8. Айвазян С.А. и др. Прикладная статистика: основы моделирования и первичная обработка данных / С.А. Айвазян, И.С. Енюков, Л.Д. Мешалкин. – М.: Финансы и статистика. – 1983. – 471 с.
9. Аналітичний огляд банківської системи України за 2013 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rurik.com.ua>.
10. Аналітичний огляд банківської системи України за I півріччя 2014 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rurik.com.ua>.

11. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – Пер. с англ. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
12. Антонов Н.Г. Денежное обращение, кредит и банки / Н. Г. Антонов, М. А. Пессель. – М. : Финстатинформ, 1995. – 272 с.
13. Багратян Г.А. Світова криза та Україна: проблеми й нові підходи до фінансового регулювання / Г.А. Багратян, І.С. Кравченко // Фінанси України. – 2009. – № 4. – С. 33-41.
14. Банківська система : підручник / [М.І. Крупка, Є.М. Андрущак, Н.Г. Пайтра та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. М.І. Крупки. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – 556 с.
15. Банківська система України : становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів [Текст] : монографія / О. В. Дзюблюк, Б. П. Адамик, Г. Р. Балянт [та ін.] ; за ред. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль : Астон, 2012. – 358 с.
16. Банківська система України в 2013 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.credit-rating.ua>.
17. Банківський менеджмент: навчальний посібник / О. Кириченко, І. Гітленко, А. Ятченко. – К. : Основи, 1999. – 671 с.
18. Банковское дело: Учебник / [под ред. В. И. Колесникова, Л. П. Кроливецкой]. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 480 с.
19. Банковское дело: учебник / под ред. О. И. Лаврушина. – М.: Банковский и биржевой научно-консультационный центр; ЭКОС, 1992. – 428 с.
20. Белых Л. П. Устойчивость коммерческих банков. Как банкам избежать банкротства / Л. П. Белых. – М. : Банки и биржи, 1996. – 192 с.
21. Благун І.І. Аналіз і оцінювання систем стратегічного управління банками / І.І. Благун // Фактори впливу на формування та розвиток фінансової системи України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 28-29 листопада). – Львів, 2014. – С. 107-109.
22. Благун І.І. Аналіз підходів до дослідження конкуренції в банківській сфері та її впливу на стійкість банків / І.І. Благун // Формування та

ефективність використання фінансових ресурсів в економічній діяльності: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 11-12 квітня). – Чернігів, 2014. – С. 72-75.

23. Благун І.І. Аналіз систем стратегічного управління банками / І.І. Благун // Моделювання регіональної економіки. Збірник наукових праць Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника – Івано-Франківськ, 2014. – №1(23). – С. 310-319.

24. Благун І.І. Аналіз чинників фінансової стійкості банківської системи / І.І. Благун // Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті міжнародної інтеграції. – Херсон, 2013. – № 12(1). Том 2. – С. 10-16.

25. Благун І.І. Зарубіжний досвід управління розвитком промисловості на основі кредитних інструментів / І.І. Благун // Моделювання регіональної економіки. Збірник наукових праць Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2010. – №2(16). – С. 210-217.

26. Благун І.І. Когнітивна модель розвитку банківської системи України / І.І. Благун // Актуальні проблеми економіки. – Київ, 2013. – №4(142). – С. 209-217.

27. Благун І.І. Комплексна оцінка фінансової стійкості банківського сектору / І.І. Благун // Соціально-економічний розвиток України: європейський вибір: матеріали XII Міжнародної наукової конференції молодих учених та студентів (м. Мелітополь, 11-12 травня 2012 р.). – Мелітополь, 2012. – С. 125-127.

28. Благун І.І. Оптимізація сукупності показників оцінки кредитоспроможності позичальників банками України / І.І. Благун // Проблеми моделювання структури і процесів економічних систем: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Черкаси, 17-18 квітня 2014 р.). – Черкаси, 2014. – С. 23-25.

29. Благун І.І. Підходи до дослідження банківської конкуренції / І.І. Благун // Аспекти розвитку фінансово-економічної системи в умовах

глобалізаційних процесів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих учених (м. Київ, 18-19 квітня). – Київ, 2014. – С. 67-69.

30. Благун І.І. Ринок інвестицій в золото / І.І. Благун // Моделювання регіональної економіки. Збірник наукових праць Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2011. – №1(17). – С. 140-147.

31. Благун І.І. Роль і місце банківської системи в умовах кризи / І.І. Благун // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – Хмельницький, 2014. – №6. Том 1. – С. 162-165.

32. Благун І.І. Структуризація методів аналізу фінансового стану банку / І.І. Благун // Актуальні проблеми і перспективи розвитку економіки України: матеріали науково-практичної інтернет-конференції молодих науковців, аспірантів, здобувачів і студентів (м. Луцьк, 12 листопада 2013 р.). – Луцьк, 2013. – С. 205-207.

33. Благун І.І. Формування драйверів розвитку банківського сектору / І.І. Благун // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Економічні науки. – Луцьк, 2013. – №4(253) – С. 114-118.

34. Благун І.І. Формування і реалізація стратегій управління банківською системою / І.І. Благун // Банківська справа. – Київ, 2013. – №3(111). – С. 25-33.

35. Большой энциклопедический словарь / за ред. Прохорова А.М. – М., 1991. – 450 с.

36. Большой экономический словарь / [под. ред. А. Н. Азрилиана]. – М.: Институт новой экономики, 1997. – 864 с.

37. Большой энциклопедический словарь. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Большая российская энциклопедия; СПб. : Норинт, 1997. – 1456 с.

38. Боровиков В. STATISTICA: искусство анализа данных на компьютере. Для профессионалов / В. Боровиков. – СПб.: Питер, 2001. – 656 с.

39. Бритченко И.Г. Региональные аспекты банковского рынковедения: Монография / И.Г. Бритченко - Донецк: Донецкий гос. ун-т экономики и торговли, 2003. – 291 с.
40. Бусленко Н.П. Моделирование сложных систем / Бусленко Н.П. – М.: Знание, 1988. – 355с.
41. Бутник О.М. Економіко-математичне моделювання динамічних закономірностей розвитку економічних систем: [Монографія] / О.М. Бутник. – Харків: ВД «ИНЖЕК», 2003. – 224 с.
42. Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gov.ua>.
43. Вихід іноземного капіталу з банківської системи України призведе до її занепаду – О. Соскін / Українські національні новини. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unn.com.ua/uk/exclusive/566836-vihidinozemnogokapitalu-z-bankivskoyisistemi-ukrayini-prizvede-do-yiyi-zanepadu-%E2%80%93-o.soskin>.
44. Відхід з України іноземних банків знижує стійкість банківської системи. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/expert.php?news_id=3902.
45. Вітлінський В. Фінансова стійкість як системна характеристика комерційного банку / В. Вітлінський, О. Пернарівський // Банківська справа. – 2000. – № 6. – С. 48–51.
46. Вітлінський В.В. Моделювання економіки: навч. посібник / В.В.Вітлінський. – К.: КНЕУ, 2005. – 408 с.
47. Владимир О. М. Банки в системі організації валютних відносин в умовах ринкових трансформацій економіки України: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук: 08.00.08 / Владимир Ольга Михайлівна. – Тернопіль, 2012. – 196 с.
48. Владиславлев Д.Н. Формирование стратегии банка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.elitarium.ru>.

49. Галасюк В.В. Оцінка кредитоспроможності позичальника (зіставлення умов кредитування і здатності позичальника генерувати FSC-потоки) / В.В. Галасюк // Вісник Національного банку України. – 2002.– №11. – С. 42–47.
50. Гальчинський А. С. Основи економічної теорії / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. – К. : Вища школа, 1995. – 471 с.
51. Геєць В. Якісні зміни в економіці України є нагальними / В. Геєць // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 4. – С. 5-9.
52. Герасимова Е.Б. Комплексный анализ кредитоспособности заемщика / Герасимова Е.Б. // Финансы и кредит. – 2005.– №4. – С. 21–30.
53. Гідулян А. Актуальні питання поліпшення методики оцінювання кредитоспроможності позичальників банками України / А. Гідулян // Вісник НБУ. – 2012. – № 1. – С. 50-53.
54. Горелова Г.В. Исследование слабоструктурированных проблем социально-экономических систем: когнитивный подход / Г.В. Горелова, Е.Н. Захарова, С.А.Радченко. – Ростов на Дону: Изд-во Рост. ун-та, 2006. – 334 с.
55. Горелова Г.В. Когнитивный анализ и моделирование устойчивого развития социально-экономических систем / Г.В. Горелова, Е.Н. Захарова, Л.А. Гинис. – Ростов на Дону: Изд-во Рост.ун-та, 2005. – 280 с.
56. Грабовецький Б.Є. Економічне прогнозування і планування: Навчальний посібник / Б.Є. Грабовецький. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 188 с.
57. Григорук П.М. Багатомірне економіко-статистичне моделювання: Навч. посібник для студентів ВНЗ / П.М. Григорук. – Львів: «Новий Світ – 2000», 2006. – 148 с.
58. Гриньков Д. Московское время: агентство Moody's расписало сценарий апокалипсиса отечественной банковской системы. / Д.Гриньков // Газета “Бизнес”. – 30.09.2012. – № 39. – С. 20.
59. Гриценко Л. Л. Комплексна експрес-методика оцінювання кредитоспроможності підприємств з урахуванням приналежності до виду

економічної діяльності / Л. Л. Грищенко, І. М. Боярко, В. Л. Лиштван // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 7. – С. 206-214.

60. Грін В. Економетричний аналіз / В. Грін; Пер. з англ. А. Олійник, Р. Ткачук. – К.: Вид-во "Основи", 2005. – 1197 с.

61. Гумен І. Складові банківських рейтингів: науково-практичний аспект / І. Гумен // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 1. – С. 57–60.

62. Деньги. Кредит. Банки: Учебник [для студ. вузов, обучающихся по экон. спец.] / [О. И. Лаврушин, М. М. Ямпольский, Ю. П. Савинский, Г. С. Панова и др.]; под ред. О.И. Лаврушина. – 2-изд., перераб. и доп. — М. : Финансы и статистика, 2003. — 461 с.

63. Деревягін О. Оцінка кредитоспроможності компаній у зарубіжній практиці / О. Деревягін // Фінансовий ринок України. – 2011. – № 11. – С. 25-27.

64. Дзюблюк О. Глобалізаційні процеси та участь іноземного капіталу у розвитку вітчизняної банківської системи / О. Дзюблюк // Банківська справа. – 2008. – № 2. – С. 37–45.

65. Дзюблюк О. Іноземний капітал у банківській системі України: вплив на розвиток валютного ринку та діяльність банків / О.Дзюблюк, О.Владимир // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 5. – С. 26-33.

66. Дзюблюк О.В. Особливості оцінювання грошового потоку підприємства в системі банківського аналізу кредитоспроможності позичальника / Дзюблюк О.В. // Банківська справа. – 2001.– №1. – С. 8–12.

67. Дзюблюк О.В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи: Монографія / О.В. Дзюблюк, Р.В. Михайлюк. – Тернопіль, 2009. – 316 с.

68. Дмитришин Л.І. Аналіз балансових ризиків при оцінці реальної бази комерційного банку / Л.І. Дмитришин // Моделювання регіональної економіки. Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ: Видавничо-

дизайнерський відділ Центру інформаційних технологій, 2010. – № 1 (15). – С. 3-12.

69. Дмитришин Л.І. Моделі управління власними засобами і ризиками комерційних банків / Дмитришин Л.І. // Моделювання регіональної економіки. Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ Центру інформаційних технологій, 2011. – № 2 (18). – С. 3-12.

70. Дмитришин Л.І. Моделювання оцінки операційного ризику комерційного банку / Л.І. Дмитришин, О.С. Кушнір // Вісник Прикарпатського університету, Серія Економіка. – Випуск 10. – 2014. – С.187-195.

71. Дмитришин Л.І. Розробка механізму формування стратегій управління банківською системою України / Л.І. Дмитришин, І.І. Благун // Бізнес Інформ. – Харків, 2014. – № 11. – С. 238-245.

72. Довгань Ж. Взаємозв'язок рівня концентрації капіталу в банківській системі України та її фінансової стійкості / Ж. Довгань // Наука й економіка. – 2013. – № 1. – С. 7–15.

73. Довідник банківських установ України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/bankdict/search>.

74. Долан Эдвин Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Э. Дж. Долан, К. Д. Кэмпбелл, Дж. Р. Кэмпбелл; [пер. с англ. В.В. Лукашевича и др.; под общ. ред. В. В. Лукашевича]. – М. : АНК и др., 1996. – 446 с.

75. Дубров А.М. Многомерные статистические методы / А.М. Дубров, В.С. Мхитарян, Л.И. Трошин. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 350 с.

76. Дуброва Т.А. Статистические методы прогнозирования / Т.А. Дуброва. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2003. – 206с.

77. Дубровский С.А. Прикладной многомерный статистический анализ / С.А. Дубровский. – М.: Финансы и статистика, 1982. – 216с.

78. Дэйвисон М. Многомерное шкалирование / М. Дейвисон. – М.: Финансы и статистика, 1988. – 254с.

79. Едророва В.Н. Анализ денежных потоков заемщика как одного из важнейших факторов кредитоспособности / Едророва В.Н., Хасянова С.Ю. // Финансы и кредит. – 2002.– №13. – С. 3–10.
80. Єгоричева С. Методичні засади організації інноваційного процесу в комерційних банках / С.Єгоричева // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 1. – С. 53–57.
81. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування [Текст] / Єріна А.М. – К.: КНЕУ, 2001. – 170 с.
82. Забезпечення стабільних умов функціонування банківського сектору України : монографія / під заг. ред. Колодізева О. М. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2010. – 312 с.
83. Закон України “Про банки та банківську діяльність” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2121-14>
84. Закон України «Про Національний банк України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=679-14>
85. Замков О.О. Математические методы в экономике: Учебник / О.О. Замков, А.В. Толстопятенко, Ю.Н. Черемных. – М.: ДИС, МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 368 с.
86. Заруба О.Д. Фінансова стійкість комерційного банку: способи визначення / О.Д. Заруба, Р.І. Шиллер // Вісник Національного банку України. – 1997. – № 7. – С. 33–36.
87. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності: навчальний посібник / М. І. Зубок – К. : КНЕУ, 2002. – 190 с.
88. Зыков А.А. Основы теории графов / А.А. Зыков. – М: Наука, 1987. – 294 с.
89. Інформація про власників істотної участі у банку. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=51343>.

90. Карлофф Б. Деловая стратегия / Б. Карлофф / пер. с англ. ; под ред. В. А. Припинова. – М. : Экономика, 1991. – 184 с.
91. Карчева Г. Особливості функціонування банківської системи України в умовах фінансово – економічної кризи // Вісник НБУ. – 2009. – № 11. – С. 10-16.
92. Ким Дж.-О. Факторный, дискриминантный и кластерный анализ. Пер. с англ / Дж.-О. Ким, Ч.У. Мьюллер. – М.: Финансы и статистика ,1989. – 215 с.
93. Класифікація видів економічної діяльності. - Київ: Держстандарт України, 1996. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.gov.stat.ua.
94. Коваленко В.В. Антикризове управління в забезпеченні фінансової стійкості банківської системи: Монографія / В.В. Коваленко, О.В. Крухмаль – Суми: УАБС НБУ. – 2007. – 198 с.
95. Коваленко В.В. Критеріальні ознаки фінансової стабільності банківської системи / В.В. Коваленко // Міжнародна банківська конкуренція: теорія і практика : збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції (15-16 травня 2008 р.). – Суми, 2008. – С. 51–53.
96. Коваленко В.В. Стратегічне управління фінансовою стійкістю банківської системи: методологія і практика: Монографія / В.В. Коваленко. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 228 с.
97. Колодізев О. М. Визначення резервів активізації кредитування економіки Харківської області на основі аналізу діяльності самостійних банків в регіонах України / О. М. Колодізев, Чанг Хонвенг // Соціально-економічний розвиток регіонів України : проблеми науки і практики : монографія. – Х. : ВД ІНЖЕК, 2007. – С. 247 – 272.
98. Колодізев О. М. Становлення банківської системи України: минуле, світовий досвід, проблеми реформування / О. М. Колодізев // Банківська справа. – 2000. – № 2. – С. 28 – 29, 39.

99. Колодізев О. М. Трансфертний підхід до мінімізації ризиків в процесі антикризового управління банком / О. М. Колодізев, І. М. Чмутова // Вісник НБУ. – 2005. – № 10. – С. 25 – 27.
100. Константинов Н.С. Методические рекомендации по оценке кредитоспособности корпоративных клиентов в коммерческом банке / Константинов Н.С. // Финансовый менеджмент. – 2004.– №2. – С. 104–
101. Корнилюк Р. В. Ретроспективний аналіз діяльності іноземних банків в Україні / Р. В. Корнилюк // Економіка і регіон. – 2010. – № 3 (26). – С. 146–152.
102. Корнилюк Р. Іноземні банки в Україні: виживають сильніші / Роман Корнилюк // Реальна економіка, 30.01.2013 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://real-economy.com.ua/publication/22/33205.html>.
103. Котлер Ф. Маркетинг. Менеджмент. Анализ, планирование, внедрение и контроль / Ф. Котлер. – СПб.: Питер Ком., 1999. – 896с.
104. Кочетков В. М. Методологічні аспекти визначення фінансової стійкості комерційного банку / В. М. Кочетков // Стратегія економічного розвитку України: наук. зб. — Вип. 4. — К. : КНЕУ, 2001. — С. 293—300.
105. Кочетков В. М. Організація управління фінансовою стійкістю банку в ринкових умовах : [монографія] / В. М. Кочетков. — К. : Вид-во Європейського університету, 2003. — 300 с.
106. Крупка М.І. Банківські операції : підручник / М.І. Крупка, Є.М. Андрущак, Н.Г. Пайтра ; за ред. д-ра екон. наук, проф. М.І. Крупки. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – 312 с.
107. Кубів С. Банківська система України: пріоритети розвитку / С. Кубів // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 5. – С. 6-8.
108. Кучер С.Л. Сучасні методи оцінки кредитоспроможності позичальника / Кучер С.Л. // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003.– №2. – С. 17–20.
109. Лаврушин О.И. Банковское дело: современная система кредитования / О.И. Лаврушин.– М.:КНОРУС. – 2009. – С. 39.

110. Ли В.О. Об оценке кредитоспособности заемщика (российский и зарубежный опыт) / В.О. Ли// Деньги и кредит. – 2005. – № 2. – С. 50–54.
111. Лук'яненко І.Г. Современные проблемы моделирования социально-экономических систем: колективна монографія. – Х.: ФЛП Александра К.М.: ИД «ИНЖЭК», 2009. – 440 с.
112. Лук'яненко І. Економетрика: Підручник / І. Лук'яненко, Л. Краснікова. – К.: Тов. "Знання", КОО, 1998. – 494с.
113. Лук'яненко І. Сучасні економетричні методи у фінансах / І. Лук'яненко, Ю. Городніченко. – К.: Літера ЛТД, 2002. – 352с.
114. Масленченков Ю. С. Устойчивость коммерческого банка / Ю.С. Масленченков // Бюллетень финансовой информации. – 1997. – № 4 (23). – С. 48–55.
115. Масленченков Ю. С. Финансовый менеджмент в коммерческом банке: технология финансового менеджмента клиента / Ю. С. Масленченков. – М. : Перспектива, 1997. – 214 с.
116. Медведев М.Е. Економетричні методи моделювання: Навч. посібник / М.Е. Медведев. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2003. – 140с.
117. Международная конвергенция измерения капитала и стандартов капитала: уточненные рамочные подходы. – Базель II. – С. 394. // [Електр. ресурс]. Режим доступу: <http://www.cbr.ru/today/PK/Basel.pdf>.
118. Мескон Майкл Х. Основы менеджмента / Майкл Х. Мескон, Майкл Альберт, Франклин Хедоури. – 3-е изд. ; пер. с англ. – М. : ООО “И.Д. Вильямс”, 2007. – 672 с.
119. Миллер Роджер Лерой. Современные деньги и банковское дело / Роджер Лерой Миллер, Дэвид Д. Ван-Хуз. – 3-е англ. изд. – М.: ИНФРА-М, 2000. – 856 с.
120. Минцберг Г. Стратегический процесс / Г. Минцберг, Дж. Б. Куинн, С. Гошал ; пер. с англ. / под. ред. Ю. Н. Кантуревского. – СПб. : ПИТЕР, 2001. – 688 с.

121. Минцберг Г. Школы стратегий / Г. Минцберг, Б. Альстред, Дж. Лемпел ; пер. с англ. / под. ред. Ю. Н. Кантуревского. – СПб. : ПИТЕР, 2000. – 336 с.
122. Мошенець О. Інноваційні продукти і технології на ринку банківських послуг / О.Мошенець // Фінансовий ринок України. – 2011. – № 12. – С. 7–8.
123. Наконечний С.І. Економетрія / С.І. Наконечний, Т.О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2000. – 296с.
124. Науменко В. Спроба оцінити надійність / В. Науменко // Вісник Національного банку України. – 1998. – № 4. – С. 35–38.
125. Науменкова С.В. Оцінка впливу галузевої приналежності на рівень перспективної платоспроможності позичальника / Науменкова С.В. // Вісник Національного банку України. – 2005.– №7. – С. 14–21.
126. Некоторые подходы к разработке системы индикаторов мониторинга финансовой стабильности / С.М. Дробышевский (рук. авт. коллектива) и др. – М.: ИЭПП, 2006. – 305 с.
127. Немцов В.Д. Стратегічний менеджмент. Навчальний посібник: / В.Д. Немцов, Л.Є.Довгань. – К.: ТОВ «УВПК «ЕксОб», 2001. – 560 с.
128. Нужна І.О. Оцінка кредитоспроможності позичальника банку – конкурентний аналіз / Нужна І.О. // Регіональна економіка. – 2005.– №2. – С. 200–206.
129. Організаційно-методичні підходи до запровадження в НБУ системи оцінки стійкості фінансової системи: Інформаційно-аналітичні матеріали / За редакцією д.е.н., проф. В.І. Міщенко, к.е.н., доц. О.І. Кіреєва і к.е.н. М.М. Шаповалової – Київ : Центр наукових досліджень НБУ, 2005. – 97с.
130. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
131. Пайтра Н. До питання посилення капіталізації вітчизняних банків / Н.Пайтра// Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наукових праць. –

Одеса: Одеський державний економічний університет. – 2012. – Вип. 47. – С. 57-64.

132. Пайтра Н. Тенденції концентрації у вітчизняній банківській системі / Н. Пайтра // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія економічна. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка. – 2012. – Вип. 48. – С. 236-244.

133. Панова Г. С. Анализ финансового состояния коммерческого банка / Г.С. Панова. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 272 с.

134. Пантелеєв В. П. Фінансова стійкість комерційного банку: проблеми регулювання / В. П. Пантелеєв, С. П. Халява // Банківська справа. – 1996. – № 1. – С. 32–39.

135. Петрук О. М. Банківська справа: Навчальний посібник / О. М. Петрук, за ред. д.е.н., проф. Ф. Ф. Бутинця. – К. : Кондор, 2004. – 461 с.

136. Печонкіна О.О. Удосконалення системи показників оцінки кредитоспроможності корпоративних клієнтів комерційного банку // [Електр. ресурс]. Режим доступу: <http://www.rusnauka>.

137. Плисецкий Д. Система мониторинга финансового сектора экономики / Д. Плисецкий // Банковское дело. – 2004. – № 9. – С. 6–21 – 10.

138. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях / В. Плюта. – М: Статистика, 1980. – 143 с.

139. Пономаренко О. Системні методи в економіці, менеджменті, бізнесі / О. Пономаренко. – К.: Основи, 1997. – 390 с.

140. Портер М. Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Портер. – К.: Основи, 1998. – 390 с.

141. Потійко Ю.А. Аналіз кредитоспроможності підприємств в умовах ринкових відносин / Потійко Ю.А. // Фінанси України. – 2001.– №1. – С. 118–124.

142. Предтеченский А.Н. Коэффициентный анализ в системе кредитных рейтингов заемщиков банка / Предтеченский А.Н. // Банковское дело. – 2005.– №5. – С. 38–46.

143. Примостка О. Аналіз ефективності діяльності банків / О. Примостка // Фінанси України. – 2003. – № 1(23). – С. 52–58.
144. Принципи ефективного управління ліквідністю у банківських установах / Базельський комітет з питань банківського нагляду. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/Risks/index.htm.
145. Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями № 23 від 25.01.2012 / Правління НБУ, Постанова.
146. Прохно Ю.П. Теоретические и практические аспекты оценки предприятия-заемщика коммерческим банком / Прохно Ю.П., Баранов П.П., Лунева Ю.В. // Деньги и кредит. – 2004. – №7. – С. 46–50.
147. Роуз П. С. Банковский менеджмент / П. С. Роуз пер. с англ. М.В. Белова. – [2-е изд]. – М.: Дело Лтд, 1995. – 768 с.
148. Рубанець О.М. Еволюція поняття когнітивного у філософських дослідженнях науки / О.М. Рубанець // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, 2006. – № 58.. С. 26-32.
149. Савлук М. І. Вступ до банківської справи : Навчальний посібник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, А. М. Коряк. – К. : Лібра, 1998. – 344 с.
150. Святко С. А. Аналіз і оцінка фінансової стійкості банку як необхідна умова ефективного банківського менеджменту / С.А. Святко, Р.І. Шиллер // Банківська справа. – 1997. – № 8. – С. 48–54.
151. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Дж. Синки. – М.: «Альпина Паблицер», 2007. – 1018 с.
152. Сирота В. Антикризові заходи у банківських системах України та Польщі у 2008–2009 роках / В. Сирота // Вісник Національного банку України. – 2014. – № 1. – С. 68-73.

153. Склеповий Є. В. Складові стійкості комерційного банку / Є. В. Склеповий // Банківська справа. – 2002. – № 5. – С. 138–142.
154. Скорба О.А. Оцінка кредитоспроможності позичальника / Скорба О.А. // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Суми: УАБС НБУ, 2005. – Т. 14. – С. 162–168.
155. Сошникова Л.А. Многомерный статистический анализ в экономике / Л.А. Сошникова, В.Н. Тамашевич. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 598с.
156. Статистическое моделирование / Под ред. А.Г. Гранберга. – М.: Финансы и статистика, 1990. – 378 с.
157. Статистичний збірник «Діяльність суб'єктів господарювання» – 2012 / Державна служба статистики України, Київ. – 2013. – 840 с.
158. Стельмах В. С. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду / Стельмах В. С., Міщенко В. І. – К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень. 2008. – 286 с.
159. Стратегическое планирование / под. ред. Э. А. Уткина. – М.: ЭКМОС, 1998. – 440 с.
160. Стратегічний менеджмент банку: навчальний посібник / С. М. Козьменко, Ф. І. Шпиг, І. В. Волошко. – Суми : Університетська книга, 2003. – 734 с.
161. Табачук Г.П. Методологія визначення кредитоспроможності суб'єктів господарювання / Табачук Г.П. // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Суми: Ініціатива, 2000. – Т. 4. – С. 187–194.
162. Теоретичні і прикладні аспекти організації банківської діяльності (на прикладі ПАТ "Державний ощадний банк України") [Текст] : навч.-метод. посіб. / Б. П. Адамик, Н. Д. Галапуп, О. О. Іващук [та ін.] ; за ред. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2012. – 258 с.
163. Терехина А.Ю. Анализ данных методами многомерного шкалирования / А.Ю. Терехина. – М.: Наука, 1986. – 186 с.

164. Терещенко О. Нові підходи до оцінювання кредитоспроможності позичальників – юридичних осіб / О. Терещенко // Вісник НБУ. – 2012. – № 1. – С. 26-30.
165. Тиводар Т.М. Методика комплексної оцінки кредитоспроможності позичальника при наданні товарних кредитів / Тиводар Т.М. // Економіка. Фінанси. Право. – 2005.– №5. – С. 19–23.
166. Ткаченко М. М., Глущенко О. В. Сучасні тенденції розвитку банківських інновацій / М.М.Ткаченко, О.В.Глущенко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2012. – № 1. – С. 5–15.
167. Томпсон А.А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: учеб для вузов / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд ; пер. с англ. / под ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. – М. : Банки и биржи ; ЮНИТИ, 1998. – 557 с.
168. Тюрин Ю.Н. Статистический анализ данных на компьютере / Ю.Н. Тюрин, А.А.Макаров; Под ред. В.Э. Фигурнова. – М.: ИНФРА-М, 1997. – 528 с.
169. Управління ризиками банків: монографія у 2 томах. Т. 2: Управління ринковими ризиками та ризиками системних характеристик / [А.О. Єпіфанов, Т.А. Васильєва, С.М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А.О.Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т.А.Васильєвої. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2012. – С. 123–162.
170. Финансовый менеджмент: теория и практика: Учебник / [под. ред. Е. С. Стояновой]. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Перспектива, 1998. – 656 с.
171. Чайковський Я.І. Удосконалення методики комплексної оцінки кредитоспроможності позичальника / Чайковський Я.І. // Вісник Національного банку України. – 2003.– №11. – С. 30–34.
172. Шелобаев С.И. Математические методы и модели в экономике, финансах, бизнесе: Учеб. пособие для вузов / С.И. Шелобаев. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 367 с.

173. Шелудько Н. М. До визначення фінансової стійкості комерційного банку / Н. М. Шелудько // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 3. – С. 40–43.
174. Шелудько Н. М. Фінансова стійкість комерційних банків та механізм її забезпечення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / Н. М. Шелудько. – К., 2000. – 18 с.
175. Ширинская Е. Б. Операции коммерческих банков: российский и зарубежный опыт / Е. Б. Ширинская. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 160 с.
176. Шіллер Р. І. Фінансова стійкість комерційного та шляхи її зміцнення / Р. І. Шіллер. – К. : Наук. думка, 1998. – 158 с.
177. Эннусте Ю.А. Стохастические экономические модели адаптивного планирования и проблемы их координации / Эннусте Ю.А. – М.: Наука, 1989. – 96 с.
178. Carson, C.S. Financial Soundness Indicators / C.S. Carson S. Ingves // International Monetary Fund. – 2003. – May, 14. – P. 43.
179. Dmytryshyn L. A Methodological Approach To Development And Optimization A Set Of Parameters For A Company’s Creditworthiness Evaluating / Dmytryshyn L., Blahun I. // Економічний часопис. – Київ, 2014. – № 7-8 (2). – С. 52-55.
180. Eden C. Cognitive mapping / C. Eden // European Journal of Operational Research. – 1998. – №36. – P.30-48.
181. English W. Bank risk rating of business loans / Federal reserve board, 1998. P. 4.
182. Havrilesky Thomas M., and Boorman John T. Current Perspectives in Banking: Operations, Management, and Regulation / Havrilesky, Thomas M., and Boorman, John T. – [2nd ed]. – Arlington Heights, Ill.: AHM Publishing Corporation, 1980. – 604 P.

183. Helwig Z. The selection of a set of «core» indicators of socio-economic development / UNESCO, 1972. – 506 p.
184. Helwig Z. Zastosowanie metody taksonomicznej do typologicznego podziału Krajow ze wzgledu na poziom ich rozwoju i strukture wykwalifikowakych Kadr // Przegląd Staistyczny. – 1968.– № 4. – S. 52-68.
185. Hempel George H. Bank Management: text and cases / George H. Hempel, Alan B. Coleman, Donald G. Simonson. – [3rd ed]. – New York: John Wiley & Sons, Inc, 1989. – 836 P.
186. Paitra N. Multiplicative stochastic model of the loan portfolios' dynamics of the banks in Central and Eastern Europe / N. Paitra, I. Barylyuk, L. Vozna // Current state and problems of development of financial systems of Eastern Europe countries. — Cracow School of Business. Scientific edition Dr.P.Bula, 2013. – P. 20–32.
187. Reinhart C. M., Rogoff K. S. The Aftermath of Financial Crises // NBER Working Paper No 14656. 2009. www.nber.org/papers/w14656.
188. Report on the financial condition of Polish banks in 2007 / Офіційний інтернет-сайт Комісії з фінансового нагляду Республіки Польща. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.knf.gov.pl/en/about_the_market/Banking/Publications/report/reports_on_the_condition_of_polish_banks.html.
189. Report on the financial condition of Polish banks in 2011/ Офіційний інтернет-сайт Комісії з фінансового нагляду Республіки Польща. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.knf.gov.pl/en/about_the_market/Banking/Publications/report/reports_on_the_conditionof_polish_banks.html.